

VaKul



Vattenförvaltning och Kulturmiljö –

Västerhavets vattendistrikt. Slutrapport 2010 - 2016

Projektet har finansierats genom medel från Riksantikvarieämbetet anslag 7:2, Bidrag till kulturmiljövård; Havs- och Vattenmyndigheten anslag 1:12, Åtgärder för havs- och vattenmiljö och Vattenmyndigheten i Västerhavets vattendistrikt samt med medel och tid från medverkande länsstyrelser.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län: Rapport 2017:48
ISSN: 1403-168X

Dnr: 436-5029-2016

Rapportansvarig: Ann-Katrin Larsson

Foto omslag: Övre raden. Vänster, Hemmershults kvarn och såg i Härrån, biflöde till Lagan. Jönköpings län. Foto: Mikael Karlsson. Mitten, skvaltkvarn i Kvarndalen i norra Halland en av åtta skvaltor i Ulvatorpsbäcken. Foto: Niklas Greve. Höger, Kraftverk i byggnadsminnesklass, Sörbylund i Skövde kommun, Foto: Lena Ljungberg
Undre raden. Vänster, stötbotten i Gröckesälven i Hagfors kommun, Värmlands län. Foto: Björn Wallbom. Höger, Åbydammen i Laxå kommun reglerade vattnet till hammarna. Foto: Maria Waldebrink.

Utgivare: Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Samhällsavdelningen, Kulturmiljöenheten.

Rapporten finns som pdf på www.lansstyrelsen.se/vastragotaland under Publikationer/Rapporter.

Utdrag ur digitala fastighetskartor och historiska kartor är återgivna enligt tillstånd:

©Lantmäteriet

© Länsstyrelsen i Västra Götalands län

VaKul

Vattenförvaltning och Kulturmiljö - Västerhavets vattendistrikt

Slutrapport 2010 - 2016

Rapporten är en redovisning av projektet *Vattenförvaltning och Kulturmiljö (VaKul)* i *Västerhavets vattendistrikt* och avser perioden 2010 till och med 2016. Projektet har samordnats av Länsstyrelsen i Västra Götalands län i egenskap av Vattenmyndighet för Västerhavets vattendistrikt (VHVD). Samtliga sju länsstyrelser i vattendistriktet har medverkat operativt; Skåne, Halland, Kronoberg, Jönköping, Västra Götaland, Värmland och Örebro. Sedan 2014 ingår dock Skåne och Kronoberg enbart i motsvarande projekt för Södra Östersjöns vattendistrikt.

Projektet har samarbetat med Norra Östersjöns vattendistrikt (NÖVD) och framför allt med projektet *Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt (SÖVD)*. Sedan slutet av 2013 har projekten i SÖVD och VHVD gemensam styrgrupp och arbetsgrupp.

I de delar av projektet som sammanfaller med *Kulturmiljö och vattenförvaltning i Södra Östersjöns vattendistrikt* är texten i stort sett densamma som i tidigare redovisningar bland annat till Havs- och vattenmyndigheten. Anpassning av texten har gjorts i de fall projekten skiljer sig åt. Motsvarande slutrapport finns också för detta projekt. Rapporten bygger också i stor del på återrapporteringar från länen.

För paraplyprojektet *Vattenförvaltning och Kulturmiljö i Västerhavets vattendistrikt (VaKul)*, svarar Ann-Katrin Larsson, Länsstyrelsen i Västra Götalands län och vad gäller ekonomi Niklas Greve, Länsstyrelsen Hallands län.

För paraplyprojektet *Kulturmiljö och vattenförvaltning i Södra Östersjöns vattendistrikt* svarar Coco Dederling, Länsstyrelsen i Kalmar län.

Underlag från länen har lämnats av:

Anders Kraft och Mikael Karlsson, Länsstyrelsen Jönköpings län,

Niklas Greve, Länsstyrelsen i Hallands län,

Ann-Katrin Larsson och Gunilla Roos Nilson, Länsstyrelsen i Västra Götalands län,

Björn Wallbom och Annie Johansson, Länsstyrelsen i Värmlands län,

Mia Geijer och Maria Waldebrink, Länsstyrelsen i Örebro län.

Rapporten har sammanställts under 2017 av Ann-Katrin Larsson. Projektbeskrivningar och redovisningar från 2010 till 2013 bygger på material sammanställt av Jan Magnussons, båda Länsstyrelsen Västra Götalands län. Merparten av text gemensam med kunskapsprojektet i SÖVD har skrivits av Coco Dederling, Länsstyrelsen Kalmar län.

Arbetsgrupp och styrgrupp har fått möjlighet att lämna synpunkter på innehållet.

Rapporten har godkänts av projektets styrgrupp via e-post november – december 2017.

Projektet har finansierats av flera parter; Vattenmyndigheten för Västerhavets vattendistrikt 2010–2016, Riksantikvarieämbetet 2011–2016, anslag 7:2 Bidrag till kulturmiljövård, Havs- och vattenmyndigheten 2014–2016, anslag 1:12 Åtgärder för havs- och vattenmiljö, samt medel/tid från de medverkande länsstyrelserna.



Västerhavets vattendistrikt

Innehåll

Sammanfattning	9
1. VaKul, Vattenförvaltning och Kulturmiljö ett samordnings-projekt	12
Bakgrund till projektet.....	12
VaKul indelat i tre etapper med samma syfte och mål.....	14
Ökat samarbete mellan länen i Södra Östersjöns vattendistrikt och Västerhavets vattendistrikt.....	16
Ny organisation från 2013 - två paraplyprojekt i samverkan	16
Länens projektorganisationer.....	18
Ekonomi - samfinansiering viktig.....	20
2. Vad blev det för resultat?	22
Etapp I, förstudie	24
Etapp II, översikter över huvudavrinningsområden och pilotprojekt	24
Etapp III, huvudprojektet, nya kunskapsunderlag.....	27
Resultat – sammanfattning per län	30
Jönköping län	30
Kronobergs län	33
Skåne län	33
Halland	33
Västra Götaland	36
Värmland	39
Örebro	43
Kulturhistorisk värdering.....	48
Arkivstudier flottningslämningar m.m. åtta län i samarbete	49
Ny kunskap om flottningslämningar	49
Kunskapsprojektens avknoppning – Vårda vattendragens kulturarv	51
3. Nyttan av projektets kunskapsunderlag	53
Konkreta exempel på användning av underlagen/miljöeffekter	54
Metoder att mäta miljöeffekter	56
Andra användningsområden inom kulturmiljö och klimat m.m.	57
4. Länsgemensamma aktiviteter i två vattendistrikt.....	58
Tvärsektoriella workshopar för bättre samverkan	58
Tvärsektoriellt arbete i länen	61
Sammanfattning av resultatet.	61
Länsgemensamma fältseminarier i olika län	63
Utbildningar utifrån gemensamma behov	66

Samarbeten och nätverk ger stort utbyte och besparingar	70
Slutkonferensen i Stockholm 2016.....	71
5. Ökad uppmärksamhet för frågor rörande kulturmiljö och förvaltning.....	74
6. Uppföljning och utvärdering.....	76
Utdrag ur redovisning till Havs- och vattenmyndigheten.....	76
Uppföljning och utvärdering av gemensamma aktiviteter, workshop, fältseminarier och utbildningar m.m.	85
Uppföljning beslutade åtgärder för bättre samverkan	85
Uppföljning genom åiterrapportering åtgärd 20 i VM:s åtgärdsprogram.....	86
Länsstyrelsernas regleringsbrevsuppdrag nr 20 år 2016.....	86
7. Spridning av projektinformation och resultat	87
Extern information och kommunikation	87
Länens informationsinsatser	91
8. Samhällsnytta	95
Process- och kunskapsbaserad samhällsnytta.....	95
Kompetenshöjning hos projektdeltagarna – ex Nya kunskaper och/eller färdigheter hos individer eller grupper som medverkat i projektet	95
Kompetenshöjning hos deltagande institutioner, allmänhet m fl.....	96
Förhöjd allmän medvetenhet om vattenmiljön	97
Ökad delaktighet – allmänheten deltar mer aktivt i debatter, initiativ och åtgärder som rör vattenmiljön.....	97
Annan typ av beteendeförändring vad gäller vattenmiljön	98
Ny eller förstärkt samverkan om vattenmiljö	99
Resultatorienterad samhällsnytta.....	102
9. Fortsättning efter paraplyprojektets slut.....	103
Internt slutseminarium.....	103
Öppen föreläsning för länsstyrelserna	104
Slutrapport för projekten.....	104
Återstående behov av kunskapsunderlag	105
10. Vägen framåt! För att klara målen behövs... ..	107
Bilaga 1.....	109
Förteckning över rapporter och andra produkter	109
Bilaga 2.....	116
Ekonomisk redovisning till Havs- och vattenmyndigheten jan 2017	116
Bilaga 3.....	117
Projektdeltagare	117

I rapporten förekommande förkortningar:

VaKul Vattenförvaltning och Kulturmiljö i Västerhavets vattendistrikt.

Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD

Kulturmiljö och vattenförvaltning- planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt.

SÖVD Södra Östersjöns vattendistrikt.

VHVD Västerhavets vattendistrikt.

NÖVD Norra Östersjöns vattendistrikt.

BVVD Bottenvikens vattendistrikt.

BHVD Bottenhavets vattendistrikt.

HARO Huvudavrinningsområde.

ARO Avrinningsområde.

RAÄ Riksantikvarieämbetet.

HaV Havs- och vattenmyndigheten.

KML Kulturmiljölagen.

MB Miljöbalken.

FMIS Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem, (fornminnesregistret som är sökbart via Riksantikvarieämbetet söktjänst, Fornsök).

RUS Regional samverkan och samordning i miljömålssystemet.

VISS Vatteninformationssystem Sverige.

GIS Geografiskt informationssystem.

Sammanfattning

Projektet Vattenförvaltning och Kulturmiljö i Västerhavets vattendistrikt, (VaKul), startade 2010 och pågick till 2016. Det har samordnats av Länsstyrelsen i Västra Götalands län i egenskap av Vattenmyndighet för Västerhavets vattendistrikt (VHVD). Samtliga länsstyrelser i vattendistriktet har medverkat i projektet; Jönköping, Halland, Kronoberg, Skåne, Värmland, Västra Götaland och Örebro län. Kronoberg och Skåne fram till år 2014. Sedan projektstart har det också varit ett samarbete med motsvarande projekt Kulturmiljö och vattenförvaltning i Södra Östersjöns vattendistrikt och sedan slutet av 2013 hade projekten bland annat gemensam styrgrupp och arbetsgrupp.

Sammantaget bedöms att projektet har lett till en bredare och djupare kunskap om vattenförvaltning och kulturmiljö hos en stor mängd aktörer som berörs och hos allmänheten.

Under projekttiden har också kulturmiljöer, dess värden och historiska betydelse i anslutning till vattendrag, lyfts fram i många olika sammanhang som inte varit möjligt inom ordinarie verksamhet och resurser. Projekten har också lyft betydelsen av att det finns en aktiv verksamhet för att kulturmiljöerna vid vattendragen ska bevaras och brukas.

Varför finns projektet? Bakgrund

Sjöar och vattendrag har haft en mångfacetterad betydelse för människor och samhällsutveckling, från stenåldern fram till idag. Därför finns ofta höga kulturhistoriska värden vid vattendragen. Samtidigt har människans historiska nyttjande av vattnet givit upphov till flera problem för miljön, naturen och vattenkvaliteten. Dessa problem behöver åtgärdas. EU:s vattendirektiv anger bland annat att alla vatten ska ha en god ekologisk och kemisk status. Många av åtgärderna för att förbättra ekologiska och biologiska förhållanden i och vid sjöar och vattendrag berör kulturmiljövärden. Det kan handla om borttagande av vandringshinder och återställning av fysiskt påverkade vattendrag vilket kan leda till påverkan på kulturmiljön.

För att hantera intresse- och målkonflikter är det grundläggande att det finns kunskaps- och planeringsunderlag för de olika berörda intressena. Länsstyrelserna har under många år arbetat med att ta fram kunskapsunderlag för vatten- och naturvårdande åtgärder, till exempel biotopkarteringar, inventeringar av vandringshinder för fisk och statusklassningar av vattendragen med avseende på ekologisk och kemisk status. Några motsvarande kunskapsunderlag för kulturmiljöerna vid vattendragen har inte tagits fram. Genom att ta fram kunskapsunderlag även för kulturmiljön blir det möjligt att hitta kompromisser och göra avvägningar mellan intressen i samband med åtgärder i vattendragen. En annan viktig förutsättning för att nå en lösning är att länsstyrelserna har ett tvärspektoriellt syn- och arbetssätt.

Det övergripande syftet var att effektivisera och kvalitetssäkra åtgärdsarbetet vid vattendragen ur ett kulturmiljö- och vattenförvaltningsperspektiv. Målet var att sammanställa och förbättra planerings-, kunskapsunderlag för kulturmiljön. Med bättre kunskapsunderlag kan handläggningen på länsstyrelserna rationaliseras. Möjligheterna att uppfylla internationella och nationella mål för såväl vattenkvalitet och biologisk mångfald som för kulturmiljön ökar.

Finansiering

Projektet har finansierats av Vattenmyndigheten för Västerhavets vattendistrikt 2010–2016, Riksantikvarieämbetet 2011–2016, anslag 7:2 Bidrag till kulturmiljövård, Havs- och vattenmyndigheten 2014–2016, anslag 1:12 Åtgärder för havs- och vattenmiljö, samt medel i huvudsak tid från de medverkande länsstyrelserna.

Hur har det gått? Resultat och uppföljning

Arbetet har organiserats i tre delprojekt/etapper. Etapp I och II handlade om att sammanställa befintlig kunskap, och utgör en grund för Etapp III - framtagande av kunskapsunderlag för kulturmiljöer vid vattendragen.

Uppföljning utvärdering

Projektet har kontinuerligt följts upp och utvärderats bland annat utifrån i projektplanens specificerade effektmål och produktmål. Länsgemensamma aktiviteterna har utvärderats av deltagarna.

Samverkan, samordning, samarbete

Projektet innebär samverkan om allt från att söka finansiering till att utbyta erfarenheter och genomföra gemensamma aktiviteter. Samarbetet med Kulturmiljö- och vattenförvaltning i SÖVD och med andra länsstyrelser i andra vattendistrikt har gett stora nätverk. Värdefulla nätverk har också byggts upp med många aktörer utanför länsstyrelsen. Den samverkan och det samarbete som etablerats över läns-, vatten- och distriktsgränser och mellan olika sektorer inom länsstyrelserna har varit framgångsrik och resurseffektiv.

Det tvärssektoriella arbetet har också utvecklats och förbättras, men även här finns en del att göra framöver och det finns skillnader mellan länsstyrelserna.

Projekten har också erbjudit externa aktörer en kontaktyta vad gäller kulturmiljöfrågor och vattenförvaltning. Detta är förstås positivt, bra och värdefullt på många sätt, både för oss i projektet och för aktörer utanför länsstyrelsen, intresset har och är stort.

Projektledningen för Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD blev kontaktperson för de båda projekten och det har varit stor efterfrågan om att delta i olika sammanhang, hålla föredrag, medverka i andra forum eller arenor där frågor som tangerar projektets innehåll och andra vattenanknutna kulturmiljöfrågor avhandlas.

Gemensamma aktiviteter

Allt sedan projektstart har olika former av länsgemensamma aktiviteter anordnats, till exempel workshops, kompetensutveckling och fältseminarier. Vid fältseminarierna har länsens metoder och bedömningar synkroniserats och erfarenhetsutbyte i andra frågor relaterade till projektet har också gjorts som avvägningar mellan intressen i samband med åtgärder.

Fältseminarier har ordnats av såväl i Södra Östersjön vattendistrikt, (SÖVD), Västerhavets vattendistrikt (VHVD) och i Norra Östersjöns vattendistrikt (NÖVD), med deltagare från länsstyrelserna i södra och mellersta Sverige.

Värdering och tillgänglighet

En mycket viktig poäng med projektets inventeringar är att de möjliggör jämförelser mellan ett stort antal liknande kulturmiljöer, som skapar en referensbas att utgå från vid värderingen. Under 2015 och 2016 har Riksantikvarieämbetet deltagit med information och kurser avseende metoden *Plattform för värdering och urval* som ämbetet tagit fram. Flera län bland andra Västra Götaland har efter modifiering tagit fram en värderingsmodell som bygger på plattformen. Genom att använda den i till exempel den tematiska inventeringen av småskaliga vattenkraftverk, så framgår vilka som är de mest kulturhistoriskt intressanta, det vill säga vilka som har bedömts ha ett mycket högt eller högt kulturhistoriskt värde.

Länen har tagit fram bra och väl fungerade underlag för kulturmiljö och vattenförvaltning och för de 1500 objekten/miljöerna som är inventerade och värderade inom projektet finns goda möjligheter till avvägningar mellan olika intressen. Materialet finns tillgängligt i länens rapporter, (se sammanställning Bilaga 1,) Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem (FMIS), i några län finns beskrivningar och värderingar inlagda i Bebyggelseregistret och allt eftersom underlagen färdigställs blir de tillgängliga i GIS som handläggarstöd. Underlagen kan användas internt på länsstyrelserna vid ärendehantering och avvägning mellan olika intressen men är eller kommer också att bli tillgängliga externt som underlag för kommuner, konsulter, fastighetsägare med flera.

Länen har dock kommit olika långt. De kunskapsunderlag som tagits fram fungerar förhållandevis väl i förhållande till projektets syfte och mål. Fortfarande återstår en hel del arbete för att ta fram de riktade kulturmiljöunderlag som behövs för att svara upp till vatten- och naturvårdens kunskapsunderlag och de intensifierade tillsyns- och åtgärdsarbeten som bedrivs vid vattendragen. De målkonflikter som identifierats vid projektets början har inte lösts men kunskapen om dem och dess konsekvenser har ökat.

Vägen framåt

För att klara målen om såväl bättre vattenkvalitet och högre biologisk mångfald i sjöar och vattendrag samtidigt som kulturmiljöerna bevaras och förvaltas behövs bland annat följande insatser:

- Fortsatta inventeringar av kulturmiljöer vid vattendrag.
- Riktad finansiering och uppdrag för att kunna realisera behovet av inventeringar.
- Fortsatt utveckling av samverkansprocesser mellan de olika intressen som är berörda.
- Tidiga samråd med kulturmiljövården.
- Ömsesidig respekt för varandras intressen samt vilja till kompromisslösningar.
- En ekonomisk och juridisk lösning av hur små vattenkraftverk och dammar ska klara av kostnader i samband med tillståndsprövning för att undvika onödiga utrivningar.
- Ett bättre tillvaratagande av det lokala engagemanget för kultur- och naturmiljön, genom att stödja och ge förutsättningar för enskilda att bruka, vårda och bevara sin lokala miljö.

Genom att arbeta på bredden, med både kulturmiljö, fiske- och vattenvård och andra intressen som berörs, kan stat, kommun och föreningar få mer gehör för åtgärdsarbetet vid sjöar och vattendrag ute i bygderna. Kulturmiljö- och naturvärdena är viktiga för landsbygdsutveckling, både för boende, besökare och företagande.

1.VaKul, Vattenförvaltning och Kulturmiljö ett samordningsprojekt

Bakgrund till projektet

Sjöar och vattendrag har haft en stor och mångsidig betydelse för människor och samhällsutveckling, från stenåldern fram till idag. Som en följd av detta finns ofta höga kulturhistoriska värden och värdefulla kulturmiljöer vid vattendragen. De bär på viktiga berättelser som behöver bevaras för framtida generationer. Samtidigt har människans historiska nyttjande av vattnet gett upphov till flera problem för miljön, naturen och vattenkvaliteten. Dessa problem behöver åtgärdas. EU:s vattendirektiv anger att alla vatten ska ha en god ekologisk och kemisk status 2015 och miljökvalitetsmålet *Levande sjöar och vattendrag* handlar om bevarade kulturmiljövärden, en bättre biologisk mångfald och bättre vattenkvalitet.

I princip alla åtgärder för att förbättra hydrologiska, ekologiska och biologiska förhållanden i och vid sjöar och vattendrag berör kulturmiljövärden, och oftast i negativ bemärkelse. Det handlar om borttagande av vandringshinder till exempel dammar, som enskilt eller som del i en kulturmiljö har kulturhistoriska värden. Ett annat exempel är återställning av fysiskt påverkade vattendrag där rensningar och andra kulturspår kan ha kulturhistoriska värden kopplade till flötning, kraftutvinning, dikning m.m. och därför bör sparas. Anläggande av beskuggande kantzoner, träd och buskar, kan vara olämpligt ur ett kulturmiljövårdande perspektiv, till exempel i fornlämningsmiljöer och vid madängar. Bruket av vattenkraft kan vara negativt ur ett vattenvårdande perspektiv, men bidrar samtidigt till att många kulturmiljöer används och därför bevaras. Gamla industrier kan läcka farliga ämnen till vattnet, samtidigt som de kan vara kulturhistoriskt intressanta.

För att hantera intresse- och målkonflikter är det grundläggande att det finns kunskaps- och planeringsunderlag för de olika berörda intressena. Länsstyrelserna har under många år arbetat med att ta fram kunskapsunderlag för vatten- och naturvårdande åtgärder, t.ex. biotopkarteringar, inventeringar av vandringshinder för fisk och statusklassningar av vattendragen med avseende på ekologisk och kemisk status. Några motsvarande kunskapsunderlag för kulturmiljöerna vid vattendragen har inte tidigare tagits fram. Saknas underlag uppstår osäkerhet om vilka intressen som ska prioriteras, vilka hänsyn som behöver tas till kulturmiljön och onödig tillämpning av försiktighetsprincipen. Detta kan leda till att det kan ta längre tid vid handläggning och vid genomförande av vatten- och biotopvårdande åtgärder. Underlag för kulturmiljö behövs också för att vid projekteringar och ansökan om medel kunna ta med kostnader för kulturhänsyn.

Genom att ta fram kunskapsunderlag även för kulturmiljön blir det möjligt att hitta kompromisser, att prioritera och att göra avvägningar mellan intressen i samband med åtgärder i vattendragen. Det innebär, utöver de kvalitativa aspekterna, en rationalisering av handläggning och andra rent ekonomiska vinster för samhället. Det övergripande syftet med projektet är mycket noggrant formulerat: *att effektivisera och kvalitetssäkra åtgärdsarbetet ur ett kulturmiljö- och vattenförvaltningsperspektiv*. Det handlar även om att utföra ”rätt åtgärd på rätt plats till rätt kostnad”. En annan viktig förutsättning är att länsstyrelserna har ett tvärsektorielt syn- och arbetssätt. Projektet är direkt relaterat till att underlätta genomförandet

av EU:s ramdirektiv för vatten men också uppfyllandet av det tvärsektoriella miljökvalitetsmålet *Levande sjöar och vattendrag* och de statliga målen för kulturmiljön, kulturmiljölagens portalparagraf m.m.

Vattendirektivets mål är att alla vatten ska uppnå god status till år 2015, eller senast till år 2027.

Miljömålet Levande sjöar och vattendrag innebär att "Sjöar och vattendrag ska vara ekologiskt hållbara och deras variationsrika livsmiljöer ska bevaras. Naturlig produktionsförmåga, biologisk mångfald, kulturmiljövärden samt landskapets ekologiska och vattenhushållande funktion ska bevaras, samtidigt som förutsättningar för friluftsliv värnas."

De statliga målen för kulturmiljön innebär bl.a. att det statliga arbetet ska främja

- ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas, och
- en helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas tillvara i samhällsutvecklingen.

Enligt Kulturmiljölagen är det "en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön. Ansvar för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas. Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer."

Kulturmiljö- och vatten-/biotop-/naturvård kan dra nytta av varandras perspektiv och kunskaper. Erfarenheterna visar att genom att jobba tvärsektoriellt fångas fleras intressen och engagemang för kultur- och naturmiljöfrågorna upp. Det finns vinster i samordning vad gäller information, kunskapsuppbyggnad, praktiska åtgärder m.m.

Behovet av förbättrade kunskapsunderlag för kulturmiljön vid vatten har resulterat i en särskild åtgärd i vattenmyndigheternas tidigare åtgärdsprogram 2009-2015, Åtgärd 20: "Riksantikvarieämbetet behöver, efter samråd med länsstyrelserna, ta fram underlag för vilka vattenmiljöer och vattenanläggningar som har ett särskilt stort kulturmiljövärde i, eller i anslutning till, befintliga vattenförekomster där det behöver vidtas åtgärder i syfte att uppnå god ekologisk status eller god kemisk status."

Den ökade satsningen på tillsyn och prövning inom vattenverksamhet enligt miljöbalken och de förslag som *Vattenverksamhetsutredningen* lämnade 2014 har satt ökad press på att få fram kunskapsunderlag för kulturmiljön framför allt vad avser dammar och vattenkraftverk m.m. där tillstånd enligt gällande lagstiftning erfordras.

Detta är bakgrunden till projektet VaKul – *Vattenförvaltning och Kulturmiljö* – Västerhavets vattendistrikt. Arbetet med att åtgärda dessa kunskapsbrister bedrivs inom Bottenvikens, Bottenhavets, Norra Östersjöns och Södra Östersjöns vattendistrikt. Distrikten har kommit olika långt i sina arbeten och har delvis haft olikartade upplägg. Det arbete som pågått i Västerhavets vattendistrikt bygger på andra distrikts utvecklingsarbete framför allt Södra Östersjöns kunskapsprojekt och stora samordningsvinster har därför kunnat uppnås.

Det övergripande syftet med projektet är att **effektivisera och kvalitetssäkra åtgärdsarbetet** vid sjöar och vattendrag ur ett kulturmiljö- och vattenförvaltningsperspektiv. Med bättre planeringsunderlag kan

- ”rätt” prioriteringar av fortsatt åtgärdsarbete och kunskapsuppbyggnad göras,
- onödig tillämpning av försiktighetsprincipen undvikas och avvägningar mellan intressen göras snabbare och på en säkrare grund,
- möjligheten att uppfylla statliga mål för *både* kulturmiljön och vattenkvaliteten ökas,
- handläggningen på länsstyrelserna rationaliseras, i samband med prövning av olika slag.

Det övergripande målet är att sammanställa och utveckla ett **bra planeringsunderlag för kulturmiljön** i förhållande till de anspråk och behov som vattenförvaltningen har. Underlagen ska naturligtvis även kunna användas för kulturmiljövårdens egna prioriteringar av vård- och informationsåtgärder för det vattenanknutna kulturarvet.

VaKul indelat i tre etapper med samma syfte och mål

Det övergripande syftet för alla tre etapper, i VaKul har varit att effektivisera och kvalitetssäkra åtgärdsarbetet ur ett kulturmiljö- och vattenförvaltningsperspektiv. Det övergripande målet har varit att sammanställa och förbättra ett planeringsunderlag för kulturmiljön i förhållande till de anspråk och behov som vattenförvaltningen har.

Med bättre planeringsunderlag kan:

- ▶ ”Rätt” prioriteringar av fortsatt åtgärdsarbete och kunskapsuppbyggnad göras.
- ▶ Onödig tillämpning av försiktighetsprincipen undvikas och avvägningar mellan intressen göras snabbare och på en säkrare grund.
- ▶ Möjligheten att uppfylla statliga mål för både kulturmiljön och vattenkvaliteten ökas.
- ▶ Handläggningen på länsstyrelserna rationaliseras i samband med prövning av olika slag.

Projektet VaKul har varit indelat i tre etapper/delprojekt men det har också delats in i olika tidsperioder. Den första perioden från starten 2010 till 2013 och den andra från 2014 till 2016. Projektet bedrevs under 2012–2013 i en låg takt på grund av bristande finansiering, men tack vare bidrag från Havs- och vattenmyndigheten kunde arbetet under åren 2014–2015 intensifieras och projektet förlängdes till och med år 2016. Arbetet delades inledningsvis in i delprojekt eller etapper enligt tabell nedan.

(HARO = huvudavrinningsområde, ARO = avrinningsområde.)

Delprojekt Tidplan	Arbetsmoment	Resultat
Etapp I Förstudie och sammanställning av digitalt kunskapsmaterial 2010-09-01 2011-03-31 <i>Lst VG i samarbete med övriga berörda lst.</i>	• Projektutveckling. • Inventering av befintligt kunskapsmaterial och hur och var det är tillgängligt. • Sammanställning av befintliga planeringsunderlag.	• GIS-baserade översikter. • Kortfattad rapport med lägesbeskrivning. • Projektplan avseende etapp 2.
Etapp II A Fördjupat arbete med HARO som ska åtgärdas 2011-04-01 2011-12-31 <i>Alla berörda länsstyrelser</i>	• Framtagning av HARO-översikter med avseende på kulturmiljö. • Karaktärisering, viktning och prioritering av HARO/ARO samt analys av kunskapsbrister. • Eventuella pilotstudier/nyinventeringar av utvalda ARO. • Sammanställning och utvärdering.	• Geodatabas med HARO-skikt. • HARO beskrivningar.
Etapp II B Viskanprojektet Pilotstudie med nyinventering. 2011-04-01 2011-12-31 <i>Lst i Halland och VG</i>	• Utveckling av inventeringsstandard. • Pilotstudie/nyinventering av 3–4 ARO. • Bristanalys och förslag på prioriteringar och inriktning för fortsatt kunskapsuppbyggnad. • Utveckla samarbetsformer för att vikta, värdera och prioritera olika intresseområden mot varandra.	• Sammanställning av GIS-baserat besluts- och planeringsunderlag. • Arbetsmodell. • Delrapport och förslag till huvudprojekt.
Etapp III Huvudprojekt 2012-01-01 <i>Alla berörda länsstyrelser</i>	• Fältinventering och inhämtning av ny kunskap enligt pilotstudie. • Digitalisering och bearbetning av inventeringsresultaten. • Framtagning av ett integrerat planeringsunderlag för vattenförvaltning.	• Ett GIS-baserat planerings- och handläggningsunderlag för vattenförvaltningen tillgängligt på webben och i vattenförvaltningens databaser. • Slutrapport.

Ökat samarbete mellan länen i Södra Östersjöns vattendistrikt och Västerhavets vattendistrikt

VaKul startade 2010, några månader efter motsvarande projekt *Kulturmiljö och vattenförvaltning i Södra Östersjöns vattendistrikt*. Detta innebar att erfarenhet kunde inhämtas vad gällde planering, utbyte erfarenhet och genom samverkan på olika sätt. Skåne, Kronobergs och Jönköpings län ingick från början i båda vattendistrikten.

Paraplyprojektet VaKul hade en tvärssektoriell styrgrupp och en operativ arbetsgrupp bestående av projektmedarbetare inom kulturmiljöområdet. Organisationen under projektets inledande del 2010–2013 och resultatet från Etapp I finns beskriven VaKul, *Vattenförvaltning och Kulturmiljö, Slutrapport Etapp I. Sammanställning av befintligt kunskapsunderlag* 2011-04-04. Länsstyrelsen i Västra Götalands rapport nr 2017:04. Rapporten finns tillgänglig via webben och resultatet beskrivs inte närmare här.

Ny organisation från 2013 - två paraplyprojekt i samverkan

Ett utökat samarbete med paraplyprojektet Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD från mitten av 2013 innebar att projekten fick gemensam styr- och arbetsgrupp. Dessutom bidrog den finansiering de båda projekten erhöll genom Havs- och vattenmyndigheten till att arbetet kunde intensifieras. Projekten i de båda vattendistrikten skiljer sig åt, men övergripande och gemensamma aktiviteter är desamma.

Den nya projektorganisationen gäller från maj 2013 varvid såväl styrgrupp som arbetsgrupp utökades. Styr- och arbetsgrupp och samtliga aktiviteter har under tiden 2014 till 2016 varit gemensamma. Ett samarbete som motsvarar samtliga elva län i södra Sverige. Paraplyprojektet för SÖVD har också haft en utvecklande, sammanhållande roll för de båda paraplyprojekten och ett samordningsansvar för arbetet i de båda vattendistrikten genom Länsstyrelsen i Kalmar och projektledare Coco Dederling.

Andra förändringar som påverkade projektet VaKul var de medel som Havs- och vattenmyndigheten (HaV) beviljade 2014 till 2015, och som senare också kom att omfatta medel för 2016. Bidraget söktes av Länsstyrelsen i Halland som därigenom också fick huvudansvaret för den ekonomiska redovisningen till HaV.

I samband med det ökade samarbetet med SÖVD valde Skåne och Kronobergs län att enbart ingå i ett projekt, kunskapsprojektet för SÖVD, medan Jönköpings län ingår i båda. I och med bidraget från Havs- och vattenmyndigheten förbättrades möjligheten att ta fram nya kunskapsunderlag. Personal kunde anställas och nya medarbetare tillkom. Gemensamma fältseminarier och annan kompetensutveckling genomfördes som var värdefull inför inventeringar av olika slag.

De tvärssektoriella perspektiven genomsyrade projektens arbete på flera sätt bland annat i styrgruppens sammansättning och länens interna projektorganisationer.

Projektledare VaKul

Jan Magnusson 2010-april 2013.
 Ann-Katrin Larsson, maj 2013–2016.

Arbetsgrupp

De som jobbar mer operativt inom projektet på resp. länsstyrelse.

Referensgrupp

Inledningsvis (2010–2013) fanns en referensgrupp där förutom arbetsgrupp också representanter från övriga vattendistrikt ingick.

Styrgruppen sammansättning november 2016

- Vattenvårdsdirektör Irene Bohman, ordförande
- Länsråd Jörgen Peters
(tidigare Länsråd Ingrid Lovén)
- Miljövårdsdirektör Per Hallerstig
(tidigare Miljövårdsdirektör Ola Broberg)
- Länsantikvarie Birgitta Eriksson
(tidigare Länsantikvarie Thomas Romberg)
- Länsantikvarie Lars Jacobzon
(tidigare Länsantikvarie Kjell-Håkan Arnell)
- Vattenvårdsdirektör Hanna Tornevall

Illustration av projektorganisationen för paraplyprojektet Vattenförvaltning och Kulturmiljö (VaKul) i Västerhavets vattendistrikt. Styrgruppens sammansättning har ändrats under åren.

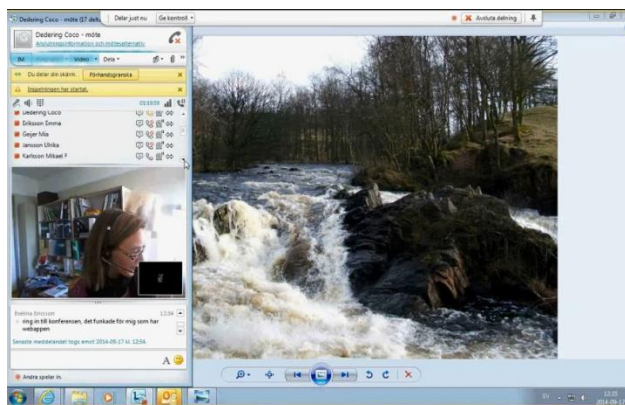
Styrgruppen är tvärsektoriell och hade i november 2016 följande sammansättning; ordförande, vattenvårdsdirektör Irene Bohman, Vattenmyndigheten i Södra Östersjöns vattendistrikt, länsråd Jörgen Peters, Länsstyrelsen Halland (tidigare länsråd Ingrid Lovén, Länsstyrelsen Blekinge), miljövårdsdirektör Per Hallerstig, Länsstyrelsen Jönköping, (tidigare miljövårdsdirektör Ola Broberg, Länsstyrelsen Jönköping), länsantikvarie Birgitta Eriksson Länsstyrelsen Kalmar (tidigare länsantikvarie Thomas Romberg, Länsstyrelsen Skåne), länsantikvarie Lars Jacobzon, Länsstyrelsen Västra Götaland (tidigare länsantikvarie Kjell-Håkan Arnell, Länsstyrelsen Kalmar), samt vattenvårdsdirektör Hanna Tornevall, Västerhavets vattendistrikt. Havs- och vattenmyndigheten har erbjudits plats i styrgruppen men tackat nej.

Med anledning av att Länsstyrelsen i Halland stått för ansökan till Havs- och vattenmyndigheten har också antikvarie Niklas Greve (tidigare antikvarie Jessica Jönsson och antikvarie Kristofer Sjöö) haft ett uppdrag, och framför allt ett ansvar för den ekonomiska fördelningen av bidraget till länen och för redovisningen till myndigheten.

För styrgruppens arbete finns sedan 2013 ett dokument som beskriver rutiner, roller och ansvar. Här framgår bland annat att medlemmarna företrädde sitt sakområde för samtliga medverkande länsstyrelser.

Projektet har haft en väl fungerande och engagerad styrgrupp, referensgrupp och arbetsgrupp.

Projektens gemensamma arbetsgrupp, där elva länsstyrelser samarbetat innebar stora fördelar och ett breddat utbyte länen emellan; mer än hälften av landets länsstyrelser har deltagit i projekten och gemensamt diskuterat frågor som berör kulturmiljö och vattenförvaltning.



Lync för distansmöten har använts och fungerat väl.

I arbetsgruppen ingick representanter för såväl fast anställd personal som projektanställda. Konstellationen ändrades under hand genom att medarbetare slutade och tillkom. Ett trettiootal personer fanns i sändlistan, men vid möten brukade en till två personer per län delta. En sammanställning av alla medarbetare i projekt och styrgrupp finns i Bilaga 3.

Vattensamordnande chefer och länsantikvarier eller motsvarande har hållits informerade via mail framför allt kring frågor som rör ekonomi och redovisning, samt bjudits in till tvärssektoriella workshopar.

I stort sett har samtliga mål nåtts, så långt det är möjligt, men arbetet med att färdigställa och tillgängliggöra rapporter, GIS-skikt m.m. kommer att pågå även efter paraplyprojektets slut. Flera delprojekt är fleråriga och behovet av förbättrat kunskapsunderlag är fortsatt stor i de flesta län. Pilotprojektet avslutades 2016 med slutredovisning till Havs- och vattenmyndigheten samt med denna slutrapport.

Samordningen inom projektet VaKul har i huvudsak bestått av ansökningar om finansiering, återrapportering/resultatredovisning i samarbete med Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD och Länsstyrelsen i Halland. Därtill kommer kontinuerligt erfarenhetsutbyte, medverkan i gemensamma aktiviteter som fältseminarier och kompetensutveckling, samt samverkan vad gäller personal bland annat för arkivstudier av flottningslämningar.

I stort sett allt som ordnats inom paraplyprojekten har varit en gemensam angelägenhet mellan de båda vattendistrikten. Med det länsgemensamma projektet *Vårda vattendragens kulturarv* förstärktes samarbetet ytterligare.

Länens projektorganisationer

På varje enskild länsstyrelse har det också funnits någon form av egen projektorganisation. Det finns mera operativa arbetsgrupper och som regel en projektledare eller motsvarande för att genomföra de egna delarna av projektet. Inom projektet har i varierande grad interna, tvärssektoriella arbetsgrupper bildats på länsstyrelserna för att stödja den eller dem som arbetar mer operativt i de olika delprojekten.

Natur- och vattenvården har varit involverad i den länsegna projektorganisationen och de har inte minst varit viktiga för prioritering av vad och var kunskapsunderlag för kulturmiljöerna behöver tas fram.

De flesta län har även gjort egna utåtriktade insatser kopplade till projektet, som att hålla föredrag, ordna/vara med i vattendragsvandringar, seminarier och liknande.

Framtagande av kunskapsunderlagen har i de flesta fall gjorts med personal anställd på länsstyrelserna. Det bidrar till att kunskap och erfarenhet bättre implementeras i den ordinarie verksamheten och det har också varit en förutsättning för tvärsektoriell samverkan under processen.

I **Jönköpings län** bestod organisationen av kulturmiljöenhetens enhetschef, projektledande arkeolog och en till två inventerare, naturavdelningen samt även fiskeenhetens enhetschef. Därutöver har naturavdelningens avdelningschef ingått i styrgruppen för paraplyprojektet. Jönköping framhåller att *det är en framgång att samverkan inom den länsegna gruppen, men även inom den länsövergripande styrgruppen, fungerat så pass bra.*

I **Hallands län** bedrevs projektet av kulturmiljöfunktionen och arbetet har i huvudsak varit uppdelat på en projektledare, som framför allt hållit i projektadministration även för paraplyprojektet VaKul, och en inventerare. Företrädare för naturvårdsenheten har deltagit vid övergripande prioritering av områden och information om objekt.

I **Västra Götalands län** hade projektet en projektledare, samma som för paraplyprojektet. Därtill fanns en operativ arbetsgrupp inom kulturmiljöenheten samt en tvärsektoriell arbetsgrupp som tagit del av projektplaner, deltagit vid prioritering av inventeringsinsatser m.m. Därutöver knöts en tvärsektoriell referensgrupp till projektet i form av *Sötvattensgruppen*.

Vad gäller det löpande arbetet bildades en arbetsgrupp med upp till sju medarbetare med olika arbetsuppgifter; inventering, GIS-teknik, textredigering m.m. Varje vecka genomfördes korta Skype-möten för att följa upp, informera och hålla kontakt. Därutöver fanns andra möten för planering, värdering m.m. Övergripande planering genomfördes tillsammans med funktions-/enhetschef.

I **Värmlands län** har projektet drivits av kulturmiljöfunktionen vid Länsstyrelsens samhällsbyggnadsfunktion där en person har varit projektledare. Ytterligare en person vid kulturmiljöfunktionen har arbetat med framtagande av GIS-skikt och analysarbete av inventeringsresultaten.

Inventeringarna har genomförts av en byggnadsantikvarie och två arkeologer vid Värmlands Museum, respektive Kulturmiljöcentrum Värmland, under åren 2011–2016.

I **Örebro län** har vattengruppen, sanktionerad av avdelningschefer och enhetscheferna, under större delen av projektiden bestått av fyra fasta ledamöter, två från vattenvården och två från kulturmiljövården. Från 2016 har ytterligare en person från kulturmiljövården deltagit. Övriga kompetenser har kallats till möten efter behov. Operativt har en till två personer från kulturmiljöenheten arbetat i projektet.

Ekonomi - samfinansiering viktig

Omfattningen av projektet blev under 2012 till 2013 mindre än planerat på grund av brist på medel. VaKul bedrevs under 2012–2013 på ungefär 1/3 av planerad budget. Under 2014–2015 ökade takten i arbetet tack vare att bidrag även erhöles från Havs- och vattenmyndigheten (anslag 1.12 särskilda åtgärdsprojekt). Projektet förlängdes till 2016 i och med att medel beviljades även för detta år.

Bidraget från Havs- och vattenmyndigheten till VaKul söktes av och beviljades till Länsstyrelsen i Hallands län som därigenom också fick ansvar för den ekonomiska redovisningen. Länsstyrelsen i Kalmar län som sökte och erhöles medel till Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD fick ett övergripande ansvar för att samordna redovisningarna och projekten i Södra Östersjöns och Västerhavets vattendistrikt.

Krav på samfinansiering har ställts, och lyfts fram som ett gott exempel i flera sammanhang. Ett delat kostnadsansvar bidrar till fler parter engagemang för frågorna och tydliggör det gemensamma ansvaret.

Projektet inleddes genom en beställning från Vattenmyndigheten i Västerhavets vattendistrikt som bidrog med medel till projektledning och inledningsvis också till länens arbete. Den enskilt största finansiären har Riksantikvarieämbetet varit med 7,4 miljoner kronor. Länsstyrelsen i Västra Götaland fungerade under åren 2011–2013 som mottagare både för ämbetets som vattenmyndighetens medel vilka fördelats till medverkande län enligt beslut av projektledningen.

Från och med 2014 beslutade varje län själva om vilka medel som skulle avsättas till projektet från Riksantikvarieämbetets kulturmiljövårdsanslag 7:2. Vad avser medlen från Havs- och vattenmyndigheten, för 2014 till 2016 och fördelningen till län och projektledning, har dessa beslutats av styrgruppen.

En sammanställning av ekonomin under åren 2010–2016 framgår av tabellen nedan. Projektet har finansierats av flera parter; Vattenmyndigheten för Västerhavets vattendistrikt 2010–2016, Riksantikvarieämbetet 2011–2016, kulturmiljövårdsanslaget 7:2, Havs- och vattenmyndigheten 2014–2016, anslag 1:12 särskilda åtgärdsprojekt samt medel/tid från de medverkande länsstyrelserna 2013–2016.

För 2013–2016 utgår sammanställningen från länsstyrelsernas egna uppgifter om medfinansiering i tid och/eller pengar. Den egna finansieringen är dock svåruppskattad och är troligen större och består i första hand av tid för medverkan i möten m.m.

Totalt sett har drygt 13 miljoner omsatts till och med år 2016. Det kan låta mycket, men fördelat på fem (sju 2010–2013) länsstyrelser och sju år blir det en mycket liten kostnad.

Se också Bilaga 2 ekonomisk redovisning till Havs- och vattenmyndigheten.

	2010	2011	2012	2013	2014-2016	Summa
Vattenmyndigheten VHVD	300 000	450 000	300 000	450 000	400 000	1 900 000
Riksansikvarieämbetet		350 000	800 000	1 000 000	5 279 090	7 429 090
Lst finansiering via ram (uppskattad)				10 000	214 954	224 954
Hav- och vattenmyndigheten					3 000 000	3 000 000
Våga VG-län					700 000	700 000
Summa tot/år	300 000	800 000	1 100 000	1 460 000	9 594 044	13 254 044

Finansiering åren 2010–2016, notera att 2014–2016 redovisas tillsammans.

Riksansikvarieämbetets såväl ekonomiska som principiella stöd har varit av stor betydelse för projektet och utan Havs- och vattenmyndighetens ekonomiska stöd, som var av mycket stor betydelse, hade projektet i sin nuvarande form inte kunnat genomföras. De medel som Vattenmyndigheten i Västerhavets vattendistrikt bidragit har också varit viktiga för projektets genomförande.

2. Vad blev det för resultat?

Projektet tog på flera sätt fart år 2014, tack vare bättre finansiering framför allt från Havs- och vattenmyndigheten. Då kunde flera inventeringar komma till stånd, tvärsektoriell workshop hållas samt flera värdefulla gemensamma aktiviteter ordnas.

Det arbete som uträttats inom VaKul går helt i linje med, och bidrar till att uppfylla projektets övergripande syfte och mål. De kunskapsunderlag som tagits fram för kulturmiljön inom projektet är helt nödvändiga för att effektivisera och kvalitetssäkra åtgärdsarbetet.

Länsstyrelserna bedömer att underlagen fungerar väl i förhållande till syftet att effektivisera och kvalitetssäkra åtgärderna, även om mycket arbete återstår. Men tack vare dem finns nu möjlighet att på de över 1500 inventerade och värderade platserna i samband med ärendehandläggning göra avvägningar mellan intressen och bedöma var och hur kulturmiljöhänsyn behövs.

I Värmlands län har till exempel resultatet från inventeringen av Halgån i Torsby kommun använts vid gemensamma bedömningar mellan naturvård och kulturmiljö av vilka åtgärder som skulle kunna genomföras utan att höga kulturmiljövärden påverkas negativt. I Hallands län finns ärenden där kunskapsunderlagen har använts vid bedömning av åtgärder på kulturmiljön. Edenberga kvarn, Gränshults kvarn och Vårestorps kvarn är några exempel. De framtagna nya underlagen har dock ännu inte prövats fullt ut när det gäller avvägningar natur- och kulturmiljöhänsyn.

Genom projekten har sammantaget kunskapsläget och samarbetet kommit en god bit på väg i förhållande till syfte och mål. Framför allt har 2014–2016 års satsningar på utökat läns-samarbete vad gäller att förbättra och synkronisera tvärsektoriella synsätt, processer och arbetssätt också haft stor betydelse. Detsamma gäller länsstyrelsernas arbete med att förbättra de tvärsektoriella rutinerna och samarbetsformerna kring ärenden som berör vattenvård.

Möjligheten att uppfylla syftet är också avhängigt en god intern tvärsektoriell samverkan, att samråd sker. Det tvärsektoriella arbetet har förbättrats i de flesta län.

Underlaget har även varit värdefullt i det strategiska vattenvårdsarbetet för att bedöma förekomsten av kulturmiljöer och kulturmiljövärden längs specifika vattendrag, vilket varit till stor hjälp i dialogen med vattenvården om på vilka platser arbetet med vattenvårdsåtgärder bör koncentreras.

Det framtagna planeringsunderlaget har även använts av planarkitekterna på Samhällsbyggnadsenheten på Länsstyrelsen när avvägningar mellan olika samhällsintressen ska göras och vid framtagande av Hallands regionala vattenförsörjningsplan.

Det material som sammanställts inom VaKul har dessutom helt eller delvis kunnat lyftas in i upprättade vattenförvaltningsplaner.

Ur Hallands resultatredovisning januari 2017.

Under projekttiden har en omständighet inträffat, som påverkar möjligheten att nå syftet med projektet, det vill säga att *effektivisera och kvalitetssäkra åtgärdsarbetet ur ett kulturmiljö- och vattenförvaltningsperspektiv*. Tillämpningen av miljöbalken har förändrats så att alla dammar ska ha moderna tillstånd samt miljöanpassas vilket ska bekostas av ägaren. I södra Sverige handlar det i stort sett bara om småskalig vattenverksamhet med obefintlig eller liten inkomst av densamma. Staten har i den uppkomna situationen inga eller små möjligheter till kvalitetssäkring och medvetna avvägningar mellan intressen, och möjligheten att uppfylla målen för kulturmiljön försämras väsentligt. Detta kommer sannolikt att beröra en mycket stor mängd kulturmiljöer. (I de fall ägaren har ekonomisk möjlighet att söka tillstånd är kulturmiljöunderlagen förstås viktiga i prövningen.)

Förutsättningarna för medvetna avvägningar mellan allmänna intressen är betydligt bättre vad gäller biologisk återställning i övrigt (ej dammar), där åtgärderna fortfarande finansieras med statliga- eller projektmedel och oftast genomförs i regi av länsstyrelser, kommuner, vatten- vårdsförbund eller föreningar. Här finns fortfarande möjlighet att arbeta med kompromiss- lösningar så att hänsyn kan tas till både natur- och kulturmiljöintressen.

Sammanfattningsvis kan sägas att syftet har nåtts i de fall där länsstyrelserna nu har aktuella underlag och där tvärssektoriell samverkan fungerar. De kunskapsunderlag som tagits fram fungerar förhållandevis väl i förhållande till projektets syfte och mål.

Även om projektet varit lyckat, så har det inte alltid varit lätt. Det var svårt att få tillräcklig finansiering de första åren. Tack vare att även Havs- och vattenmyndigheten gick in som finansiär 2014 blev det mer skjuts på projektet men fortfarande saknas kunskapsunderlag för många berörda kulturmiljöer. Drygt 1500 kulturmiljöer och objekt har inventerats och värderats men ändå kvarstår att kunskap om stora delar av de vattenanknutna kulturmiljöerna inom distriktet fortfarande saknas och den ekonomiska obalansen mellan verksamhetsutövare har inte lösts. Fortfarande återstår en hel del arbete med att ta fram de riktade kulturmiljöunderlag som behövs för att svara upp till vatten- och naturvårdens kunskapsunderlag och de intensifierade tillsyns- och åtgärdsarbeten som bedrivs vid vattendragen.

Frågor som uppstått under projekttiden

Problematiken med de nya kraven på moderna miljötillstånd och hur detta påverkar kulturmiljön har projektet saknat rådighet att lösa men har på olika sätt tagit tid från projektet och projektledningen. Frågorna kommer inte att utvecklas i denna slutredovisning av projektet. Det finns dock andra rapporter där ämnet tas upp, till exempel:

- *Industrisamhällets landskap – kulturarv, miljö och hållbarhet*. Rapporten är en dokumentation av Svenska industriminnesföreningens MFL konferens i Kristianstad den 14-15 oktober 2015, redaktör Jan af Geijerstam, där ett tema var just vattenverksamheter.
- Riksantikvarieämbetets *Kulturmiljöer vid vattendrag: Framgångsfaktorer och problem för att beakta kulturmiljöer i anslutning till vattenvårdsåtgärder*, Rapp 2016_17.
- Även i projektens dokumentation från slutseminariet den 18 nov 2016 framgår vilka svårigheter kulturmiljövården står inför *Så gick det! Vägen framåt? Kulturmiljö och vattenförvaltning. Dokumentation av slutkonferens 2016-11-18 för två projekt i södra Sverige*. Länsstyrelsen Kalmar län, meddelande nr 2017:08 och Länsstyrelsen i Västra Götalands län, rapport nr 2017:40.

Etapp I, förstudie

Det övergripande målet för projektet var att sammanställa och förbättra, utveckla ett planeringsunderlag för kulturmiljön i förhållande till de anspråk och behov som vattenförvaltningen har. Underlagen ska även kunna användas för kulturmiljövårdens egna prioriteringar av vård- och informationsåtgärder för det vattenanknutna kulturarvet.

Under den första delen, Etapp I, utfördes en förstudie och en sammanställning av digitalt kunskapsmaterial för hela vattendistriktet. Arbetet utfördes av Länsstyrelsen i Västra Götaland i samarbete med övriga berörda länsstyrelser. Inventering, sammanställning och analys av befintliga GIS-baserade kunskapsunderlag finns sammanställt i en slutrapport *VaKul, Vattenförvaltning och Kulturmiljö, Slutrapport - Etapp I. Sammanställning av befintligt kunskapsunderlag*, 2011-04-04. Se Länsstyrelsen i Västra Götalands rapport nr 2017:04 den finns tillgänglig via webben. I rapporten redovisas och beskrivs befintligt digitaliserat kunskapsunderlag i hela vattendistriktet i text och i olika kartor. Här finns också förslag på hur det hur det fortsatta projektarbetet i Etapp II kan bedrivas.

En viktig komponent i det fortsatta projektarbetet var att utveckla det tvärsektoriella arbetet och arbetsformerna inom och mellan länsstyrelserna i samband med planering, genomförande och uppföljning av åtgärdsprogram. Det bedömes också att hög prioritet borde läggas på att förbättra det kulturhistoriska kunskapsunderlaget, i första hand där de bäst behövs, det vill säga i de av vattenmyndigheten prioriterade avrinningsområdena.

Förslaget var att länen sektorsvis tillsammans ska arbeta med alla prioriterings- och planeringsfrågor genom hela återställningsprocessen och inte så mycket väga intressena mot varandra i ett sent planeringsskede. Det vill säga samrådsprocessen ska ske i ett tidigt skede.

Under 2011 kom samarbetet med projektet Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD att fördjupas med bland annat en gemensam digital lastbrygga för utbyte av GIS-data mellan länen och vattendistriktet.

Etapp II, översikter över huvudavrinningsområden och pilotprojekt

Inom Etapp II var det övergripande målet att ta fram kunskapssammanställningar och göra dem tillgängliga via GIS. Sammanställningarna skulle vara underlag för analys och prioritering av var fältinventering och fördjupade kunskapsunderlag skulle genomföras.

I Etapp II föreslogs därför att HARO-översikter (huvudavrinningsområden) skulle tas fram av alla länsstyrelser i vattendistriktet. Kunskapsbrister och karaktäriseringar skulle identifieras och beskrivas, samt en inventeringsstandard utvecklas och några pilotstudier genomföras. Dessutom skulle samarbetsformer utvecklas för att vikta, värdera och prioritera olika intresseområden mot varandra.

Vad gäller utveckling av inventeringsstandard har olika seminarier anordnats av paraplyprojektet i SÖVD i samverkan med VHVD och andra vattendistrikt. Vid delprojektets start testades olika metoder för inventering och värdering som använts i Norra Östersjöns

vattendistrikt (NÖVD), samt i Blekinge och Jönköpings län. Detta gjordes vid två fältseminarier under verksamhetsåret 2012, och har senare fortsatt under åren 2014–2016. Även andra typer av länsgemensam kompetensutveckling har genomförts inom Etapp III.

En modell för karaktärisering, viktning och prioritering av huvudavrinningsområden /avrinningsområden (HARO/ARO) togs fram av Länsstyrelsen i Halland. Modellen inbegriper en lösning för att tillgängliggöra karaktäriseringar och inventeringsmaterial via GIS samt en övergripande värdering av objekt och miljöer. Se Länsstyrelsens i Hallands rapport *VaKul – Vattenanknutet kulturarv i Halland*. Meddelande 2013:4.

På grund av länens olika försättningar kom länen att arbeta på olika sätt med inventeringar /kunskapsuppbyggnad utifrån egna prioriteringar och behov.

I **Jönköping** fanns sedan tidigare metoden Kultur Aqua den beskrivs i *Kultur Aqua. System för kulturvärdesbedömning av sjöar och vattendrag*. Meddelande nr 2009:46. Länsstyrelsen i Jönköpings län 2009. Se vidare under Etapp III, nedan.

I **Halland** används den modell som beskrivs i ovan nämnd rapport. Arbetet med att dela in länets 600 vattenavrinningsområden i så kallade primäravrinningsområden genomfördes 2013. De uppgick totalt till 146 områden. För dessa har under 2014 och 2015 kunskapsöversikter tagits fram. Översikterna är en sammanställning av material från arkiv- och litteraturstudier samt tidigare känd information, som tidigare inventeringsinsatser. Samtliga huvudavrinningsområden har beskrivits och karakteriserats.

I dialog med vattenförvaltningen identifierades under 2013 tio av primäravrinningsområdena, där det fanns behov av bättre kunskapsunderlag från både natur- och kulturmiljöperspektiv. Arbetet fortsatte under 2014, 2015 och 2016 med fältinventeringar av de aktuella områdena, det vill säga genom projektets Etapp III.

I **Västra Götaland** var utgångspunkten för Etapp II, att översiktligt redovisa behovet av fördjupade kunskapsunderlag. Det befintliga kunskapsläget i Västra Götaland var betydligt sämre än i Halland, länstäckande byggnadsinventeringar saknades till exempel. Den arbetsmetod och modell som Halland tagit fram fick därför modifieras utifrån länets storlek och behov. Arbetet har tagit lång tid och har delvis omarbetats under tiden.

Arbetet har varit omfattande och kommer i sin helhet att göras tillgängligt under 2018. För mera information se rapport: *Vattenanknutet kulturarv i Västra Götaland. Sammanställning och värdering av befintligt kunskapsunderlag. Vattenförvaltning och Kulturarv i Västerhavets vattendistrikt. VaKul Etapp II*. Rapport nr 2017:02.

I samband med arbetet togs en värderingsmodell fram för att preliminärt värdera vattenförekomstens kulturvärde utifrån befintligt arkivmaterial (byråmässig värdering) och som också kan användas för prioritering av inventeringsbehov. För att förenkla kommunikation mellan länsstyrelsens olika avdelningar, enheter och intressen utgår redovisningen från de 23 åtgärdsområden som Vattenmyndigheten fastslagit.

Både Hallands och Västra Götalands län använder underlagen för prioritering och övergripande värdering för att möta andra sakintressen vid överläggningar om t.ex. behov av fördjupade kunskapsunderlag eller andra insatser. Vid fältinventering kan uppgifter i arkiv och i kartsikt både bekräftas eller elimineras.

Värmland har inte tagit fram någon övergripande sammanställning utan inventerat typvattendrag med inriktning på flottningslämningar. Dessa har analyserats och beskrivs i en rapport – se vidare under Etapp III. Två av Länsstyrelsen prioriterade avrinningsområden inventerades dock före 2014. Ett inom Klarälvens HARO (huvudavrinningsområde) och ett vid Glafs fjorden som är ett nationellt värdefullt vatten både ur kultur- och natursynpunkt och där ett naturreservat planerades. Samtliga vattendrag hade inventerats inom Skog och Historia satsningen, vilket innebär att det fanns ett underlag som kunde utvärderas.

Örebro genomförde inventeringar i fält under två fältsäsonger inom Västerhavets vattendistrikt, samt kulturmiljöklassificeringar och prioriteringar grundade på de nya resultaten. Resultatet har utvärderats och metodanalyser slutförts och brister i den rekommenderade inventeringsmetoden, byråinventeringen har identifierats. Länsstyrelsen i Örebro har tagit fram en rapport över problematiken, *Vattenprojekt I och II i Örebro län, Bedömning av kulturhistoriska värden*. Metodstudierna utfördes av *Stiftelsen Kulturmiljövård* och är ett internt arbetsmaterial som inte är publicerat.

Tack vare metodutvecklingsprojektet och fördjupning av underlag inför dessa inventeringar kommer kvaliteten i det fortsatta arbetet att höjas. Örebro har också anpassat sin inventeringsmetod till aktuellt kunskapsbehov och andra vattendistrikt i länet som Norra Östersjön. Länet ingår i tre vattendistrikt, Norra och Södra Östersjön samt Västerhavets och har också tagit fram nya kunskapsunderlag i det Norra vattendistriktet.

Kronobergs och Skåne län ingick mellan 2010–2013 i VaKul men i samband med bidraget från Havs och vattenmyndigheten 2014 valde länen att enbart medverka i projektet Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD och vad gäller andra kunskapsunderlag än de som redovisas nedan hänvisas därför till slutrapporten över SÖVD.

Under de första åren genomförde **Kronoberg** en nyinventering av flottningslämningar inom Lagans avrinningsområde. Inventeringen fick stort intresse då den visade att i stort sett alla vattendrag, stora som små, innehåller välbevarade flottningslämningar av olika typer. Resultatet kom att bli viktigt för arbetet med det strategiska kunskapsuppbyggande då tidigare kunskap om dessa kulturlämningar i stort sett var obefintliga.

Skåne hade under de första åren tagit fram en byråmässig sammanställning och fördjupning av befintliga kunskapsunderlag för Rönne ås huvudavrinningsområde och har senare också genomfört inventering i fält.

Etapp III, huvudprojektet, nya kunskapsunderlag

Det övergripande målet för hela projektet är som nämnts att sammanställa och utveckla bra planeringsunderlag för kulturmiljön.

För Etapp III var effektmålet att:

- Länsstyrelserna ska ha mer detaljerade kunskaps-/planeringsunderlag för kulturmiljö och vattenförvaltning. Det innebär även bättre kunskap om kulturhistorisk värdering av vattenanknutna kulturmiljöer.

- Ett förbättrat tvärssektoriellt arbete generellt, inom planering och genomförande av åtgärder, men även insatser inom information, rådgivning, kontakter med vattenråd och liknande.

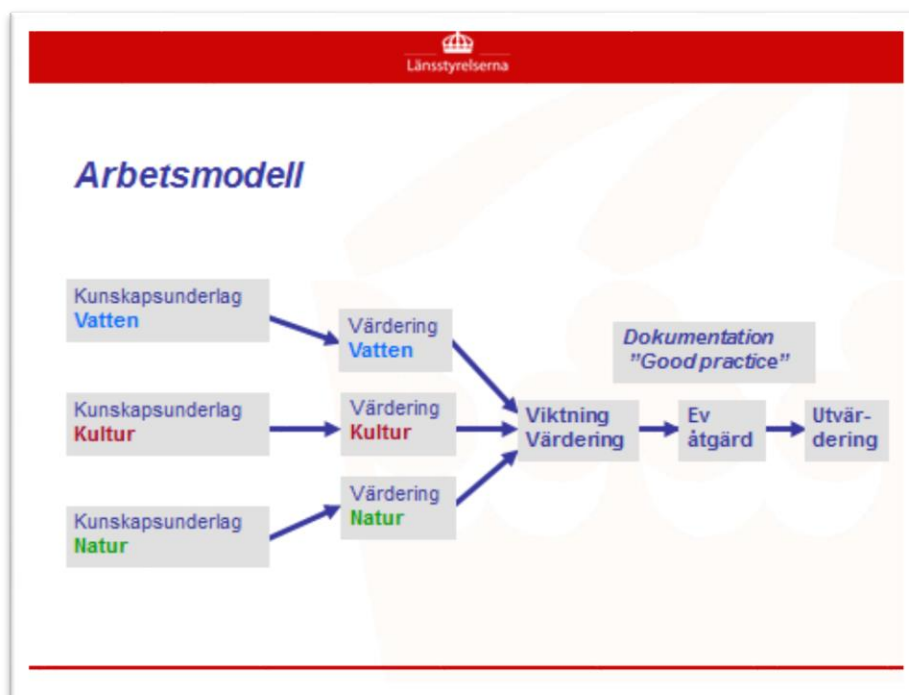
Huvudprojektet inom VaKul, Etapp III, påbörjades i många län först när medel beviljades från Havs- och vattenmyndigheten, det vill säga 2014. Då fick också VaKul en mer underordnad roll som ett av två *paraplyprojekt* där Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD fick ett uttalat samordningsansvar, vilket var ett av villkoren i Havs- och vattenmyndighetens bidragsbeslut.

Inom Etapp III genomför de medverkande länsstyrelser olika länsegna projekt kopplade till paraplyprojektets syfte och mål. Inom paraplyprojektet finns därför många olika projekt och insatser, med länsegna organisationer och ibland egna namn som specificerar vad insatserna handlar om.

Enligt den övergripande projektplanen innebar Etapp III, fältinventering och inhämtning av ny kunskap, digitalisering och bearbetning av inventeringsresultaten, samt framtagande av ett integrerat planeringsunderlag för vattenförvaltningen. Detta kunde innebära att inhämta relevant ny kunskap genom arkivstudier, fältarbete, tillvaratagande av lokal kunskap m.m.

Varje verksamhetsår har haft olika produktmål. De handlar om länsstyrelsernas arbete ute i länen, tillgängliggörande av resultaten, länsgemensamma aktiviteter i form av fältseminarier, tvärssektoriella workshops och kompetensutveckling, utåtriktad information, etc. Förutom övergripande planering har medverkande länsstyrelser deltagit i utvärdering och arbetsmöten, tagit fram projektplaner eller liknande för sina länsvisa projekt.

Länen har tagit fram bra och väl fungerande underlag för kulturmiljö och vattenförvaltning och fått väsentligt bättre underlag för hantering av intressekonflikter. För de över 1500 objekt/miljöer, en stor del är flottningslämningar i Värmland, som nu är *inventerade och värderade* inom projektet finns goda möjligheter för avvägningar. Kunskapen om kulturhistorisk värdering har väsentligt förbättrats genom själva arbetet, erfarenhetsutbyte och utbildningar.



Den arbetsmodell som togs fram i början av projektet gäller ännu och dessvärre befinner sig flera län fortfarande i den högra delen, d.v.s. produktion av kunskapsunderlag. Det är därför angeläget att arbetet fortsätter även efter det att paraplyprojektet avslutats.

Fortfarande kvarstår dock en stor mängd objekt/miljöer att inventera och värdera. Länsstyrelserna beräknar att det behövs ytterligare ett stort antal årsarbetskrafter för att få ett tillfredsställande underlag. Några län uppskattar arbetsinsatsen till mellan 5 till 15 år.

Arbetet att få fram bra underlag är tidskrävande men nödvändiga. Vid de fältinventeringar som genomförts har det visat sig att de byråmässigt framtagna underlagen kan tjäna som en indikation på var kulturmiljöer och lämningar kan finnas. Dessa behöver dock kontrolleras och bedömas i fält. Det har ändå bedömts vara värdefullt att det byråmässigt framtagna materialet digitaliseras och blir åtkomligt via GIS och /eller VISS för att underlätta handläggning och möjliggöra avvägningar mellan olika intressen.

Under projektiden har vatten- och naturvården identifierat många fler platser och vattendrag där åtgärder bedöms behövas, vilket innebär att många fler miljöer också behöver besökas och bedömas ur kulturmiljösynpunkt. "Betinget" har så att säga ökat. Ett tydligt exempel på detta utgör vattenförvaltningens åtgärdsprogram: I åtgärdsprogrammet för 2009–2015 för Västerhavets vattendistrikt föreslogs åtgärder vid cirka 300 vandringshinder och enligt det nya åtgärdsprogrammet 2016–2021 har antalet ökat till cirka 950. Tre gånger så många vandringshinder berörs, vilket också ställer krav på underlag vad avser kulturmiljön.

Det övergripande målet och effektmålet är inte kvantifierat. Därför tolkar länen det olika. Majoriteten anger att det nåtts. De som inte anser att det nåtts syftar på att underlag fortfarande saknas för en mycket stor mängd platser där vattenförvaltningen planerar åtgärder, vilket gäller

samtliga län. I stort sett har samtliga mål nåtts så långt det är möjligt, men arbetet med att färdigställa och tillgängliggöra rapporter kommer att pågå även under 2018.

Effektmål för hela Etapp III, i huvudsak gemensamma med Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD.

Mål	Uppföljning	Kommentar
Länsstyrelserna ska ha mer detaljerade kunskaps-/planeringsunderlag för kulturmiljö och vattenförvaltning. Det innebär även bättre kunskap om kulturhistorisk värdering av vattenanknutna kulturmiljöer.	Bedömning sker genom årsvis uppföljning av produktmål samt genom kvalitativ uppföljning genom enkät/intervjuer vartannat år som redovisas i rapportform.	Uppföljning genom uppföljningsrapport till HaV jan 2015 och slutrapport till HaV jan 2017. Resultatet av länens arbete presenterades också vid Slutseminariet den 18 nov 2016. Så gick det! Vägen framåt? Kulturmiljö och vattenförvaltning i södra Sverige.
Ett förbättrat tvärsektoriellt arbete generellt, inom planering och genomförande av åtgärder, men även insatser inom information, rådgivning, kontakter med vattenråd och liknande.	Samtliga i projektet ingående län har i samband med workshopen den 20 nov 2014 avseende "Bättre samverkan" föreslagit tre förbättringsområden för samverkan. Bättre informationsmaterial kommer att tas fram inom projektet Vårda Vattendragens Kulturarv.	Två workshops har genomförts, "Bättre samverkan 2014" och "Bättre samverkan 2.0" 2015. Informationsmaterial, faktablad, har bland annat tagits fram inom projektet Vårda vattendragens kulturarv. Se www.vardavattendragen.se

Resultat – sammanfattning per län

Nedan en kort sammanfattning av länens resultat inom Etapp III vad gäller nya kunskaps- och planeringsunderlag. Se även Bilaga 1 *Förteckning över rapporter och andra produkter*.

Jönköping län

I Jönköping har nya kunskapsunderlag tagits fram inom projekt Kultur Aqua som startade redan år 2004. Ett samarbete som då koordinerades mellan Länsstyrelsen i Jönköpings län, arbetsförmedlingen och Jönköpings läns museum inom projektet *Skog och Historia*. Resultaten tillgängliggörs i en databas särskilt framtagen för Kultur Aqua och i rapportserien *Minnen vid vatten*.

Metoden utgår från arkiv- och främst kartstudier av historiska kartor. Utifrån observationer från kartor, arkiv, skriftliga och muntliga uppgifter från bl.a. hembygdsföreningar, har de äldre miljöerna lokaliserats. De flesta lämningar utgörs av nytillkomna fornlämningar och registreras i Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem (FMIS), andra stående äldre industriverksamheter som drivits av vattenkraft registreras i regel som industriminne och registreras i en databas för industrimiljöer i Jönköpings län.

Syftet var och är att identifiera och presentera ett vattendrag utifrån flera olika variabler där hänsyn tas till fornlämningar, bebyggelselämningar, industrimiljöer och andra faktorer som kan bidra till en helhetsvärdering av de vattennära kulturlämningarna. Stora delar av det förberedande arbetet innan själva fältinventeringen har inneburit ingående kartstudier av historiska kartor från mitten av 1600-talet och framåt. De historiska kartorna har varit den primära källan för inhämtning av ny kunskap av bortglömda lämningar. Denna forskning har även gett ett intressant tidsdjup åt föränderliga processer vid vattnet, där de historiska kartorna utgör en värdefull information inför inventeringsarbetet i fält när det gäller att synliggöra kulturhistoriska miljöer och lämningar.

En ovärderlig källa i arbetet har varit kontaktytan med privatpersoner, hembygdsföreningar samt museer, vilka har bidragit med uppgifter som inte framgått av äldre skifteskartor eller FMIS. Genomförda inventeringar påvisar att många miljöer, inte varit registrerade sedan tidigare. Även inom kända bruks- och kulturmiljöer har det visat sig att antalet lämningar ökat markant jämfört med tidigare kunskapsläge.

Under inventeringsprojektets framskridande har många av de små bäckarna och biflödena, ibland namnlösa vattendrag, visat sig hysa många vattenrelaterade fornlämningar. I dessa områden kan det bli aktuellt att revidera kulturmiljöbeskrivningar i takt med ny kunskap, samt att justera begränsningarna för områdena.

I enlighet med Kultur Aqua-metoden inventeras *hela* vattendrag, det vill säga alla typer av kulturmiljöer. Den kulturhistoriska värderingen görs utifrån ett framtaget system med poängsättning. Utöver Kultur Aqua-inventeringar har Länsstyrelsen i Jönköping påbörjat tematiska sammanställningar av olika slag, t.ex. flottningslämningar, fasta fisken och tidig småskalig vattenkraft. Det har handlat om att ta fram arkivmaterial inför inventering av flottningslämningar men även med fokus på fiske- och fångstplatser vid vattendragen.

Inventering av Nissans huvudfåra med biflöden ägde rum redan åren 2006 - 2013 och rapporten för Nissans huvudfåra publicerades 2016.

En rapport, handledning, togs fram år 2009 som underlag för att tillämpa ett system för kulturvärdesbedömning på de inventerade vattendragen. Se Länsstyrelsen Jönköpings län meddelande nr 2009: 46.

Inom projektiden har rapporter tagits fram för Årån, Hjorsetån, Hylletoftån, Vämmesån och Tidan år 2015. Toftån och Nissans huvudfåra år 2016. Under 2017 kommer rapporter att tas fram över Älgabäcken, Västerån, Storån, Österån, Nissans biflöden samt Lagans huvudfåra. Inom dessa vattendrag har samtliga kulturmiljöer och vandringshinder (enligt länsstyrelsens länsövergripande biotopkartering) med kulturlämningar, dokumenterats.

Nedan visas några exempel på miljöer och anläggningar som inventerats i Jönköpings län.



I Toftån finns Komstad by (väster om Sävsjö). Här med välbevarad byggnad för ramsåg, vid kvarnfallet med utanpåliggande vattenhjul och vattenränna bevarade. Foto: Mikael Karlsson.



St. Öjahults kvarnruin. Ligger vid Trollsjöån, biflöde till Nissan i Jönköpings län. Foto: Mikael Karlsson.



Hemmershults kvarn och såg: Härån, biflöde till Lagan i Jönköpings län. Foto: Mikael Karlsson.

I samband med inventeringarna har 139 lämningar rapporterats in till Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem (FMIS), men ett antal återstår för vattendragen Lagan och Tidans avrinningsområden. Därutöver har 18 värdefulla kulturmiljöer, 47 kulturhistoriskt värdefulla lämningar samt 134 lämningar med måttligt kulturhistoriskt värde inventerats. Se även slutrapport för Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD, Jönköpings län ingår i båda vattendistrikten.

Kronobergs län

(från ”Hur gick det sen?” Coco Dederling 2015-06-15)

Länsstyrelsen Kronobergs län genomförde 2012 en selektiv inventering av flottningslämningar, i första hand i vattendrag där biotopvårdsåtgärder och liknande planerades, *Inventering av flottningslämningar och kulturhistorisk bedömning av vandringshinder i Kronobergs län 2012*. Satsningen sorterades under och finansierades av såväl VaKul som Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD:s delprojekt 3A. Projektet bygger vidare på den förstudie kring flottningslämningar som genomfördes 2011 inom ramen för VaKul.

Ett tjugotal vattendrag har inventerats punktvis. Totalt har 111 platser besökts vilket resulterade i 16 flottningslämningar. Flottningsmiljöerna har dokumenterats och värderats. Slutprodukten är ett GIS-skikt med länkar till PDF-dokument för varje flottningsmiljö, samt en rapport. Det utförda arbetet kan användas och har använts som modell för liknande inventeringar i både Västerhavets och Södra Östersjöns vattendistrikt. Se även slutrapport för Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD.

Skåne län

Skåne län genomförde under 2012 en fördjupad kunskapssammanställning av Rönneå utifrån de befintliga kunskapsunderlag som redovisats i ”Slutrapport – Etapp 1”. Rönneå är det näst största avrinningsområdet i Skåne och av analysen framgår att kunskapsläget för Rönneå ur kulturmiljösynpunkt är bra. Resultatet finns sammanställt i en rapport: *Rönneå, Fördjupat kunskapsunderlag inom Rönneås avrinningsområde*. Länsstyrelsen i Skåne län, rapport nr 2012:06.

Därefter har även industrilämningar i anslutning till Rönneå och dess biflöden inventerats. Vad gäller inventeringar utförda efter 2013 redovisas dessa av SÖVD se *Hur gick det sen? Coco Dederling 2015-06-15*. Se även slutrapport för Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD.

Halland

Halland har genomfört projektet i enlighet med projektets grundtanke och har också tagit fram en modell för hur befintligt kunskapsunderlag kan sammanställas och göras tillgängligt via GIS.

Inom projektet VaKul genomfördes hösten 2012 till våren 2013 som nämnts under Etapp II ett pilotprojekt i Hallands län. Metoden finns beskriven i en rapport *VaKul- Vattenanknuten kulturarv i Halland*. Länsstyrelsens meddelande nr 2013:4.

Metodiken innebar att arbetet i huvudsak baserades på länets befintliga kunskapsunderlag vilka sammanställdes och analyserades med hjälp av GIS. Vissa prioriterade områden besöktes även i fält. Av rapporten framgår att den metod som utvecklats för projektet fungerade bra för att göra övergripande beskrivningar av ett områdes vattenanknutna kulturarv. Resultatet har blivit

en sammanställning över var behoven av kunskapsuppbyggnad är som störst. Det utgör en bra grund för det fortsatta arbetet med att ta fram fördjupad och ny kunskap om vattenanknutna kulturmiljöer.

Under 2014, 2015 och 2016 fortsatte arbetet med fältinventeringar av aktuella områden, delvis i samarbete med arbetslag från Skogsstyrelsen. Det sammanställda materialet har sedan bearbetats till fördjupade områdesbeskrivningar med individuella beskrivningar och värderingar av de kulturhistoriskt värdefulla miljöer som identifierats. Värderingen har gjorts enligt en A-C-skala som togs fram inom projektet 2013.

Parallellt med ovan nämnda arbete har ett GIS-skikt tagits fram. Skiktet har under projektets gång varit tillgängligt för handläggare på Länsstyrelsen, men har även gjorts tillgängligt externt under 2017.

Totalt har 180 objekt/miljöer inventerats och i Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem (FMIS) har 134 nya lämningar registrerats, övervägande kvarnlämningar, men andra miljöer såsom broar och torplämningar. Av dessa har 46 bedömts vara av nationellt intresse, omistlig, 69 regionalt intresse, omistlig, 57 av lokalt intresse och 8 som inte bedömts eller har ett mycket lågt eller inget värde.

Kvalitetssäkring av insamlat material, sammanställning av rapport och tillgängliggörande av materialet avseende Fylleån har inte genomförts. I arbetet med *Pilotprojekt Nissan* uppkom istället ett behov av inventering av Nissans biflöden, Sennan, vilket bedömdes vara prioriterat.

Det hittills framtagna underlaget har genererat mycket ny information gällande många tidigare okända kulturmiljöer vid vattendrag. Detta referensmaterial har i sin tur varit en förutsättning för att kulturmiljöerna ska kunna bedömas och värderas. Det viktigaste resultatet är dock att informationen kommer vara tillgänglig, överskådlig och möjlig att använda i olika sammanhang, både internt och externt.

Nedan visas några exempel på kvarnar från Halland där vattnet har använts till driften allt från små skvaltkvarnar till större bygdekvarnar.



Skvaltkvarn i Kvarndalen i norra Halland. En av totalt åtta skvaltor i ett sammanhängande system av kvarnar, dämmen och uppsamlingsdammar i Ulvatorpsbäcken. Foto: Niklas Greve.



Kvarnmiljön vid Vinberg har troligen medeltida anor. Den nuvarande kvarnbyggnaden är uppförd kring sekelskiftet 1900 och nyttjades som bygdekvarn ända in på 1970-talet. Foto: Anna Rodin.

Västra Götaland

Västra Götaland hade som utgångspunkten för Etapp II, att översiktligt redovisa behovet av ett fördjupat kunskapsunderlag. Arbetet byggde på den metod som togs fram av Länsstyrelsen i Halland, men metoden har anpassats för Västra Götalands behov och förutsättningar. Samtliga åtgärdsområden finns som kartsikt i Länsstyrelsens webb-GIS. Skikten grundar sig dels på uppgifter från historiska kartor och dels värderingar av vattenförekomster som gjorts utifrån kulturmiljösynpunkt. Redigering av områdestexterna kommer att pågå även under 2018.

Under 2014 togs nytt arkivmaterial fram bland annat avseende flottningslämningar. Fem län i södra Sverige delade på en arkivarie. För Västra Götalands län har tre månaders arkivgenomgång utförts. Materialet från de olika arkiven har ställts samman och lagts in som befintligt kunskapsunderlag i ovan nämnda GIS sammanställning. Arkivmaterialet kommer också tjäna som underlag vid prioritering av fältinventering av till exempel flottningslämningar. Inledningsvis avsåg arkivgenomgången i huvudsak Dalsland och Bohuslän, men det visade sig att flottningslämningar bedrivits i större delen av länet.

Kunskapen om flottningslämningar var bristfällig. Då det pågick och planerades biotopvårdande åtgärder i Örekilsälven, en av landets äldsta allmänna flottleder, genomfördes där en inventering av i första hand flottningslämningar. Inventeringsresultaten finns redovisade i en rapport och lämningarna har lagts in i Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem (FMIS). Se Länsstyrelsens rapport *Flottningslämningar och andra vattenknutna kulturlämningar. Inventering av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Örekilsälven, Munkedalsälven/Valboån och Töftedalsån*. Rapport nr 2015:61.

Inventering av resterande vattendrag där flottningslämningar kvarstår, både i Dalsland och i resterande delar av länet.



Flottningslämningar kan ha olika karaktär i olika delar av landet, här en stenkista vid Håby i Örekilsälven. Foto: Gunilla Roos Nilson.

Den andra tematiska inventeringen avsåg vattenkraftverk. Med anledning av den aktiva tillsyn av framför allt vattenkraftverk som bedrivits av Länsstyrelsen har behovet av kulturhistoriskt underlag och värdering lyfts fram. Därför har en kulturhistorisk inventering av länets vattenkraftverk genomförts. Samtliga kraftverk i drift har identifierats och utifrån en prioriteringslista har cirka en tredjedel av dessa inventerats och lagts in i Bebyggelseregistret. Resultatet finns redovisat i en rapport. *Kraften i vattnet. Tematisk inventering av kulturhistoriskt värdefulla vattenkraftverk i Västra Götalands län 2014–2016*. Länsstyrelsens rapport nr 2016:67.

Kraftverken har också värderats i en fyrgradig skala och 18 har bedömts ha ett mycket högt kulturhistoriskt värde, 34 ett högt kulturhistoriskt värde, 32 ett kulturhistoriskt värde och åtta ett visst kulturhistoriskt värde. Sex har bedömts vara i byggnadsminnesklass.



*Ett av de kraftverk som bedömdes vara i byggnadsminnesklass.
Sörbylund i Skövde kommun. Foto: Lena Ljungberg*



*Ett annat exempel är Gottarsbyns kraftverk i Bengtsfors kommun.
Två anläggningar med helt olika karaktär. Foto: Lena Ljungberg.*

Efter att de två tematiska inventeringarna genomförts beslutades i samråd med länets arbetsgrupp att försöka hitta en inventeringsmetod som var tids- och kostnadseffektiv. Tillsammans valdes några aktuella vattendrag Nossan, Flian och Sävån ut för fältinventering för att testa de underlag som sammanställts. Inventeringen av Nossan och Sävån genomfördes under 2016 och resultatet är inlagt i FMIS. Rapporterna kommer att presenteras under 2017–2018. Inventering av Flian kvarstår. Utvärdering av inventeringsmetoden pågår.



*Rester efter dammvall i Nossan vid Herrljunga, RAÄ 115 och 43. Här finns också grundstenar efter en tidigare kvarn bevarade.
Foto. Gunilla Roos Nilson.*



Vid Hjultorps kvarn i Vårgårda finns inskriptioner på en berghäll efter tidigare mjölnare på platsen. Foto: Gunilla Roos Nilson.



Bron vid Nääs slott ingår också i kulturmiljön. Här har fiske bedrivits på båda sidor om bron, vilket innebär att det kan finnas lämningar bevarade under vattenytan. Foto: Gunilla Roos Nilson.

Under projekttiden har också specialstudier gjorts i anslutning till vattendrag aktuella för åtgärder, som exempel kan nämnas del av Sollumsån, del av Sävån, dämme i Svartebäcken och Mölarps ö i Viskan.

Totalt har ca 500 nya anläggningar och objekt inventerats i fält. Därav är 100 fornlämningar, 200 är övriga kulturhistoriska lämningar och 100 har registrerats i FMIS med bedömningen *bevakningsobjekt* och *uppgift om*. 92 av anläggningarna är vattenkraftverk som är inlagda i Bebyggelseregistret. Under 2014–2016 har cirka 40 mil inventerats i fält.

Värmland

Under 2011–2016 har i Värmlands län 17 vattendrag inventerats längs en sträcka av ca 25 mil. De inventerade vattendragen utgörs av Halgån, Kölan, Röjdån och Rottan i Torsby kommun. Gröckesälven, Hagälven, Musån, Uvån och Acksjöälven i Hagfors kommun. Dammälven och Nordmarksälven i Filipstad kommun. Älgån och Mörtebäcken i Arvika kommun. Kopparebäcken, Barlinghultsälven och Bärhusälven i Årjäng kommun samt Lillälven i Säffle kommun.

Cirka 1000 forn- och kulturlämningar har dokumenterats vilket genererat cirka 500 nyregistreringar till Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem (FMIS). Av dessa 500 registreringar utgörs ca 40 av fornlämningar medan övriga ca 460 utgörs av övriga kulturhistoriska lämningar. Den stora mängden övervägande kulturhistoriska lämningar beror i huvudsak på att merparten av de påträffade lämningarna utgörs av flottningsanläggningar.

I vattendrag såsom Rottnan, Röjdån, Halgån, Kölan och Lillälven har uppgifter kring flottningen studerats vid Värmlands arkiv i Karlstad. Det rör sig om studier av uppgifter från Lillälvens flottningsförening, Fryksdalens flottningsförening, samt Klarälvens flottningsförening. I arkiven har uppgifter kring olika typer av anläggningar påträffats, vidare har ritningar över dammanläggningar kunnat studeras. I några fall har även uppgifter kring de sågar och kvarnar vilka funnits längs vattendragen figurerat.

Analysarbetet av dessa visar på regionala skillnader vad gäller flottningslämningarnas utformning i skilda delar av länet. Skilda historiska näringar såsom flottningen och bergsnäringen har även genererat skilda lämningstyper i olika delar av länet. Informationen från analysarbetet kan utgöra kunskapsunderlag i samband med Länsstyrelsens fortsatta planeringsarbete vid åtgärder i vattendrag. Analysarbetet belyser även vilka typer av kulturhistoriska lämningar och miljöer som är mest känsliga/utsatta på grund av planerade åtgärder i vattendragen.

Bilderna nedan visar några exempel på flottningslämningar i Värmland.
Samtliga foton Björn Wallbom och Ellinor Forsell, Värmlands museum.



Dubbelkista från Halgån.



Övertorvad dubbelkista i Barlinghultstälven.



Styrskärm i Barlingshultstälven.



Fundament till flottningsränna i Bärhusälven.

Inventeringsresultaten visar att den absolut största andelen lämningar längs vattendragen i Värmland utgörs av flottningslämningar. Dessa har påträffat i vitt skilda typer av vattendrag från mindre bäckar till större åar. Den stora och varierande mängden flottningslämningar har genererat mer kunskap kring de skilda lämningstyper som flottningen efterlämnat. På så sätt kommer ärendehantering kring åtgärder vid vattendrag förenklas eftersom det lättare går att avgöra vilka kulturmiljöer som är känsliga/utsatta på grund av planerade åtgärder i vattendragen.



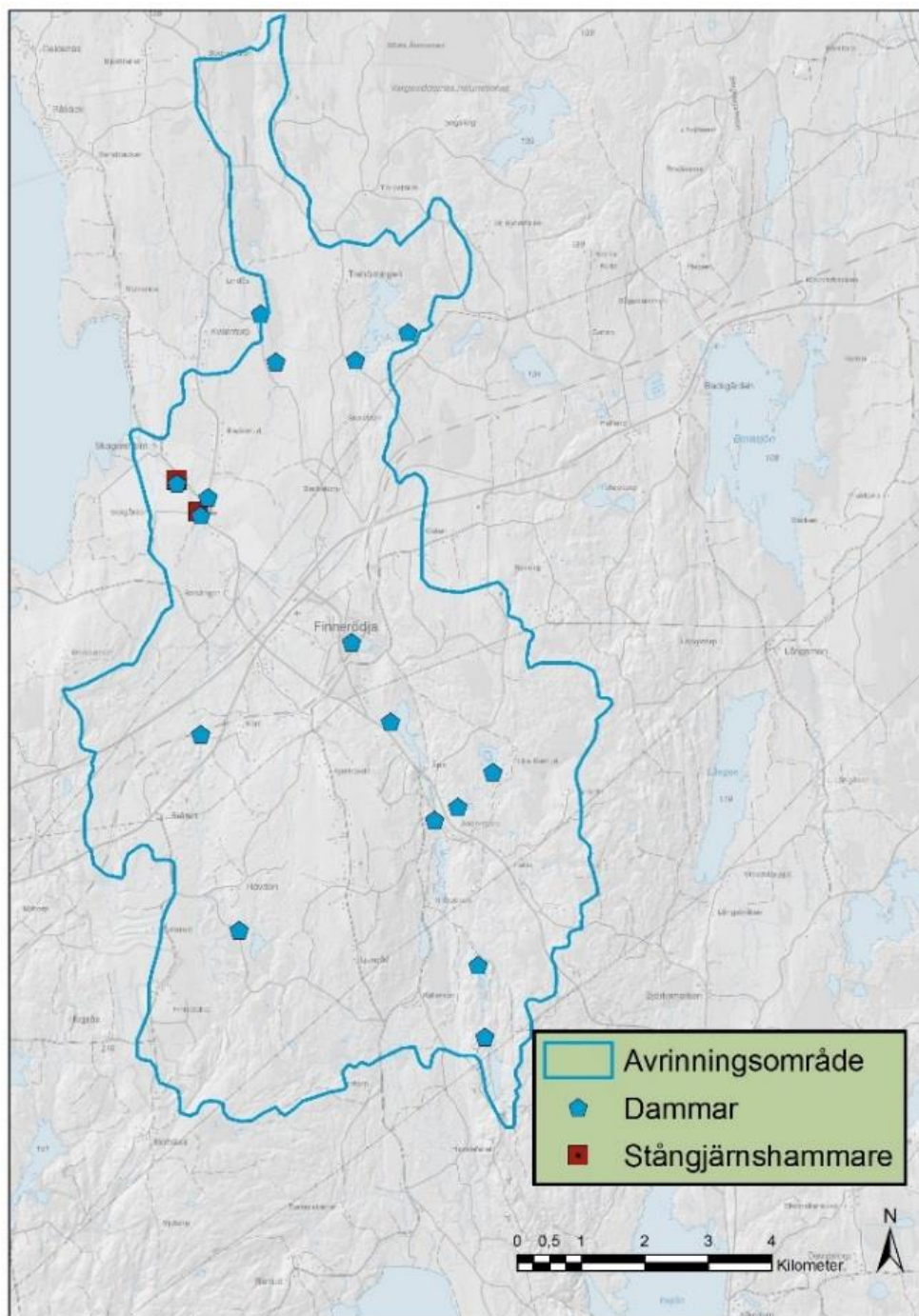
Damm med stötbottnar och enkelkistor i Musån.

Länsstyrelsen arbetar för närvarande med att ta fram en prioriteringslista över vattendrag där biotopvårdsåtgärder kommer att föreslås. Det är därför svårt att avgöra behovet av nya kunskapsunderlag men de inventeringar som genomförts kommer att ligga till grund för värderingar i samband med eventuella nyinventeringar av berörda vattendrag. Ökad tillsyn av kraftverk och dammar kommer att leda till ett ökat behov av kunskapsunderlag för att på ett bra sätt kunna värdera dessa ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Värmlands Museum har gjort en inventering av 33 kraftverk men i övrigt saknas ett underlag kring kulturhistoriska värden vid kraftstationer och dammar i Värmland.

Örebro

Sammanlagt har inom projektet 37 större kulturmiljöer inventerats genom platsbesök och flera rapporter har sammanställts. Örebro län har också inventerat kulturmiljöer i Norra Östersjöns vattendistrikt.

Ett av de inventerade områdena är Skagersholmsån. Nära dagens herrgård finns resterna efter två stångjärnshammare och de visar vad som en gång var den stora verksamheten vid Skagersholms bruk. Skagersholmsån är ett litet vattendrag och för att möjliggöra driften av stångjärnshamrarna krävdes en sammanlänkning av flera olika vattendrag för att säkra den vattenkraft som krävdes. De dammar som är utmärkta på kartan är några av de dammar som reglerade vatten till bruket.



Kartan visar Skagersholmsåns avrinningsområde med stångjärnshammare och dammar.



Åbydammen är en av de kvarvarande dammarna som en gång i tiden reglerade vattnet till hamrarna. Foto: Maria Waldebrink.



Skagersholmsån vid Nerhammaren, lämningar efter stångjärnshammare. Foto: Maria Waldebrink.

Resultatet finns sammanställt i rapporten: *Skagersholmsån – en kulturmiljöinventering i Finnerödja socken, Laxå kommun*. Länsstyrelsen i Örebro län 2016: 27.

Ett annat exempel är inventeringen av Imälven som också finns redovisat i en rapport. *Imälven - en kulturmiljöinventering i Karlskoga socken och kommun*. Länsstyrelsen i Örebro län 2016:41. Därutöver har Aspaån fältinventerats och vars rapport kvarstår.

Örebro län har tidigare nyinventerat områden inom Västerhavets vattendistrikt och de finns redovisade i en rapport *Kulturvärden vid vattendrag i Örebro län. Timsälven och Trösälven*. Rapport 2010:38.

Arkivstudier har genomförts för följande sjöar och vattendrag inom Södra Östersjön och Västerhavets vattenavrinningsområden. Materialet är internt arbetsmaterial – delvis redovisat som GIS skikt: Aspa, Svartån, Ladån, Ången, Gryten, Braxensjön, Bosjön, Bergvattnet, Unden, Sågkvarnsbäcken, Norra Asplången, Vättern, Sundsjön, Viboll, Bäckasjön, Igelbäcken, Baggetårnsdammen, Bäckasjödammen, Fisklösen, Fabrikskanalen i Laxå, Holmsjön, Movattnet, Röfors och Tullsjön.

Dessutom tillkommer inventering av ett antal smärre miljöer, t. ex. enstaka dammar och gårdar. Miljöerna fördelar sig på vattendrag enligt följande. Skagersholmsån 19 miljöer, Imälven 5 miljöer, Timsälven 4 miljöer, Trösälven 9 miljöer, Aspa ån 9 miljöer. Dessutom har 41 nya fornlämningar och 4 bevakningsobjekt registrerats i Riksantikvarieämbetets forminnesinformationssystem (FMIS). Arkivstudier har genomförts för flera sjöar och vattendrag och de är delvis redovisade i GIS som ett internt material.

En broschyr som vänder sig till dammägare där också kulturmiljöns värden finns beskrivna har också tagits fram.

Örebro län kommer under 2018 att ta fram en *Arkivguide för vattenforskare*. Guiden bygger på de erfarenheter som projektet med en gemensam arkivarie bidragit med, som vilka arkiv det finns och vad de kan innehålla. De innehåller inte bara uppgifter om flottning utan även om dammar, fasta fisken m.m.

Sammanställning per län av resultatet inom Etapp III vad gäller nya kunskapsunderlag

Försökt till kvantifiering nya underlag (antal objekt/miljöer) Etapp III (obs alla underlag som tagits fram ingår ej nedan)			
Län	Inventerade-värderade i fält	Andra typer underlag (arkivuppg m.m.)	Inrapportering till FMIS
Jönköping (rev 27/4-2017)			
KulturAqua 2011-2016 Kulturhistorisk värdefull miljö 18 , kulturhistorisk värdefull lämning 47, lämning med måttligt kulturhistoriskt värde 134	199 platser inventerade och värderade (eg fler med poäng?)		139 st (samt ett antal som inte ännu inrapporterats men som är inventerade i Lagans och Tidans ARO.
Flottnings mfl arkivmaterial		5 flottleder och 1 uppgift om flottled.	
Halland (rev 27/4-2017)			
Beskrivning av länets huvudavrinningsområden			14
Kunskapsöversikter över primäravrinningsområden			146
Födjupade områdesbeskrivningar	11		
GIS-skikt			
Inventerade och värderade objekt/miljöer	180		
Nyregistrerade lämningar			134
Västra Götaland			
Beskrivningar av åtgärdsområden + GIS-skikt			23
Vattendrag i tre åtgärdsområden	3		
Mindre fältinventeringar	3		
Anläggningar och objekt som inventerats i fält, varav 100 fornlämningar, 200 övriga kulturhistoriska lämningar och 100 bevakningsobjekt.			400
Arkivuppgifter om flottnings antal vattendrag			40
Värmland			
Vattendrag (ca 25 mil) inv i fält	17 ?		
Nya forn- kulturlämningar (1000 dokumenterade och 500 registrerade i FMIS varav 40 fornlämningar och 460 övriga kulturhistoriska lämningar)	1000		500
Kraftverksinventering Värmlands museum	32		
Örebro			
Kulturmiljöer	37		
41 Fornlämningar och 4 bevakningsobjekt			45
Flottnings arkivuppgifter. Utöver uppgifter om flottnings finns uppgifter om dammar, kanaler och fiskodling , och fasta fisken.			24
Totalt (rev 27/4-2017)	1544 miljöer/anläggningar (ej jämförbara enheter) samt 30 större områden/vattendrag.	Flottn ca 70. Beskrivning åtgärdsområde HARO 37. Beskrivning primärområden 146. Summa 253 men är inte jämförbart.	Nyreg i FMIS 1218 (Därutöver ett antal inventerade 2016 som ännu inte registrerats.

Kulturhistorisk värdering

Några län har genomfört en kulturhistorisk värdering och graderat det kulturhistoriska värdet i olika skalor. Detta ger en snabb signal om var större eller mindre kulturmiljöhänsyn behöver tas. Eftersom länen inte använt exakt samma metod och bedömningsgrunder kan inte en gemensam värderingsmetod presenteras och inte heller en total sammanställning över distriktets anläggningar och miljöers kulturhistoriska värden.

En viktig förutsättning för att ”klassa” eller gradera kulturmiljöer i olika skalor, är att det finns ett tillräckligt stort referensmaterial. ”Är just den här bron/kvarnmiljön/dammen/flottningslämningen särskilt bevarandevärd och kulturhistoriskt värdefull?” För att svara på sådana frågor behövs ett underlag för att kunna jämföra med vad som finns i länet. Därför har de olika inventeringar stor betydelse för att fastställa vad som är extra viktigt att värna om, och vad som är mindre viktigt. Genom att identifiera värdebärande delar i de inventerade miljöerna underlättas också var och hur hänsyn till kulturhistoriska intressen behöver tas.

En mycket viktig poäng med projektets inventeringar är att de möjliggör jämförelser mellan ett stort antal liknande kulturmiljöer, som skapar en referensbas att utgå från vid värderingen. Genom en tematisk inventering typ Västra Götalands småskaliga vattenkraftverk, så framgår vilka som är de mest kulturhistoriska intressanta, det vill säga vilka har bedömts ha ett mycket högt eller högt kulturhistoriskt värde. Även om länstäckande kulturhistoriska underlag för exempelvis dammar och deras kulturmiljöer ännu inte finns i något län så blir det enklare att se vad som är mer eller mindre kulturhistoriskt värdefullt när det finns ett stort material att jämföra med. Vilket projektet möjliggjort. Många län startade på nästan noll. Det gäller inte minst flottningen. I Värmland har flottningslämningar varit i fokus under hela projektet och inventeringarna har analyserats för att få fram ”typvattendrag”. I Västra Götalands län kan den tematiska inventeringen av flottningslämningar i Örekilsälven användas som referensmaterial i närliggande åtgärdsområden i Bohuslän och framför allt i Dalsland.

Kunskaps- och erfarenhetsutbytet mellan länen och vattendistriktet, och inte minst fältseminarierna som förlagts i olika län, i olika delar av landet, har bidragit till en ökad synkronisering mellan länen vad gäller bedömningar av kulturhistoriskt värde. Att besöka andra län ger också nya perspektiv och insikter på det egna länets vattenanknutna kulturmiljöer. En typ av kulturmiljö som är vanlig i ett län kan vara ovanligare i ett annat.

Under 2015 och 2016 har Riksantikvarieämbetet deltagit med information och kurser avseende metoden *Plattform för värdering och urval* som ämbetet tagit fram. Flera län bland andra Västra Götaland har efter modifiering tagit fram en värderingsmodell som bygger på plattformen. Riksantikvarieämbetet kommer också inom det projektet som Havs- och vattenmyndigheten bedriver - *Dialog om vattenkraft* - att ta fram en metod för att beskriva kulturmiljöernas känslighet och tålighet. Metoden ska kunna användas vid värdering och prioritering mellan olika intressen – energi/natur/kultur när åtgärder i vattendrag planeras.

Kunskaperna och kompetensen om kulturhistorisk värdering har förbättrats väsentligt både genom själva det praktiska arbetet med inventering och värdering men också tack vare genomförda utbildningar, kompetensutveckling, fältseminarier och utbytet mellan länen inom projektet. ”Referensbanken” inom både det egna länet och i södra Sverige har stärkts. Länen

lyfter fram betydelsen av de nya underlagen för avvägningarna och det tvärsektoriella arbetet, men också för det egna arbetet med kulturmiljövård.

Arkivstudier flottningslämningar m.m. åtta län i samarbete

Inför att Kronoberg, Blekinge och Skåne skulle inventera lämningar efter flottning anlätades en erfaren arkivarie, Göran Svensson. Det visade sig att det i olika arkiv finns en hel del material som är värdefullt både för att beskriva flottningshistoria men också som underlag för de faktiska fältinventeringarna av lämningar efter flottning.

Därför gick fem län samman och delade på en arkivarie, Jönköping, Västra Götaland, Örebro, Kalmar och Östergötlands län. Arkivarien hade sin administrativa anställning på Länsstyrelsen i Västra Götaland och arbetade mellan 2–3 månader per län våren 2014–2015. Även Blekinge anlätade arkivarien under 2015. Fokus har för de flesta län legat på just flottning, men mycket värdefulla uppgifter om exempelvis fiske och vattenkraftanknuten verksamhet har också hittats i arkiven.

Arkivarien har renskrivit arkivhandlingar samt kopierat kartmaterial och bilder i de fall sådana påträffats. Generellt sett är de medverkande länen nöjda med materialet. Det har varit särskilt värdefullt inför fältinventeringar när det finns historiska kartor över flottleder, ritningar och planering/slutbesiktning av flottleder med flottningsanläggningarna angivna. Genom arkivmaterialet har kunskapen ökat och gett en anvisning till vilka vattendrag som bör inventeras i fält.

Det finns många arkiv med uppgifter som idag är okända och som kan underlätta förståelsen för vad som påträffas i och vid våra vattendrag. Även personal inom vatten- och fiskevården uppskattar det material som påträffats via arkivsökningarna. Förutom uppgifter om flottning har arkivarien informerat om att det i arkiven finns andra uppgifter och tillsammans med Länsstyrelsen i Örebro kommer en *Arkivguide för vattenforskare* att tas fram under 2018.

Ny kunskap om flottning

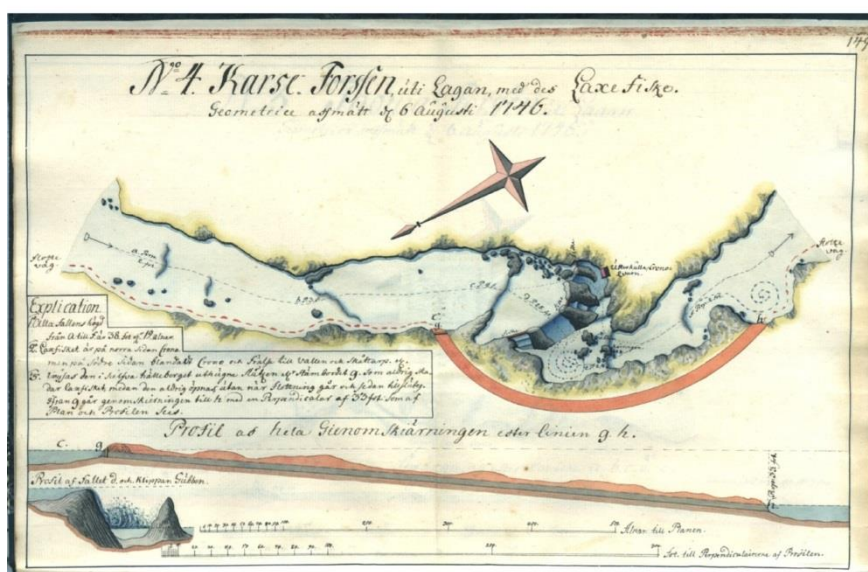
Den genomgång av arkiven som genomfördes under 2014–2015 har genererat mycket ny kunskap om flottningslämningar och flottningsleder.

I **Jönköping** har ett omfattande material tagits fram med unika kartor från mitten av 1700-talet över Lagan och Nissan. Materialet visar hur dessa vattendrag skulle göras flottbara och innehåller uppgifter om då existerande flottning samt fakta om skogarnas utseende och vilka trädslag som fanns. Arkivmaterial om flottled i Nissan, Radaån, Valån, Västerån, Svanån. Rusken har också tagits fram samt uppgifter om flottning i Årån. Se även slutrapport Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD.

I **Västra Götaland** har uppgifter om flottning tagits fram, genom olika slags dokument, protokoll och kartor m.m. i ett 40-tal vattendrag. Sammanställning av materialet pågår och kommer att bli tillgängligt via GIS genom att avskrifterna kopplas till respektive vattenförekomst. En sammanställning finns redovisat som bilaga i rapport 2017:02.

I **Örebro** har information om 24 flottleder framkommit inom Västerhavets och Södra Östersjöns vattendistrikt. Informationen varierar från omnämnande till detaljerade ritningar. Ytterligare ett antal flottleder har framkommit inom Norra Östersjöns avrinningsområde. Utöver flottleder finns uppgifter om dammar, kanaler och fiskodling och fasta fisken.

Värmland har också genomfört arkivforskning med egen personal som gett nya uppgifter om flötning och varit till nytta vid fältinventering.



Planerad flottled i Lagan 1746. Den röda markeringen visar flottleden, Karseforsen, Hallands län. Källa: Krigsarkivet, handritade kartverk 1746.

Kunskapsprojektens avknoppning – Vårda vattendragens kulturarv

Tack vare de nätverk och den samverkan som länsstyrelserna byggt upp i och med projekten Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD och VaKul i VHVD har ytterligare ett projekt sett dagens ljus. Hösten 2012 gick nio av de elva länsstyrelserna i södra Sverige samman om en projektsökning till Riksantikvarieämbetet för en treårig satsning på vård- och informationsåtgärder för kulturmiljöer vid sjöar och vattendrag, *Vårda vattendragens kulturarv 2013–2015*. Projektet beviljades medel. Såväl kunskap, organisation och nätverk i de distriktsomfattande projekten togs här tillvara vilket gav samordningsvinster och synergieffekter. Det bidrog för övrigt till uppfyllelse av den sista satsen i det övergripande målet för VaKul ”Underlagen ska naturligtvis även kunna användas för kulturmiljövårdens egna prioriteringar av vård- och informationsåtgärder för det vattenanknutna kulturarvet.”

Medverkande länsstyrelser beviljade bidrag till vård av och information om kulturmiljöer vid vattendrag. Gemensamt informationsmaterial i form av en broschyr, ett tiotal faktablad och PowerPoints har tagits fram inom projektet. Informationsmaterialet kan bland annat delas ut till fastighetsägare m.fl.



Förutom broschyren, se ovan, som är illustrerad av Niklas Johansson har 12 faktablad tagits fram, vilka går att hämta hem från webben. De beskriver ett stort antal av de kulturhistoriskt värdefulla kulturmiljöerna som finns vid våra sjöar och vattendrag. Ett av faktabladen handlar

om handläggning och samarbete mellan olika intressen. Materialet finns för utskrift på www.vardavattendragen.se.



Vattenkraftens betydelse

Under tiden som är för närvarande är det den största källan till energi i Sverige. Vattenkraften har en stor betydelse för energiförbrukningen i Sverige. Vattenkraften är en ren energikälla som inte skapar några utsläpp av växthusgaserna. Vattenkraften är också en viktig del av Sveriges energiförsörjning.

Vattenkraften är en ren energikälla som inte skapar några utsläpp av växthusgaserna. Vattenkraften är också en viktig del av Sveriges energiförsörjning.



Vattendrivna kvarnar

Vattendrivna kvarnar har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. De har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. De har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år.

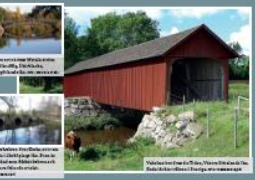
Vattendrivna kvarnar har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. De har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. De har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år.



Fiske i äldre tider

Fiske har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. Det har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. Det har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år.

Fiske har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. Det har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. Det har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år.



Broar och vadställen

Broar och vadställen har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. De har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. De har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år.

Broar och vadställen har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. De har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. De har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år.



Tvätt och byk

Tvätt och byk har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. Det har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. Det har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år.

Tvätt och byk har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. Det har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. Det har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år.



Flottnings

Flottnings har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. Det har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. Det har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år.

Flottnings har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. Det har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. Det har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år.



Elektriska vattenkraftverk

Elektriska vattenkraftverk har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. De har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. De har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år.

Elektriska vattenkraftverk har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. De har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. De har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år.



Ängslador & madangar

Ängslador & madangar har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. De har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. De har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år.

Ängslador & madangar har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. De har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år. De har varit en viktig del av Sveriges energiförsörjning i många år.

Därutöver genomfördes ett stort antal vårdinsatser på anläggningar och miljöer i de nio länen som annars inte hade varit möjligt. Förutom bidraget har ägarna gått in med egna medel och arbetsinsatser. Totalt har 9 325 tkr förmedlats via de nio länen till vård- och informationsinsatser av olika slag. En rapport över *Vårda vattendragens kulturarv* kommer att läggas ut på projektets hemsida.

Länsstyrelse	Riksantikvarieämbetets fördelning av kulturmiljöanslaget 7:2 till den treåriga regionala satsningen:	År	2013	2014	2015	SUMMA tkr
Östergötland	Vårda vattendragens kulturarv		375	375	375	1125
Jönköping	Vårda vattendragens kulturarv		375	375	375	1125
Kronoberg	Vårda vattendragens kulturarv		250	250	250	750
Kalmar	Vårda vattendragens kulturarv		375	375	375	1125
Gotland	Vårda vattendragens kulturarv		250	250	375	875
Blekinge	Vårda vattendragens kulturarv		300	300	375	975
Skåne	Vårda vattendragens kulturarv		250	250	375	875
Halland	Vårda vattendragens kulturarv		375	375	375	1125
Västra Götaland	Vårda vattendragens kulturarv		450	450	450	1350
TOTALT			3000	3000	3325	9325

3. Nyttan av projektets kunskapsunderlag

När projektet startade hade medverkande län, med något undantag, i stort sett inga aktuella ändamålsenliga kunskapsunderlag för avvägningar mellan intressen där vattenförvaltningen planerade genomföra åtgärder.

Vid länens redovisning 2016 framgår att 1544 miljöer och anläggningar samt ett 30-tal större vattendrag och områden inventerats i fält. Cirka 70 flottningsleder har identifierats och 253 områdesbeskrivningar upprättats. Därtill har drygt 1200 lämningar inrapporterats till Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem (FMIS). Utöver detta finns ett större antal lämningar från Lagans och Tidans avrinningsområde (ARO), som har rapporterats in under 2017.

Detta är ny kunskap som inte tidigare sammanställts med avseende på kulturmiljön vilket möjliggör avvägningar mellan intressen och snabbare handläggning som tar hänsyn till både vattenförvaltning och kulturmiljön på dessa platser. Detta är en förutsättning för ett effektivt åtgärdsarbete. De drygt tusen objekt som har inrapporterats till FMIS är därmed nationellt kända och sökbara. FMIS är av ovärderlig betydelse vid handläggningen enligt 2 kapitlet kulturmiljölagen.

De hittills framtagna underlagen inom Etapp III fungerar bra i relation till projektens syfte:

*Möjliggör avvägningar mellan intressen.
Visar var/hur kulturmiljöhänsyn behöver tas.
Värdeklassning ger snabb och tydlig signal om var hänsyn behövs.
Handläggning effektiviseras.
Onödig tillämpning av försiktighetsprincipen.
Underlagen är även viktiga i andra sammanhang!*

(PowerPoint vid slutkonferensen den 18 nov 2016)

Arbetet har inkluderat värdering av miljöer, vilket är av central betydelse för viktning mellan intressen, och har utförts av personal med kulturmiljökompetens. Underlagen har utformats och anpassats för att vara tydliga och användarvänliga, bland annat har möda lagts ner på att tydliggöra värdebärande egenskaper, vilket underlättar bedömningar om hur åtgärder kan anpassas.

Resultaten redovisas i handläggarstöd i GIS, rapporter och liknande som sedan används av länsstyrelserna i såväl den löpande dagliga handläggningen som för mer övergripande planering, prioriteringar och insatser inom det tvärsektoriella vattenarbetet. Att underlagen även används för kulturmiljövårdens prioriteringar inom information, byggnadsvård och skyddsinsatser ska också framhållas. Utöver länsstyrelserna används materialet av kommuner, konsulter, vattenvårdsförbund, vattenråd m.m. Det är bra och värdefullt att materialet verkar ha fått så stor spridning.

Utöver de drygt 1500 objekten finns även byråmässiga underlag för fler vattendrag/platser, framtagna inom Etapp II, vilka också har större eller mindre betydelse vid handläggning,

beroende på karaktär av uppgifter. Det handlar här om uppgifter ur arkiv, historiska dokument och kartor, som kan ha betydelse vid exempelvis datering av lämningar eller en verksamhet. Ett stort antal platsspecifika uppgifter har hittats eller sammanställts. Utöver det, har arkivmaterial från cirka 70 platser i vattendrag med uppgifter om flottning hittats och renskrivits. Flottningsuppgifterna är omistliga i samband med inventeringar och bedömningar eftersom rensningar och liknande ofta är svåra att datera och särskilja från andra historiska verksamheter som rensade/rätade vattendrag för markavvattning, nyttjande av vattenkraft, processvattenuttag. Arkivgenomgången har också lett till många intressanta historiska uppgifter om fisket och naturförhållanden i äldre tider. Många intressen gör sina röster hörda vid flottleders inrättande och det material som tillgängliggjorts via projektet är värdefulla på många olika sätt.

Att insatserna riktats mot vattendrag eller typer av miljöer, där åtgärder behöver göras för att nå vattendirektivet, de biologiska aspekterna av miljömålet Levande sjöar och vattendrag m.m. är också viktigt att framföra i sammanhanget, och ligger i linje med syfte och mål. Eftersom kulturmiljövårdens tidigare, äldre kunskapsunderlag som regel inte uppmärksammat de lämningar och miljöer som nu är föremål för åtgärder inom vattenförvaltning m.m., så innebär det att många kunskapsluckor nu successivt fylls igen.

Framtagande av kunskapsunderlagen har i de flesta fall gjorts med personal anställd på länsstyrelserna. Det har bidragit till att kunskap och erfarenhet implementeras bättre i den ordinarie verksamheten och har också varit en viktig förutsättning för tvärspektoriell samverkan under processen.

Konkreta exempel på användning av underlagen/miljöeffekter

Som framgått bygger hela projektet på principen, att finns det likvärdiga underlag och bra tvärspektoriella arbetssätt, så finns förutsättningar att jämkla mellan de berörda intressena, hitta kompromisslösningar, göra avvägningar och bedöma var/hur kulturmiljöhänsyn behöver tas. Det vill säga, möjligheten att uppfylla mål för såväl vattenkvalitet och biologisk mångfald som bevarade kulturmiljövärden ökar betydligt. Nedan anges några exempel från länsstyrelserna som konkretiserar ovanstående och som skulle kunna terminologiseras som ”uppmätta miljöeffekter”. Vad gäller tillsyns/tillståndsärenden inom prövning vattenverksamhet enligt miljöbalken, så är det ofta tidsmässigt långa processer och resultaten kanske ännu inte kan redovisas fullt ut.

Jönköping

Ofta är det ärenden i Mark- och miljödomstolen där våra underlag kommer till riktigt stor nytta, eller mindre avvägningsärenden i det egeninitierade tillsynsarbetet i allmänhet. I arbetet med kommunernas tjänstemän kommer underlagen till stor nytta vid olika typer av åtgärder. Vi har flera äldre ärenden där vi kompromissat, där de kulturhistoriska värdena varit relativt låga, t. ex. partiell utrivning av dammar som riskerar brista (dammsäkerhetsärenden och översvämningsproblem) och det inte blivit någon stor negativ påverkan på kulturmiljön i helhet, t. ex. vid en gammal kraftstationsdamm (ej i drift) i Nygård vid vattendraget Hökesån öster om Habo gamla kyrka. Se även slutrapport från Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD.

Flera konsekvensutredningar av dammar i Jönköpings län under 2016, har lämnats från Naturvårdsenheten till Kulturmiljöenheten för bedömning. I de fall kompletteringar i underlagen begärts har detta skett.

Halland

Kulturmiljöfunktionen har på uppdrag av den tvärsektoriella vattengruppen under hösten 2016 tagit fram kunskapsunderlag för fem kulturmiljöer i Sennan, ett av Nissans biflöden. Inventeringen är tillkommen med anledning av det finns intresse från naturvården att förbättra förutsättningarna för fisk och andra vattenlevande arter att transportera sig upp- och nedströms i vattendraget. Inventeringens material har legat till grund för gemensamma bedömningar på plats vid objekten om vilka typer av naturförbättrande åtgärder som kan genomföras utan att kulturmiljöernas värden påverkas negativt. Upplevelsen var positiv från både kulturmiljö och naturvård.

Likvärdiga underlag skapar förutsättningar för en jämlik dialog om värden och hur avvägningar kan göras och ger även möjligheter till en förståelse för andra intressen och hur dessa tar sig uttryck.

Andra anläggningar är Edenberga kvarn, Gränshuskvarn, Vårestorps kvarn m. fl. Samtliga av dessa anläggningar är exempel, på mer eller mindre värdefulla kulturmiljöer, där kunskapsunderlagen varit en förutsättning för att göra väl avvägda bedömningar avseende skador och påverkan på kulturmiljöernas värden. Samtliga är pågående ärenden där Länsstyrelsen i samråd med respektive fastighetsägare diskuterat åtgärder vid vandringshinder och där bevarandet av kulturmiljövärden varit en viktig del av planeringen. Exempelvis gällande att begränsa omfattningen på åtgärderna och bevara de värdebärande delarna av anläggningarna i så hög utsträckning som möjligt. Och att genomföra kompensationsåtgärder, exempelvis röjning av sly och annan vegetation, samt vid Edenberga kvarn genomföra teknisk undersökning av delar av fördämningar. Ett annat exempel är Högentorpsån m.fl.

Kunskapsunderlaget har även i flera fall medfört en mer effektiv ärendehandläggning, genom att handläggaren utan att behöva undersöka objektet på plats kunnat bedöma om de föreslagna åtgärderna medför skador eller på annat sätt påverkar de aktuella miljöernas värden.

Vid ett internt fältseminarium 17 juni 2016 användes underlag utifrån de värdebeskrivningar som tagits fram inom projektet för kulturmiljöerna. Vid Hjuleberg, Domarp och Sannarps kvarn fördes diskussion på plats med företrädare för naturvård, miljövård och fiske om hur de värden som beskrivits tar sig uttryck i miljöerna, hur åtgärder kan genomföras utan att kulturmiljövärdena tar skada och att det finns ett stort behov av samverkan när åtgärder planeras vid enskilda objekt.

Västra Götaland

I flera fall har fördjupade fältinventeringar genomförts i vattendrag där biotopvårdande åtgärder planeras.

Vid Mölarp kvarn vid Viskan har ett underlag tagits fram som beskriver och identifierar de kulturhistoriska lämningarna i vattendraget. Materialet har redovisats i en rapport och ingår i underlaget för framtida biotopvårdande åtgärder.

I Sävåån och Sollumsån har fördjupade fältinventeringar identifierat fornlämningar i anslutning till planerade biotopvårdandeåtgärder.

I Örekilsälven har sedan tidigare åtgärder genomförts i samråd mellan vatten-, natur- och kulturmiljö. Den tematiska inventeringen av flottningslämningar m.m. visade att åtgärderna på ett bra sätt tillvaratog de kulturmiljöintressen som fanns på platsen.

Även när det gäller kraftverken har verksamhetsutövare tagit del av materialet under hand för att ge synpunkter. Detta har inneburit att några bifogat inventeringsmaterialet som underlag vid ansökan om tillstånd i samband med prövning. Även kulturmiljöenheten har vid något tillfälle hänvisat och bifogat inventeringsunderlaget som del av yttrande i samband med exempelvis internremisser.

Värmland

Ett av de inventerade vattendragen, Halgån i Torsby kommun, har efter inventeringen kommit att genomgå en biotopvårdande restaurering. Resultaten från inventeringen kom att ligga till grund för gemensamma bedömningar mellan naturvård och kulturmiljövård om vilka åtgärder som skulle kunna genomföras utan att påverka höga kulturmiljövärden negativt. Genom underlaget var det möjligt att bevara de delar av flottningssystemet som innehöll höga värden för förståelse och upplevelse av flottningshistoriken som var knuten till vattendraget.

Örebro

Det är först nu som vi börjar se effekter av kunskapsunderlagen. Ett sådant är att en damm i orten Finnerödja, kunnat fornlämningsbestämmas. Det har funnits en lokal opinion mot utrivning, inte minst från kommunens sida och kulturmiljövärden har använts i argumenteringen. Nu blir det sannolikt en fiskväg istället för rivning. Dock ska framhållas att resultatet snarast är ett resultat av lokal opinion.

En del ärenden pågår. Ett exempel är Bergvattnet som fornlämningsbestämt tack vara arkivmaterial och fältinventering. Ärendet är inte avgjort.

Flera ärenden är på gång, där samråd ännu inte påbörjat. Generellt kan också sägas att tack vare kunskapsuppbyggnaden finns nu bättre argument inför kommande samråd också utanför projektområdet. Örebro län ingår i tre vattendistrikt, Västerhavets, Norra- och Södra Östersjöns.

Metoder att mäta miljöeffekter

Det har inte funnits möjlighet att mäta effekterna genom varken provtagning eller schabloner. Det kan bara konstateras att på över 1500 platser, där det nu finns även aktuella kulturmiljöunderlag, och i de län som har väl fungerande tvärsektoriella arbetssätt, så finns också mycket goda förutsättningar för att göra bra avvägningar, åtminstone på ett teoretiskt plan. På ännu fler platser finns byråmässiga underlag som stöd i handläggningen.

Länen rapporterar också i sina redovisningar att handläggningen har effektiviserats i enlighet med syftet och det skulle vara intressant att oberoende och samlat följa upp och utvärdera ett antal ärenden där kulturmiljöunderlagen använts.

Det skulle också vara intressant att följa upp ett antal domslut. Länsstyrelsen i Jönköping anger att deras kunskapsunderlag kommer till riktigt stor nytta i ärenden i Mark- och miljödomstolen.

Vad gäller den uppföljning och utvärdering som gjorts i projektet, så utgår den i hög utsträckning från kvalitativa bedömningar och uppskattningar från medverkande länsstyrelser.

Andra användningsområden inom kulturmiljö och klimat m.m.

De kunskapsunderlag som tagits fram kan inte bara användas för avvägningar i samband med vattenärenden. De har också stor betydelse i många andra sammanhang som till exempel kulturmiljövårdens prioriteringar av informationsinsatser, bidrag och långsiktigt skydd. Därutöver kan underlagen komma till nytta vid utveckling av landsbygden, besöksmål, turism m.m. samt som underlag när kommunernas tar fram kulturmiljöprogram.

Andra viktiga sammanhang där de nya kunskapsunderlagen kan användas är vid samhällsplanering och arbete inom riskhantering, kris- och beredskap, klimatanpassning som analyser och åtgärder i samband med förestående klimatförändringar. Hoten av klimateffekterna i södra Sverige består av stigande havsnivåer, förändringar i vattendrag som högre vattenflöden, större nivåfluktuationer och därigenom risk för ras, skred och erosion. De kulturmiljöer som inventerats, dokumenteras och värderats inom projektet ligger vid sjöar och vattendrag och materialet utgör också ett bra underlag vid analys och planering av till exempel klimatanpassningsåtgärder.

Länsstyrelserna i Västra Götaland, Halland och Blekinge, som arbetat med kulturmiljö- klimatfrågor de senaste åren, har redan haft stor användning av de nya kunskapsunderlagen.

I projektet ”Kulturarv och klimatförändringar i Västsverige” analyseras och visualiseras hur kulturarvet kan komma att påverkas av klimatförändringar. Resultatet finns presenterat i en rapport *Kulturarv för framtida generationer. Med klimatperspektiv på Västsveriges kulturarv...* Länsstyrelsen Västra Götaland, rapport nr 2016:48.

Länsstyrelsen Blekinge har 2016 färdigställt *Blekinges kulturmiljöer – översvämning till följd av ett förändrat klimat. Identifiera, prioritera, skydda*, rapport nr 2016:12. I denna har vattendragens kulturmiljöer ett särskilt avsnitt. Där konstateras bland annat att 195 av de 626 kulturmiljöer vid vattendrag hotas vid ett förändrat klimat.

4. Läns gemensamma aktiviteter i två vattendistrikt

Inom paraplyprojektet och i arbetsgruppen har samverkan successivt utvecklats till att omfatta omvärldsbevakning, remisser och andra aktuella frågor som är relaterade till projektets syften och mål. I november 2013 samordnades även en för Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD och VaKul i VHVD gemensam resultatredovisning avseende både 2012 och 2013 års arbete, som presenterades vid Riksantikvarieämbetets och Vattenmyndigheternas möte om åtgärd 20, den 28 november 2013 i Stockholm. Alla länsstyrelser lämnade underlag till denna gemensamma powerpointpresentation, medverkade som föreläsare under dagen och berättade vad som gjorts i respektive län.

Arbetsgruppen har också samverkat kring inspel till projektet *Dialog om vattenkraft 2014* som drivs av Havs- och vattenmyndigheten, där kulturmiljöaspekterna dittills inte uppmärksammats och sedan dess representeras projekten i *Dialog om vattenkraft* genom projektledarna.

Det nätverk som de båda projekten byggt upp har även kommit till nytta exempelvis vid Arbetets museums undersökning historiska vattenverksamheter 2014, samt i Riksantikvarieämbetets utvärdering *Kulturmiljöer vid vattendrag: Framgångsfaktorer och problem för att beakta kulturmiljöer i anslutning till vattenvårdsåtgärder, 2016*.

Utöver fysiska workshoparna som ordnats för medverkande länsstyrelser 2014–2015 och fältseminarier m.m. 2012–2016 har regelbundna möten ägt rum via Lync/Skype. Antalet arbetsmöten har varierat mellan år och efter behov, i genomsnitt cirka 6–8 per år. Vid bland annat två tillfällen under Etapp III har längre träffar hållits där respektive län har föredragit sina projekt och resultat. Även tematiska möten har ordnats enligt önskemål. År 2014 genomfördes via Lync ett möte om ”Kulturmiljöhänsyn i samband med vattenärenden”, då föredrog och diskuterade länsstyrelserna olika ärenden med varandra. Andra möten har också ordnats för att diskutera viktigare remisser av betydelse för projektet.

Möten och gemensamma aktiviteter har dokumenterats, som regel genom minnesanteckningar respektive interna rapporter. Projektet presenteras på vattenmyndigheternas webb och sedan 2014 används en gemensam lagringsplats tillgänglig för alla länsstyrelser via Utforskaren. Den uppskattas mycket för sin enkelhet och användbarhet. Hemsidan har inte använts som informationsyta utan varje län har presenterat sina resultat via webben.

Tvärsektoriella workshopar för bättre samverkan

Genom länsutbytet inom projektet har det blivit uppenbart och uppmärksammat hur olika länen arbetar, och hur olika långt det tvärsektoriella arbetet kommit vad gäller sjöar och vattendrag. För att nå syftet med projekten måste den tvärsektoriella samverkan fungera bra i såväl ärendehandläggningen som i övrigt. Därför ordnades workshopen *Bättre samverkan! En workshop om tvärsektoriella syn-/arbetssätt vid åtgärder i och vid vattendrag* i november 2014. Genom att lyfta positiva och goda exempel på samverkan borde dessa inspirera till bättring.

Bakgrunden formulerades ungefär så här: för att nå projektens övergripande syfte och mål, att effektivisera och kvalitetssäkra åtgärdsarbetet i våra vattendrag m.m. behövs inte bara likvärdiga kunskapsunderlag utan även utvecklade tvärsektoriella arbetssätt, som inkluderar kulturmiljön. Genom att träffas fysiskt över läns- och sektorsgränser kan länsstyrelserna utbyta handfasta erfarenheter och praktiska, goda exempel, allt i sann miljömåls- och vatten-direktivsanda.

Tydliga mål med dagen formulerades på ett tidigt stadium och kommunicerades med länsstyrelserna:

- Redovisa och diskutera problem och möjligheter kring samverkan och åtgärder i och vid vattendrag. Fokus läggs på goda exempel på arbetssätt, där kulturmiljö inkluderas.
- Varje länsstyrelse ska vid workshopens slut ha kommit överens om tre ”åtgärder” som de kan implementera på sin länsstyrelse för att få en bättre samverkan och jobba mer tvärsektoriellt (inkluderande kulturmiljöperspektiven).

Målgruppen var handläggare och chefer på länsstyrelserna inom kulturmiljövård, vattenförvaltning, prövning och tillsyn vattenverksamhet, natur-, fiske- och biotopvård. För att målet skulle kunna nås, betonades att samtliga berörda sakområden på respektive länsstyrelse behövde delta i workshopen. Även Havs- och vattenmyndigheten (HaV) och Riksantikvarieämbetet (RAÄ) samt distriktsvattenmyndigheterna inbjöds. Representationen från HaV och RAÄ utgjordes av de två föredragshållarna, Anders Skarstedt respektive Anders Hedlund.

Nio av de elva länsstyrelserna var med på workshopen, totalt 45 deltagare. Flera länsstyrelser hade personal från alla sakområden, medan ett par län ”bara” hade kulturmiljörepresentanter. Hela styrgruppen för paraplyprojekten i SÖVD och VHVD var med, vilket var positivt. Länsrådet Ingrid Lovén höll inledningsanförande och vattenvårdsdirektörerna Irene Bohman och Hanna Tornevall var moderatorer.

Dagen bestod av föredrag där länsstyrelserna redogjorde för goda exempel på tvärsektoriella arbetssätt. Bland annat berättade länsstyrelsen i Jönköping om sin samverkansrutin och gemensamma vattendragsvandringar, och länsstyrelsen i Kalmar om Smultronställemetoden/Vattenrådsdialogmetoden. Havs- och vattenmyndigheten och Riksantikvarieämbetet pratade om kulturmiljö och tillsyn/prövning vattenkraft/-verksamhet; deras medverkan och samstämmighet kring frågorna var mycket uppskattad av åhörarna. Men allra bäst verkar gruppdiskussionerna ha varit. Först mixades länen med varandra för erfarenhetsutbyte kring tvärsektoriellt arbete och reflektioner utifrån dagens föredrag. Sedan samlades man länsvis i det egna länet, för att bestämma tre åtgärder att ta med hem och realisera för att få en bättre samverkan och tvärsektoriella syn-/arbetssätt.

Behövligt. Behov av liknande workshop finns för ÅRLIG sammankomst. Konkret, nu gör vi samverkan. Mycket bra med konkreta målet att ta fram tre åtgärder per länsstyrelse.

Bra exempel, bra flow, positiva deltagare, målstyrt, positivt överraskande av HaV och RAÄ, utbyte mellan län värdefullt.

Ett par citat från utvärdering av workshopen i Alvesta 2014.

Länsstyrelserna var mycket resultatinriktade och kom fram till många bra åtgärder. De länsstyrelser som inte kunde delta eller inte var tillräckligt väl representerade för att genomföra uppgiften fick detta som hemuppgift. Detta innebär att tio av elva länsstyrelser fastställde åtgärder i syfte att utveckla det tvärsektoriella arbetet vid vattendragen. En stor framgångsfaktor för att förbättra samverkan är att formalisera den genom exempelvis samverkansrutiner. En god samverkan är ofta personberoende och därmed mycket sårbar vid exempelvis personal- eller organisationsförändringar. En fastställd rutin eller policy klargör när, var och hur samverkan ska ske.

Den 17 november 2015 genomfördes en uppföljare med samma målgrupp och upplägg; *Bättre samverkan 2.0. En uppföljande workshop om tvärsektoriella syn-/arbetssätt vid åtgärder i vattendrag*. Drygt 40 personer deltog den här gången. Alla länsstyrelser redovisade vilka insatser som gjorts för att förbättra samverkan. Länsstyrelsen i Örebro hade en längre presentation om den samverkansgrupp som etablerats och den tvärsektoriella fältdag som genomförts och blivit uppskattad. Även denna gång medverkade Havs- och vattenmyndigheten och Riksantikvarieämbetet i programmet med information om projektet *Dialog om vattenkraft*. Återigen blandades länen för gruppdiskussioner med utbyte av erfarenheter och arbetssätt. Därefter samlades länsstyrelserna länsvis med målet att komma överens om en konkret och långsiktig plan för hur ett gott tvärsektoriellt samarbete, där kulturmiljö inkluderas och vice versa, kan vidmakthållas alternativt förbättras på respektive länsstyrelse. Fokus åtgärder vatten. Med långsiktig avses en tidshorisont på 3–5 år.

Hur länen utvecklar sitt samarbete ger inspiration även till nationella nivå/myndigheter.

Både bredd och spets. MYCKET händer på länen.

Ett par citat från utvärderingen av workshopen i Alvesta 2015.



Inbjudan och program, samt dokumentation av workshopen Bättre samverkan 2014.

Workshopen 2015 blev också lyckad enligt utvärderingarna och länen tog fram många bra åtgärder att långsiktigt jobba vidare med.

Exempel på länens åtgärder och resultat:

- Formaliserad samverkan.
- Samverkansrutin för när, var och hur samverkan.
- Tvärsektoriella arbetsgrupper av olika slag.
- Processkartläggningar.
- Gemensam fältdag "Vattenresa" kulturmiljö, vatten, fiske, jurister och plan.
- Vattendragsvandringar arrangerade av Skogsstyrelsen och Länsstyrelsens miljö- och vattenenhet och enheten för samhälle och kulturmiljö.
- Kulturmiljöinkludering i biotopvårdsprojekteringar.

Tack vare alla de goda exempel som presenterats vid workshoparna finns nu en kunskapsbank med intressanta "goda-exempel" att ösa ur, även för andra län som vill ha inspiration och underlag för ett utvecklingsarbete av interna arbetssätt. Även nationella myndigheter kan inspireras till att utveckla sitt tvärsektoriella arbete

Workshopen *Bättre samverkan* har gett ringar på vattnet i hela landet. I mars 2016 genomfördes en sådan workshop för länsstyrelserna i de tre nordligare vattendistrikten, med samma syfte, mål, målgrupper och upplägg med goda exempel, gruppdiskussioner och länsvisa samtal där tre åtgärder för bättre samverkan togs fram. Det var Länsstyrelsen Västmanland/Vattenmyndigheten Norra Östersjöns vattendistrikt som bjöd in. Kulturmiljö/vattenförvaltnings-projekten i södra Sverige medverkade med föredrag om hur en god samverkan kan nås.

En oväntad men glädjande effekt är alltså att alla 21 länsstyrelser nu genomfört samma workshop, vilket kan bidra till bättre intern samverkan kring vattendragen i hela landet.

Tvärsektoriellt arbete i länen

Varje län tog vid workshopen 2014 fram tre åtgärder för en bättre intern tvärsektoriell samverkan, inkluderande kulturmiljön, och 2015 tog länen fram en långsiktig plan för sitt interna samarbete. Det varierar mycket mellan länen i vilken utsträckning åtgärderna realiserats. I samband med att projekten avslutats 2016 fick länen besvara ett antal frågor bland annat om hur det tvärsektoriella arbetet i länen fungerade. Förbättrade tvärsektoriella arbetssätt och samverkan är mycket "upp till det enskilda länet", och att frågan prioriteras inte minst av cheferna.

Sammanfattning av resultatet.

Tvärsektoriell samverkan har funnits länge i **Jönköping**, även innan 2012. Enligt projektplanens mål används underlagen som handläggarstöd, både rapporterna *Minnen vid vatten* samt tillhörande GIS-skikt, av handläggare på fiske-, tillsyns- och vattenenheterna. Länsstyrelsens vatten-, fiske-, och tillsynsenheter tillfrågar alltid kulturmiljöenheten i samverkansfrågor och deltagande sker ofta i olika typer av samrådsgrupper och temadagar runt om i länet.

Deltagande sker även gemensamt i projektgruppen för det länsövergripande Emå-projektet. Workshop och interna dokument har utvecklats under tiden för projekten. Fiske- och tillsynsenheten har tillsammans med kulturmiljöenheten en databas där prioriterade åtgärdsobjekt samkörs med kulturmiljöenhetens objekt för byggnadsvårdsbidrag, vanligtvis kvarnar och sågar m. fl. Detta för att inte sabotera varandras insatser avseende planering och ekonomi vid kulturmiljöer där flera intressen finns och ”investeringar” gjorts. Ett bra instrument är den *Juridiska kartan* som på ett enkelt och tydligt sätt beskriver ett ärendes olika faser.

I **Halland** har det tvärsektoriella arbetet på Länsstyrelsen under projektets gång utvecklats till det bättre. En tvärsektoriell vattenverksamhetsgrupp med företrädare för miljövard, naturvard, fiskevard och kulturmiljö har startats upp. Gruppens syfte är att hitta effektiva och väl avvägda lösningar för arbetet med åtgärder i vattendrag, både på objektsnivå och på strategisk nivå.

Som en del i vattenverksamhetsgruppens arbete har en kartläggning och modifiering av de olika funktionernas och enheternas handlägningsrutiner genomförts i syfte att skapa en mer effektiv och tydlig process där dialog blir en naturlig del vid varje ärende som berör flera intressen. Fältbesök vid vattendrag och objekt där vattenvårdsåtgärder föreslagits genomförs regelbundet. Gemensam medverkan av kulturmiljö- respektive vattenvård vid konferenser, möten i vattenråd och andra tillfällen i syfte att bredda kompetens om respektive kompetensområden och öka medvetenheten om och förståelsen för åtgärdsfrågans flerdimensionella karaktär.

I **Västra Götaland** har en samverkansrutin i form av en processbeskrivning upprättats av kulturmiljövårdsenheten och vattenvård. Processbeskrivningen har redovisats för projektets referensgrupp, Sötvattensgruppen och tagits upp i anslutning till APT (arbetsplatsträff) på kulturmiljöenheten. Arbetet med att förankra samverkansrutiner med vattenavdelningen kvarstår. Naturvård har framfört att deras ärenden också bör ingå i processbeskrivningen.

Förutom ovan nämnda processbeskrivning har kulturmiljöenheten fått möjlighet att komma med synpunkter på den kommunikationsplan som tagits fram för vattenavdelningens planerade tillsyn av den småskaliga vattenkraften i projektet *Miljöanpassad tillsyn*.

I **Värmland** har under hela projektiden det tvärsektoriella arbetet på Länsstyrelsen utvecklats genom gemensamma fältbesök och gemensam medverkan från kulturmiljö respektive vattenvård vid konferenser och möten. Ett fältbesök för handläggare som är berörda av åtgärdsarbeten i vattendrag var inplanerat under hösten 2016 men detta fick emellertid ställas in till förmån för en tvärsektoriell workshop. Fältbesöket kommer istället att genomföras under våren 2017 och förläggas till ett av de utpekade vattendragen för biotopvårdande återställning. I samband med besöket kommer även det utvecklade fältprotokollet för biotopkartering att prövas och utvärderas.

Ett tvärsektoriellt forum, där Länsstyrelsens samtliga vattenfrågor diskuteras har tidigare funnits. Under en kortare tid har forumet legat nere men nu har det återupptagits i en lite annan form. Deltagarantalet är mer begränsat, karaktären är ett beredningsmöte av ärenden och fokus ligger på vatten och kulturmiljö. Det tvärsektoriella arbetet har genom den tidigare genomförda fältdagen förbättrats genom en ökad förståelse för varandras intressen och styrmedel. Ett flertal

vattendrag kommer att prioriteras för biotopvårdande restaureringsarbeten under kommande år samtidigt som kraftstationer och dammar kommer tillståndsprövas. I samband med dessa arbeten kommer ett tvärssektoriellt arbetssätt att anammas. De olika åtgärderna kommer att diskuteras i Länsstyrelsens forum för vattenfrågor mellan de olika handläggarna inom kulturmiljö och vattenvård.

I **Örebro** har det intensifierade arbetet med vattenvård gjort att Länsstyrelsens tvärssektoriella arbete inom detta område succesivt ökat under projektperioden. Trots länets ringa storlek tillhör Örebro de län som har flest dammar i Sverige. Uppskattningsvis finns över 600 dammar och ca 130 vattenkraftverk. Länet ingår i tre vattendistrikt, Västerhavets, Norra och Södra Östersjöns.

Länsstyrelsens vattenvårdande verksamhet arbetar aktivt för att verksamheter med påverkan på miljön ska ha tillstånd enligt Miljöbalken. Under projektperioden har en tvärssektoriell samverkansgrupp inrättats där principiella frågor diskuterats och åtgärder i form av metodutvecklings- och inventeringsinsatser prioriterats. Gruppen har även planerat tvärssektoriella exkursioner där ett urval av vattendrag som har haft principiellt viktig problematik besökts inför och efter åtgärder. Tre resor har genomförts där i första hand berörda handläggare och enhetschefer deltagit. Vid 2016 års resa deltog även landshövding och avdelningschefer. Dessa resor har bidragit till att kunskapen om vattenproblematiken är god inom organisationen. En broschyr, *Att äga en damm*, har tagits fram genom samverkan i gruppen. Den utgår från dammägarens perspektiv och ger en enkel vägledning om vilka lagar som gäller och vilket ansvar som en dammägare har utifrån dammsäkerhet och miljöhänsyn.

Den ökande åtgärds mängden har dock tydliggjort att processerna kring handläggningen av vattenfrågor utifrån förhållandet mellan miljöbalk och kulturmiljölag samt andra styrmedel måste säkras. Därför har ett arbete med en processanalys inletts. Syftet är att identifiera i vilka skeden det är viktigt att den interna informationsöverföringen fungerar så att kulturmiljövårdens synpunkter kommer in så tidigt som möjligt i de enskilda ärendena.

Länsgemensamma fältseminarier i olika län

Totalt fem länsgemensamma fältseminarier har ordnats för projektmedarbetarna i de elva länen inom projekten (och ytterligare ett anordnades av Länsstyrelsen Västmanland där projekten i södra Sverige deltog både som deltagare och föredragshållare).

- Västmanland 2012 (2 dagar, arr. Länsstyrelsen Västmanland /NÖVD).
- Jönköping 2012 (2 dagar).
- Kalmar 2014 (1 dag).
- Östergötland 2015 (2 dagar).
- Västra Götaland 2015 (2 dagar).
- Blekinge och Kronoberg 2016 (2 dagar).

Fältseminarierna har lett till en förstärkt länssamverkan och ett värdefullt erfarenhets- och kunskapsutbyte mellan länen. Bland annat kring olika metoder för inventering och kulturhistorisk värdering, dess för- och nackdelar, och om hur natur- och kulturmiljöhänsyn kan tas i samband med vattenvårdsåtgärder. De har bidragit till en ökad synkronisering mellan länen vad gäller värdering av kulturmiljöer och till ökad kompetens inom området generellt.

Besöken i andra län har ibland gett nya insikter om det egna länet; referensbasen ökas. Fältseminarierna har också lett till att projektmedarbetarna i de elva länen lärt känna varandra, eftersom mötena annars bara genomförs via webben. Det har blivit tid för samvaro och annat prat vilket är nog så viktigt i en projektverksamhet.

I samband med fältseminarierna 2015 och 2016 ordnades även mer regelrätt utbildning genom studiebesök med kunniga guider. I Västra Götaland delgav länet värdefulla erfarenheter från det pågående arbetet med tillsyn inom vattenverksamhet.



Mikael Hedin vid Forsviks Bruk visar hur aspveden slipades till trämassa. Foto: Coco Dederling.

Värmlänen har gjort ett stort och bra jobb med upplägg, val av lokaler att besöka och ärenden att diskutera, diskussionsämnen etc. Vid några fältseminarier har personal från vatten-/naturvården medverkat och vid seminariet 2016 deltog även representanter från Kammarkollegiet och Riksantikvarieämbetet. Ämbetet deltog även i Västra Götaland 2015.

Fältseminarierna har blivit oerhört uppskattade, och utvärderingarna visar att det är mer än väl värt att investera tid och ekonomi i länsgemensamma och praktiska seminarier.

Oerhört värdefullt att träffas och diskutera frågor om kulturhistorisk värdering samt att titta på exempel från andra län. Två investerade dagar i seminariet motsvarar många veckors arbete i kunskapsinhämtning.

Citat från en av deltagarnas utvärdering av det gemensamma seminariet i Eksjö i september 2012.

Många mycket givande fältbesök – referensmiljöer till den egna faktabanken, fortbildning och värderings-/bedömningsdiskussioner.

Dagarna var välorganiserade och besöksmålen hade genomtänkt upplägg som skapade intressanta diskussioner. Miljöerna i sig var otroligt intressanta och jag kommer att bära med mig minnen för livet från de här dagarna!

Ett par citat ur utvärderingarna av fältseminariet i Östergötland.



Exempel på dokumentationer från fältseminarierna.

Utbildningar utifrån gemensamma behov

Eftersom länen inventerat och värderat samma typer av kulturmiljöer blir samverkan kring gemensam kompetensutveckling och utbildningar på området bra och effektivt både vad gäller ekonomi och kvalitet på efterföljande arbete. Många inom kulturmiljövården, och då inte bara inom just detta projekt, har tidigare inte jobbat specifikt med den typ av kulturmiljöer som nu inventerats. Det stod tidigt klart att det skulle vara önskvärt att synkronisera och samverka om utbildningar och kompetensutveckling, utöver fältseminarier, i mån av tid och ekonomi. Utöver de tvärssektoriella workshoparna och fältseminarierna har följande kompetensutvecklande insatser/utbildningar genomförts.

- Flottning och flottningsslämningar 2012.
- Fasta fisken m.m. 2013.
- Vattenkraftverk 2014.
- Dammar och stampar 2015.
- Vattenkvarnar och vattensågar 2015.
- Garverier, färgerier m.m. 2015 och 2016.

Seminarier 2012 om flottning och flottningsslämningar hade kompetensutveckling som delsyfte. Här fungerade de medverkande länsstyrelserna själva som lärare för varandra, genom att dela med sig av sina kunskaper på området. När alla län hade redovisat det ”lilla” de visste från sitt län hade vi tillsammans en ”större” referensbank vad gäller olika typer av flottningsslämningar i södra Sverige och även exempel på hur man kan ta hänsyn till kulturmiljön vid biologisk återställning.

Studiebesöket 2013 i Laxens hus vid Mörrumsån hade bl.a. som syfte att förkovra deltagarna i fiskets, framför allt laxfiskets, historia och olika typer av fasta fisken. Modeller över olika fiskemetoder i museet och de fysiska lämningarna i Mörrumsån gav deltagarna ”mer kött på benen” och seminariet innehöll även kunskapsutbyte i ämnet. Studiebesöket anordnades av Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD och vände sig också till VaKul i VHVD.

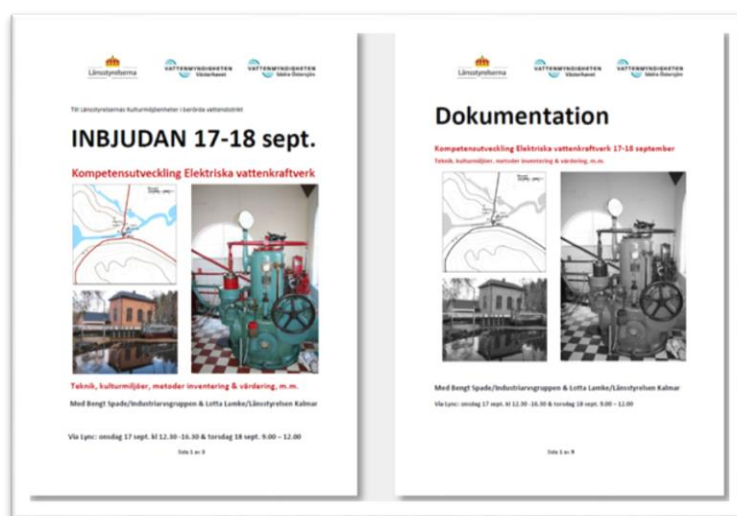
Under 2014–2015 har mer regelrätta utbildningar hållits, tack vare att projektet fick ökad styrfart och bättre ekonomi.

Den 17–18 september 2014 hölls en kurs om teknik- och kulturhistoriska perspektiv på elektriska vattenkraftverk via webben. Utbildningen riktade sig främst till länsstyrelsernas kulturmiljöenheter; i första hand de som arbetar eller skulle arbeta med inventering och värdering av vattenanknutna kulturmiljöer inom de båda paraplyprojekten i SÖVD och VHVD.

Inbjudan var även öppen för länsstyrelser utanför de båda vattendistrikten och för övrig kulturmiljöpersonal, vilket uppskattades. Utbildningen handlade om teknik, teknikhistoria, hur ett vattenkraftverk är uppbyggt, dammar, kulturmiljöer, exempel på metoder för inventering och kulturhistorisk värdering, m.m. Lärare var Bengt Spade från Industriminnesbyrån och Lotta Lamke från Länsstyrelsen i Kalmar.

Vi har redan genomfört en mindre inventering av småskaliga vattenkraftverk i somras och beskrivningarna är färdiga. Vi kommer dock att ha stor nytta av informationen i vår sammanvägda värdering av våra besökta kraftverksmiljöer. Vi kommer också ha stor nytta av utbildningen när vi inventerar storskaliga vattenkraftverk i länet.

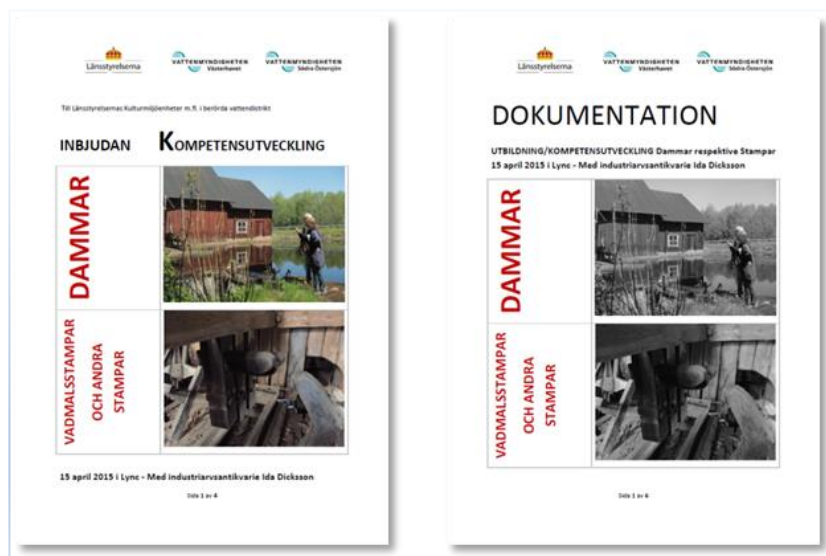
Citat från utvärderingarna från en av deltagarna på utbildningen.



Inbjudan och kursinnehåll, samt dokumentation – kompetensutveckling elektriska vattenkraftverk 2014.

Inför 2015 bestämdes att tema för kompetensutbildningsinsatser skulle vara ”äldre hantverksmässiga vattendragsanknutna småindustrier - vad kännetecknar process, bebyggelse och anläggningar, och eventuella lämningar?”

Först ut blev kompetensutvecklingen om dammar, samt vadmalstamper och andra stamper, som hölls den 15 april 2015 via Lync med industriarvsantikvarie Ida Dicksson. Inbjudan gick återigen till alla 21 länsstyrelser, och deltog gjorde även personal inom vatten-, natur- och miljövård, inte bara kulturmiljö. Målet var bl.a. ”att deltagarna ska få grundläggande kunskap om dammars olika funktioner, konstruktioner, beståndsdelar och tips inför datering och kulturhistorisk värdering samt lite kunskap om bedömning av dammarnas skick. Deltagarna skulle få grundläggande kunskap om vilka olika stamper som funnits och vad som kännetecknar stamper, i synnerhet vadmalstamper, vad gäller process, bebyggelse och anläggningar, och eventuella lämningar.”



Inbjudan och kursinnehåll, samt dokumentation – kompetensutveckling dammar och stampar våren 2015.

Den 8 december 2015 hölls en utbildning om vattenkvarnar och vattensågar via Lync med Bengt Spade, Industriminnesbyrå. Minst 40 personer från 17 länsstyrelser deltog.



Inbjudan och kursinnehåll, samt dokumentation – kompetensutveckling Vattenkvarnar och Vattensågar hösten 2015.

Inom 2015 års tema ”äldre hantverksmässiga vattendragssanknutna småindustrier” ordnades även studiebesök i ett välbevarat garveri och i en vattenkvarn, i samband med fältseminariet i Östergötland. Och under fältseminariet i Västra Götaland genomfördes en guidning i en välbevarad benstamp och ett träsliperi.

Vid insatserna har det varit noga med att formulera mål för de olika insatser som genomförts, fastställa genomtänkta program och i de flesta fall att följa upp och utvärdera. Dokumentation har skett genom rapporter och PowerPoints, fotografier, videoinspelningar av Lync-utbildningar m.m. som läggs ut på en gemensam lagringsplats, där det går att hämta hem materialet för genomgång vid andra tillfällen. Detta har även resulterat i att nya projektmedarbetare, eller andra som söker kunskap i ämnet på länsstyrelserna, kan få del av utbildningarna i efterhand.

Böcker har till exempel också scannats i ämnen som är svåra att få tag i. Till de utbildningar som genomförts via Lync 2014–2016 har samtliga 21 länsstyrelser inbjudits då online-konceptet inte ger projektet eller länsstyrelser utanför projekten i SÖVD och VHVD några merkostnader. Att detta är ett mycket resurseffektivt sätt att arbeta ska framhållas, samtidigt som länen får en gemensam kunskapsbas. Konceptet bör med stor fördel kunna utvecklas och användas för länsstyrelsegemensamma insatser inom andra områden.

Den 8 april 2016 ordnade Riksantikvarieämbetet en workshop i Stockholm om ”kulturhistorisk värdering och urval” för de elva länen inom projekten i södra Sverige, med fokus på kulturmiljöer vid vattendrag. Här fick länen feed-back på kunskapsunderlag som tagits fram. Riksantikvarieämbetets projekt *Värdering och urval* medverkade även på fältseminariet 2016 varvid diskussionerna kunde fördjupas. De här insatserna har också bidragit till kompetensutveckling, ökad synkronisering mellan länen och till ökade kontakter mellan länen och Riksantikvarieämbetet.

Slutligen ska nämnas att projektet som sådant, och alla delprojekt som genomförs ute i länen är kompetensutvecklande på olika sätt, både för de som arbetar i projektet och för de egna länsstyrelserna. Medarbetare ute på länen lär sig successivt mer om vattenanknutnas kulturmiljöer, i takt med att nya kunskapsunderlag tas fram, och får fler referenser till nytta i den kulturhistoriska värderingen och hur hänsyn kan tas till kulturvärden vid restaurering m.m.

De gemensamma aktiviteterna värderas högt oavsett det handlar om föredrag via Lync eller fältseminarier. Varje gång vi träffas stärks nätverket ytterligare!

Citat från länens resultatredovisningar för 2014.

Länsgemensamma aktiviteter - Deltagande - Antal och län		
Typ av aktivitet	Antal delt	Antal län
<i>Fältseminarier m.m.</i>		
Fältseminarium Västerås 7–8 maj 2012	?	?
Fältseminarium Eksjö 4–5 september 2012	10	6 av 7 + 2
Seminarium flottningsslämningar 21 nov 2012	14	7 av 11
Studiebesök laxens hus 25 sept. 2013	5	4 av 7
Fältseminarium Kalmar 15 maj 2014	8	7 av 11
Fältseminarium Östergötland 18–19 maj 2015	16	9 av 11
Fältseminarium Västra Götaland 15–16 sept. 2015	14	9 av 11
Fältseminarium Skåne, Blekinge, Kronoberg 16–17 maj 2016	24	8 av 11
<i>Lync-utbildningar</i>		
Elektriska vattenkraftverk 17–18 september 2014	28	11 + 2
Dammar och stampar 15 april 2015	27	11 + 2
Vattenkvarnar och vattensågar 8 december 2015	40	11 + 6
<i>Riksantikvarieämbetet för projekten SÖVD och VHVD</i>		
Utbildning/workshop om kulturhistorisk värdering och urval - kulturmiljöer vid vattendrag 8 april 2016		10 av 11?
<i>Tvärsektoriella workshopar</i>		
Tvärsektoriell workshop Bättre samverkan 20 nov 2014	45	9 av 11
Tvärsektoriell workshop Bättre samverkan 2.0 den 17 nov 2015	40	10 av 11

271

Förteckning över viktigare länsgemensamma aktiviteter inom Etapp III, samt uppgifter om antal medverkande länsstyrelser och deltagare.

Samarbeten och nätverk ger stort utbyte och besparingar

Ett av de viktigaste och mer övergripande resultaten av projektet, utöver de nya kunskapsunderlagen som möjliggör avvägningar mellan intressen, är den utvecklade samverkan och nätverken mellan olika sektorer, men framför allt mellan de olika länsstyrelserna. Samarbetet över läns-, vatten- och distriktsgränser har gett nya perspektiv och insikter om det egna länet på flera sätt, t.ex. om tvärsektoriella arbetssätt och kulturmiljöinnehåll vid sjöar och vattendrag. Det nätverk och de samarbeten som har byggts upp har varit mycket uppskattade och fyller en viktig funktion i strävandet efter mer samspelade myndigheter och ökat erfarenhets- och kunskapsutbyte i frågor som rör kulturmiljö och vattenförvaltning.

Att arbeta under gemensamt paraply har sparat tid för länsstyrelserna bl.a. eftersom projektledningen svarat för ansökningar om finansiering, ordnat utbildningar, bidragit med omvärldsbevakning, gjort återrapporteringar och representerat många län samtidigt vid utåtriktad verksamhet av olika slag. Inom de båda projekten och i arbetsgruppen har samverkan successivt utvecklats till att omfatta omvärldsbevakning, remisser och andra aktuella frågor som är relaterade till projektets syften och mål.

Staten sparar mycket pengar genom att workshops, utbildningar och liknande görs för 11 eller 21 län istället för ett enda, samtidigt som det gör verksamheterna på länsstyrelserna mer samstämmiga.

Vinster i kvalitet och ekonomi har också gjorts genom personalmässiga samarbeten. Arkivarien Göran Svensson har tagit fram underlag för åtta län, och var under 2014–2015 anställd på en länsstyrelse, men arbetade för fem. I Södra Östersjöns vattendistrikt har Skåne, Blekinge och Kronoberg samarbetat genom att de tre länen 2014–2016 delat på en landskapsvetare, en arkeolog och en byggnadsantikvarie som gemensamt arbetat med inventering och värdering. Detta skapar en bra kompetensmässig bredd, gör arbetet likvärdigt och effektivt i de tre berörda länen. Två projektmedarbetare har också arbetat i flera län under projekttiden, varvid kompetens kunnat behållas inom projekten.

Slutkonferensen i Stockholm 2016

Den största gemensamma informationsinsatsen som genomförts från projekten var den ”öppna” slutkonferens som hölls den 18 november 2016 på Historiska museet i Stockholm. Där presenterades resultaten av och erfarenheterna från arbetet. Rubriken på konferensen var *Så gick det! Vägen framåt?* Den riktade sig till alla som berörs, är intresserade av, arbetar med, ansvarar för eller kan påverka frågor som rör åtgärder vid vattendrag, vattenförvaltning och kulturmiljöers bevarande. Inbjudan skickades till politiker, departement, centrala myndigheter, länsstyrelserna, kommuner, universitet och föreningar och organisationer med flera. Inbjudan spreds via mail och hemsidor.

Totalt deltog cirka 130 personer med representation från 16 länsstyrelser. Utöver projektens elva län deltog; Dalarnas, Gävleborgs, Jämtlands, Södermanlands och Stockholms län, samt Havs- och vattenmyndigheten, Riksantikvarieämbetet, Finansdepartementet, Miljö- och energidepartementet, Kulturdepartementet, Vattenmyndigheterna, kommuner, berörda fastighetsägare, ett par politiska partier, konsulter och företrädare för intresseorganisationer och föreningar som Svensk vattenkraftförening, Sportfiskarna, Naturskyddsföreningen, Älvräddarna, arbetslivsmuseerna, Svenska industriminnesföreningen, Sveriges hembygdsförbund, Tivedens vänner, med flera.

Syftet med konferensen var att redovisa vad länsstyrelserna åstadkommit under projekttiden och att gemensamt diskutera hur stat och samhälle på olika sätt kan arbeta vidare med frågor som rör kulturmiljöers bevarande, en förbättrad vattenkvalitet och biologisk mångfald i och vid vattendrag.

Målen med konferens var bland annat:

- Redovisa resultat, erfarenheter och slutsatser från projekten. Vilka problem och möjligheter finns? Vad har vi gjort? Hur har det gått? Vad återstår?
- Lyfta fram vilka frågor som återstår att lösa, som att få fram nödvändiga kunskapsunderlag för kulturmiljöerna, samt bättre ekonomiska och juridiska förutsättningar.
- Genom diskussion få förslag på hur arbetet med ett ökat tvärsanknadt syn- och arbetssätt kan fortsätta så att alla intressen tas tillvara.

I samband med den öppna slutkonferensen redovisade länsstyrelserna sina resultat dels i form av gemensam resultatredovisning genom föredrag i plenum, dels i bemannade utställningar för varje medverkande län. Det blev också ett tillfälle för utvärdering och reflektion. Arbetet med utställningarna innebar att medverkande länsstyrelser analyserade och sammanfattande sina resultat utifrån ett antal gemensamma frågor som ”vilken skillnad har projektet gjort i ert län”.

Någon utvärdering bland deltagarna om vad de tyckte om konferensen gjordes inte. Däremot intervjuades några personer från olika myndigheter och organisationer under dagen. Många har dock uttryckt sin uppskattning av arrangemanget. Särskilt lyckat blev konceptet med de bemannade utställningarna och tillfälle till mingel. Deltagarna visade verkligen sitt intresse. Såväl styr- som arbetsgrupp har utvärderat dagen vid efterföljande möten och alla verkar mycket nöjda.

Dokumentation från konferensen finns som rapport *Så gick det! Vägen framåt? Kulturmiljö och vattenförvaltning. Dokumentation av slutkonferens 2016-11-19 för två projekt i södra Sverige*. Länsstyrelsen i Kalmar län meddelande, 2017:08 och Länsstyrelsen i Västra Götalands län, rapport 2017:40.



Bilder från den öppna slutkonferensen i november 2016 på Historiska museet i Stockholm. Ovan till höger ses generaldirektörerna för Havs- och vattenmyndigheten Jakob Granit, och Riksantikvarieämbetet Lars Amréus, prata om framtiden. I mitten handuppräckning i plenum, samt längst ner, mingel i länens utställningar.

5. Ökad uppmärksamhet för frågor rörande kulturmiljö och förvaltning

Genom projektens upplägg, genomförande och insatser inom dialog, kommunikation och information internt och externt har också frågor som rör kulturmiljö och vattenförvaltning fått ökad uppmärksamhet såväl på länsstyrelserna som i samhället i övrigt.

Projektet har deltagit i ett mycket stort antal seminarier, konferenser, möten och liknande varvid projektet och dess resultat presenterats och frågor om kulturmiljö och vattenförvaltning diskuterats, med en stor mängd aktörer. Insatserna har i hög grad bidragit till en större medvetenhet och kunskap om kulturmiljövärden vid vatten och om problem och möjligheter i relationen mellan kulturmiljö och vattenförvaltning.

Via föredrag i olika sammanhang har paraplyprojektets insatser nått över 1000 personer från olika delar av samhället. Läger man till länens egna insatser inom kommunikation och dialog samt uppmärksamhet i media blir det många tusen personer som nåts av information allt ifrån vattenråd, kommuner, politiker, konsulter, företag, museer, regionala och nationella myndigheter, departement, intresseorganisationer, föreningar, fastighetsägare, och så vidare.

Projektets kunskaper och erfarenheter har också kommit till användning i många andra projekt och sammanhang som rör kulturmiljö och vattenförvaltning, till exempel:

- Havs- och vattenmyndighetens *Dialog om vattenkraft* där kulturmiljöaspekten lyftes in 2014 efter uppvakning från projektet. Nu tas såväl naturvårds-, energi- och kulturmiljöintressen upp i dialogen, men fortfarande omfattas inte kulturmiljön av de nationella strategier/avvägningar som tagits fram.
- Havs- och vattenmyndighetens träffar om vattenkraft, tillsyn och prövning 2014, 2015 och 2016.
- I Riksantikvarieämbetets utvärderingsprojekt om hur kulturmiljövärden beaktas vid vattenvårdsåtgärder 2015–2016. Som exempel ingick bland andra två exempel från Jönköpings och Västra Götalands län.

I samband med slutredovisningen har också länen besvarat frågan om vilken skillnad projektet har gjort.

Jönköping anser att projektet har gjort stor skillnad i jämförelse med hur situationen hade sett ut utan projektet. Det länsövergripande arbetet och det interna arbetet med det länsegna inventeringsprojektet har satt kulturmiljön på kartan och öppnat ögonen på många inom vattenvården, men även centrala verk och regering har uppmärksammat projektet. Skillnaden är att man har börjat prata mellan sektorsintressena, även om vissa län har mycket mer att önska i den frågan.

Halland har genom projektet arbetat fram nya rutiner och former för en effektiv och lösningsorienterad samverkan kring åtgärder i vattendrag. Det har tagits fram ett uppdaterat och tillgängligt kunskapsunderlag, som kontinuerligt används vid prioriteringar av åtgärder och bedömningar av objekt och miljöer, samt i strategiska planeringssammanhang. Genom

samarbetet mellan kulturmiljö- och naturvård har företrädare för båda intressena fått en bredare kunskapsbas och en ökad förståelse för olika värden och hur de samspelar.

I **Västra Götaland** har projektet lyft fram kulturmiljön och dess värden på ett sätt som inte hade varit möjligt inom den ordinarie verksamheten. De nya kunskapsunderlagen kan också komma till användning och nytta vid handläggning även av andra frågor som klimatanpassningsåtgärder, åtgärder i anslutning till översvämningar m.m. samt för hantering av kulturmiljön i största allmänhet. De underlag och inventeringar som tagits fram har ännu inte fullt ut testats vid ärendehandläggning av vattenvårdsärenden.

Värmland har genom projektet tagit fram nya kunskaper kring kulturmiljöer vid vattendrag. Kunskaper som till stora delar tidigare saknats för kulturmiljövården i länet. Dessa underlag ligger till grund för dialoger och prioriteringar i samband med vattenvårdande åtgärder och möjliggör bättre grundade avvägningar vad gäller skilda kulturvärden.

För **Örebro** har projektet bidragit till möjlighet att utföra mer kulturmiljöinventeringar och därmed öka kunskapsunderlaget om vattendrag i projektområdet. Denna kunskap har i sin tur varit värdefull för det övriga vattenarbetet i länet.

För den interna samverkan har det varit bra att ha ett projekt i ryggen som stöd för att få till en bättre dialog i vattenarbetet internt.

Alla län har också värdesatt de gemensamma diskussionerna, som gett stort kunskapsutbyte, både vad avser olika typer av vattenmiljöer och vad som händer i andra län.

6. Uppföljning och utvärdering

Utdrag ur redovisning till Havs- och vattenmyndigheten

I samband med det ökade samarbetet med Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt har i stort sett samma modell för uppföljning och utvärdering använts av de båda huvudprojekten framför allt inför redovisningen till Havs- och vattenmyndigheten, 2014 och 2016.

Genom bidraget från Havs- och vattenmyndigheten (anslag 1:12 särskilda åtgärdsprojekt) ställdes krav på framtagande av bland annat kommunikationsplan, resultatindikatorer, ekonomi- och resultatredovisning. Och i januari 2015 gjorde medverkande länsstyrelser ett omfattande arbete genom att besvara en stor mängd frågor relaterade till projektets mål, syfte med mera avseende såväl verksamhetsåret 2014, som för hela dittillsvarande projekttid.

Detta sammanställdes i rapporten *Resultatredovisning och uppföljning av VaKul Vattenförvaltning och Kulturmiljö - Västerhavets vattendistrikt 2014* som inlämnades till Havs- och vattenmyndigheten och Riksantikvarieämbetet i januari 2015. En motsvarande rapport finns för projektet i SÖVD, som också har huvudansvaret för samordning av de båda projekten.

På liknande sätt besvarade länen i januari 2017 ett stort antal frågor inför slutredovisningen till Havs- och vattenmyndigheten, rapport *Slutrapportering för projektet Vattenförvaltning och Kulturmiljö i Västerhavets vattendistrikt, Vakul*. Även denna rapport innebar en detaljerad redovisning och uppföljning där ett antal frågor avseende projektets syfte och effekter har besvarats. Redovisningen har skickats in via Länsstyrelsen i Halland. Rapporten och de frågor som länen besvarat utgör också underlag för denna slutrapport.

Som framgått tidigare har även flertalet av de gemensamma aktiviteter, fältseminarier, workshops, utbildningar som ordnats i regi av projektet i SÖVD, tillsammans med VaKul, utvärderats genom att deltagarna fått lämna in skriftliga utvärderingar av respektive insats. Detta har fungerat väl och varit ett bra stöd i planeringen av fortsatta insatser.

Länsstyrelsernas årliga åiterrapportering till Vattenmyndigheten avseende åtgärd 20 i vattenmyndighetens åtgärdsprogram, är också av intresse i sammanhanget. Som nämnts tidigare genomförde projekten i Södra Östersjöns vattendistrikt och Västerhavets vattendistrikt en gemensam presentation av resultaten på Riksantikvarieämbetets och Vattenmyndigheternas nationella möte om Åtgärd 20 hösten 2013.

I projektplanen finns förutom övergripande syfte och mål, samt effektmål för de olika delprojekten, ett antal produktmål listade för varje verksamhetsår. Produktmålen handlar om allt från framtagande av underlag, till kommunikationsinsatser, möten och länsgemensamma aktiviteter som seminarier och utbildningar. Dessa har bland annat följts upp genom att projektplanen reviderats under tiden som projektet pågått, det vill säga sedan starten 2010. Uppföljning har också skett genom en slutrapport av Etapp 1 och en delrapport för Etapp II. Sedan 2014 har uppföljning också skett genom en enkel årlig uppföljning av resultat i samband med den ekonomiska redovisningen till Havs- och vattenmyndigheten. Uppföljning har även inkluderat åtgärder i länen och ger en översiktlig bild av hur projektet framskridit.

På samma sätt har *kommunikationsplanen* för verksamhetsåren 2014–2016 kontinuerligt följts upp genom kommentarer i rutan ”Uppföljning”.

Nedan följer en redovisning av svaren på en del av de frågor som ställdes till länen i samband med slutredovisningen.

Har de kunskapsunderlag som hittills tagits fram inom projektet bidragit till projektets övergripande syfte och mål?

Jönköping. Ja, absolut! Underlagen är efterfrågade och mycket uppskattade. En parentes är att det finns en önskan internt från Fiske/Vatten/Tillsynsenheterna att det borde finnas en nationell standard kring underlagens utformning och värdering etc. Många län jobbar med vattenfrågor över länsgränserna (t.ex. har Jönköpings samordningsansvar och jobb kring hela Vätterns HARO (huvudavrinningsområde) och även Emåns HARO).

Kunskapsunderlagen *Minnen vid vatten* samt ett något haltande GIS-skikt används som handläggarstöd, som tanken är, men når även ut till kommuner, konsulter och allmänheten. Registrering i Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem (FMIS) ger ett förstärkt och synligt lagskydd av de vattennära lämningarna så att inte kunskapen stannar lokalt i länet.

Utvecklingen av GIS-skikt med olika nyttor och funktioner har visat sig allt mer viktigt då den första signalen att kulturmiljö kan beröras oftast sker via GIS-underlagen i det första skedet. Även konsulterna som utför åtgärderna för kommuner har tillgång till underlagen, vilket ger önskad effekt i stort i enlighet med syften och mål.

Halland. Underlaget, GIS-skikt och fördjupade områdesbeskrivningar, har under året varit ett värdefullt underlag för bedömningar i det intensifierade arbetet med åtgärder i vattendrag. Dels för att bedöma lämplighet av genomförande av åtgärder på specifika platser utifrån ett kulturmiljöperspektiv, men också för att på detaljnivå bedöma vilka typer av vattenvårdsåtgärder som är möjliga att genomföra utan att skada de utpekade kulturmiljövärdena på platsen.

Underlaget har även varit värdefullt i det strategiska vattenvårdsarbetet för att bedöma förekomsten av kulturmiljöer och kulturmiljövärden längs specifika vattendrag, vilket varit till stor hjälp i dialogen med vattenvården om på vilka platser arbetet med vattenvårdsåtgärder bör koncentreras. I arbetet med att ta fram underlaget har mycket ny information genererats gällande många tidigare okända kulturmiljöer vid vattendrag. Detta referensmaterial har i sin tur varit en förutsättning för att kulturmiljöerna ska kunna bedömas och värderas. Det viktigaste resultatet är dock att informationen kommer vara tillgänglig, överskådlig och möjlig att använda i olika sammanhang, både internt och externt.

Västra Götaland. Det tvärasektoriella arbetet har förbättrats på så sätt att gemensamma utbildningar genomförts via Lync/Skype och att kontakt tas underhand med kulturmiljöenheten vid åtgärder som berör kulturmiljöer och lämningar i och vid vatten.

Bland annat har kulturmiljö deltagit i vid ett tillståndsärende i Sättra, Karlsborgs kommun vilket också ingick i Riksantikvarieämbetets utvärdering. Se rapport, *Kulturmiljöer vid vattendrag. Framgångsfaktorer och problem för att för att beakta kulturmiljöer i anslutning till vattenvårdsåtgärder*.

Inom projektet har även kulturmiljöunderlag tagits fram som vid åtgärder i Säreån, Sollumsån och Möllarps Ö i Viskan.

Värmland. Kunskapsunderlaget har genom att den stora mängden ny kunskap som framkommit utgjort en förutsättning för att kunna diskutera frågor rörande kulturmiljö och vattenvård. En stor del av de vattendrag som ska komma att omfattas av restaureringsåtgärder har tidigare nyttjats som flottleder. Kulturmiljövärden i länet hade inför projektet mycket knapphändiga kunskaper kring vilken typ av lämningar som flottningen efterlämnat. Nu har kulturmiljövärden getts helt andra möjligheter för att kunna göra bättre underbyggda prioriteringar och avväga kulturvärden på ett säkrare sätt i dessa vattendrag. Vad gäller de dammar som är kopplade till kraftstationer och de yngre flottningsdammarna finns fortfarande stora kunskapsbrister vad gäller olika konstruktioner och typer av dammar som brukats. Det är därför svårare att hävda kulturmiljövärden i dessa sammanhang.

Örebro. Arkivuppgifter som tagits fram har kunnat användas som underlag till fältinventeringarna. I något fall, t.ex. vid bedömning av Bergvattnets dammvall har arkivuppgifter direkt bidragit till att dammens status som fornlämning kunnat fastställas.

Har projektet i övrigt (utvecklade kontakter mellan olika sakområden på länsstyrelsen, och mellan olika län/länsstyrelser, länsgemensamma aktiviteter m.m.) bidragit till projektets övergripande syfte och mål?

Jönköping. Den tvärssektoriella nyttan, både internt och externt med andra län, har varit mycket stor, då kulturmiljöenheten vid Länsstyrelsen i Jönköpings län ofta blir inbjudna till att inspirera andra län att följa efter i tvärssektoriell samverkan. Detta visar på *nationell nytta*, lång utanför de egna länsgränserna.

Även andra länder inom EU har uppmärksammat projektet, då Länsstyrelsen i Jönköpings län har samarbetspartners runt om i Europa i vattenvårdande frågor (t.ex. Irland). Dragningar har skett på engelska för våra gästande kollegor från andra myndigheter i Europa. Även om underlag och inventeringsmetodik är av intresse för externa kontakter, har det största intresset varit biprodukterna av projektet, det vill säga interna samverkansavtal, vatten-juridiska kartor, samt andra rutiner med åtgärder av till exempel dammar (HaVs 1:12 medel med kulturmiljönytta/anpassning).

Ofta är det framgångskonceptet och den respektfulla ömsesidiga kontakten mellan sektors-intressena som ådrar sig den största uppmärksamheten. Riksantikvarieämbetet har i sitt arbete om kulturmiljöer vid vattendrag lyft fram Jönköping som ett bra exempel på tvärssektoriell samverkan. Även det arbetet får nationellt genomslag.

Halland. Genom kunskapsuppbyggnaden inom projektet och den förbättrade tvärssektoriella samverkan på Länsstyrelsen har kulturmiljö blivit en del i prioriteringen av objekt där åtgärder

planeras på ett sätt som tidigare inte varit fallet. Underlaget ger också en effektivare och bättre handläggning eftersom det i många fall är tillräckligt för att direkt bedöma vilka kulturmiljövärden ett objekt eller en miljö har. Detta har lett till att ärenden som tidigare nedprioriterats eller i värsta fall inte kunnat hanteras på grund av tidsbrist nu kan få en ordentlig och rättssäker bedömning. Arbetet inom projektet med kunskapsuppbyggnad och samverkan har också genererat en förståelse och ökat intresse för kulturmiljövärden och hur de i många fall samspelar med naturvärden som inte tidigare funnits hos företrädare för naturvården, vilket märks genom viljan att hitta kreativa kompromisslösningar, att utföra kompensationsåtgärder och hitta sätt att kombinera bidragsmedel för ökad gemensam nytta.

En faktor som i hög grad bidragit till den ökande medvetenheten är också paraplyprojektens arbete med närvaro på konferenser framför allt genom att lyfta frågan och öka medvetenheten om och förståelsen för kulturmiljö och kulturmiljövärden. Anordnandet av fältseminarier som är viktiga för kompetenshöjning avseende frågans komplexitet och ger uppslag från andra län om effektiva arbetssätt och exempelvis förbättring av tvärsektoriell samverkan, samt goda exempel på bra åtgärder.

Västra Götaland. Den gemensamma workshop som genomfördes 2015 *Bättre samverkan* och dess uppföljning 2.0, 2016 har inneburit stora framsteg i att utveckla kontakterna mellan sakområden och länsstyrelser. Avsikten med dessa workshoppar har varit att förbättra det tvärsektoriella arbetet i länen i samband med åtgärder i och vid vattendrag. De förslag till samarbete som då togs fram har underlättat samarbetet mellan de olika sakområdena. Till exempel har gemensamma möten genomförts för att diskutera och planera prioritering av insatser och upprättande av processkartläggning/checklista.

De länsgemensamma aktiviteterna är av stort värde. Både vad gäller metoder för inventering och möjligheten att genom kurser få en gemensam kunskapsgrund. Vad gäller workshopen i Alvesta var framför allt det tvärsektoriella mötet med andra län och deltagandet från Riksantikvarieämbetet och Havs- och vattenmyndigheten värdefullt.

De länsgemensamma aktiviteterna i form av utbildningar både via Lync/Skype och i fält har i hög grad bidragit till ett starkt nätverk, en ökad kunskap hos projektmedarbetarna och större medvetenhet och intresse för frågorna. Några av fältövningarna har också varit tvärsektoriella vilket varit värdefullt för förståelsen av varandras sakfrågor. Nätverket har även haft stor betydelse vad gäller samverkan kring remisser etc. med anknytning till vattendrag.

Värmland. Genom kunskapsunderlaget och det tvärsektoriella arbetet har möjligheten att uppfylla de statliga målen för både kulturmiljön och vattenkvaliteten förbättrats. Genom att samarbeta och diskutera frågor på mer lika villkor så kan kompromisser lättare nås mellan kulturmiljövården och naturvården. Möjligheten att handlägga ärenden mer rationellt blir större i takt med att kunskaperna kring kulturmiljövärdena i vattendragen ökar.

Örebro. Projektet har bidragit till en förstärkt dialog mellan vattenvården och kulturmiljövården. Kunskapen om processerna och de regelverk som styr arbetet har förbättrats bland berörda parter. Samtidigt har brister i systemet blivit uppenbara, åtminstone ur kulturmiljövårdens perspektiv.

Hur går Ert arbete med att harmonisera avvägningar mellan kultur- och naturmiljöhänsyn vid restaureringar och andra åtgärder i/vid vattendrag? Vilka är framgångsfaktorerna, vilka är problemen? Hur har projektets olika delar bidragit till att utveckla detta arbete?

Jönköping. Denna fråga kan hänvisas till ovanstående frågor! Framgången är interna tvingande samverkansrutiner/avtalen, samt dialogen i det vardagliga arbetet samt många fältbesök på plats vid åtgärdsställena för att hitta bra lösningar. Vi brukar prata om "ambassadörskap", då vi representerar varandras intressen i olika sammanhang. I Jönköping har vi ofta en 'mjuk' initial kontakt med berörda markägare för att motverka bilden av myndighetsförmynderi där den enskilde upplever sig förbigången. Projektets grundtanke och syfte är positiv samverkan mellan kultur och naturmiljöhänsyn.

Problemen kan ibland vara att förutse eller flagga för kulturmiljöns mer extremt känsliga kulturmiljöområden i god tid, i förhållande till vattenvårdens åtgärdsprogram eller exempelvis tillståndsprövning av småskalig vattenkraft.

En tanke är att med hjälp av GIS, göra körningar mellan åtgärdsdatabasen och till exempel riksintressena för kulturmiljövården, erhålla förhandsinformation exempelvis i samband med tillsynsarbeten, inte minst den egeninitierade. Stor GIS-kompetens finns på plats i Jönköping för att kunna komma tillrätta med detta problem. Problemet är inte stort, men gör sig gällande för att framförhållningen i projekteringar och förprojekteringar ska bli bättre än tidigare.

Halland. Arbetet går framåt, men eftersom naturvården sedan tidigare har ett förhållandevis omfattande kunskapsunderlag och dessutom större resurser uppstår en ojämlikhet. Kulturmiljö kan i många fall inte svara upp mot efterfrågan vilket resulterar att en del av de ärenden som remitteras endast får en översiktlig bedömning innan åtgärder genomförs. Ytterligare en försvårande faktor är att åtgärdsprojekten ofta har snäva tidsramar på grund av anslagens tidsgränser. Det finns heller inga resurser till att bevaka eller närvara vid åtgärder för att säkerställa att de utförs på ett korrekt sätt ur ett kulturmiljöperspektiv. Initierandet av vattenverksamhetsgruppen har dock medfört en förbättring, delvis på grund att företrädare för naturvårdsintressen blivit bättre på att själva uppmärksamma kulturmiljövården, bland annat genom utnyttjande av framtagna kunskapsunderlag och föreslå åtgärder som är lämpliga med avseende på dessa. Kunskapsunderlaget som tagits fram inom VaKul är en förutsättning för en konstruktiv dialog mellan intressen som leder till bra och korrekta avvägningar.

Västra Götaland. I och med projektet har kulturmiljön kommit in i ärendeprocessen på ett tydligt sätt men brist på handläggningsresurser och underlag är fortfarande ett problem.

Värmland. Vad gäller restaureringar i vattendrag har nya kunskaper gett kulturmiljövården förutsättningar att hävda kulturvärden på ett annat sätt än tidigare. Det gäller emellertid kunskaper på ett övergripande plan och är i huvudsak begränsat till vissa typer av lämningar. Det är också naturvården som väljer ut de vattendrag som skall restaureras varför kulturmiljövården först i ett senare skede får möjlighet att yttra sig. Ett förhållande som kan resultera i snäva tidsramar och svårigheter att frammana de resurser som krävs för att kunna värdera kulturvärden i specifika vattendrag. Kunskapsunderlaget som framkommit vid VaKul inventeringarna utgör en förutsättning för att arbetet med miljömålet Levande sjöar och

vattendrag skall kunna nås. Nu finns en möjlighet att avväga både kultur- och naturvärden där representanter från båda sidor kan mötas och diskutera frågorna på ett bättre sätt än tidigare.

Örebro. Det är med nu rådande obalans mellan tyngden i miljöbalken och kulturmiljölagen omöjligt att säga att vi kan harmonisera bedömningarna. Det vi kan försöka åstadkomma genom tillämpning av de generella bestämmelserna i miljöbalken och kulturmiljölagen är att få bättre miljökonsekvensbeskrivningar från konsulterna, minska skadan på fornlämningar och i bästa fall dokumentera de lämningar som direkt berörs av åtgärden.

Hur långt anser Ni att Er länsstyrelse har nått vad gäller att uppnå det övergripande syftet och målet?

Jönköping. Mycket långt, men mycket arbete återstår för att uppfylla miljömålets krav att länsstyrelsen som helhet ska kunna säga sig ha uppfyllt miljökvalitetsmålet för Levande sjöar och vattendrag på ett nöjsamt sätt. Täckningsgraden av antalet inventerade vattendrag måste bli större. Resursbrist gör arbetet tungrovt, även om förenklade metoder och underlag kommer att vara gällande framöver.

Halland. Mycket arbete återstår, framför allt avseende bra planeringsunderlag för kulturmiljön. Som ett resultat av projektet har ca en femtondel av länet ett bra, detaljerat, objektspecifikt och uppdaterat kunskapsunderlag avseende vattenanknutna kulturmiljöer.

I resten av länet finns underlag för vissa objekt och miljöer, framför allt de som sedan tidigare uppmärksammats som värdefulla, men för merparten finns endast mycket begränsad information eller ingen information alls. Med tanke på att 134 nya lämningar hittades i den förhållandevis lilla del av länet som inventerats finns sannolikt ett mycket stort antal lämningar som kulturmiljövården inte känner till i resten av länet.

När det gäller effektivt och kvalitetssäkert åtgärdsarbete har förutsättningarna för detta under projekttiden blivit betydligt bättre (bättre dialog mellan intressen, konkreta och på chefsnivå överenskomna verktyg för samarbete), men för att nå syftet fullt ut krävs åtgärder på högre nivå än på Länsstyrelsen. Det ojämlika resursförhållandet behöver redas ut och det behöver förtydligas hur man ska förhålla sig till lagstiftningen, i synnerhet de hänsynsparafer som finns i miljöbalken. Hur långt sträcker det sig, och vad innebär visad hänsyn?

Västra Götaland. Vi bedömer att det är långt kvar till dess vi har ett bra planeringsunderlag. Det kan också bli svårt att nå målet om inte de ekonomiska förutsättningarna för det småskaliga vattenbruket ändras både vad det gäller kostnader för tillstånd och de åtgärder som krävs. Dessutom behöver användningen av miljöbalken också omfatta kulturmiljönsvärden och de sociala aspekter som en bevarad och brukad kulturmiljö bidrar till.

Värmland. Endast en mindre del av länets vattendrag har inventerats men samtidigt har mycket ny kunskap kring skilda vattenanknutna kulturmiljöer genererats. Inventeringarna har visat på geografiska variationer vad gäller förekomsten av skilda lämningstyper men även på variationer i mängden lämningar i olika delar av länet. Kunskaperna kan användas till att prioritera var framtida kunskapsuppbyggnad bör ske i länet och var riktade insatser bör göras för att ytterligare öka kunskaperna kring vattennära kulturmiljöer. Vad gäller vissa typer av lämningar längs vattendragen finns fortfarande stora kunskapsluckor och här behöver också det

tvärsektoriella arbetet stärkas. Projektet kan sägas ha utvecklat ett planeringsunderlag för kulturmiljön vilket fungerar bra i varierande grad beroende på vilka typer av åtgärder som ska utföras i de vattennära miljöerna.

Örebro. Vi har nått ganska långt när det gäller att etablera dialog. Däremot finns det fortfarande mycket att utveckla när det gäller de rutiner som styr processen.

Förutsättningar för att bevara kulturmiljövärden vid genomförande av vattenvårdsåtgärder.

En uppföljning och utvärdering genom kvalitativa bedömningar har egentligen inte skett men för att få ett bredare svar ställes rubricerade fråga som länen besvarat på följande sätt:

Jönköping. Det är en markant skillnad då det mesta blivit bättre när det finns resurser som jobbar heltid och nischat sig på vattenfrågor. En mycket bra samarbetsanda, och en naturlig dialog råder idag. Det är inte längre vi och dem, snarare är alla vi, tillsammans i vattenfrågorna. Förutsättningarna i Jönköping är därför mycket bra för att bevara kulturmiljön.

Det finns dock en stor utmaning och även en oro hur den fortsatta och ökade tillsynen kommer att slå mot enskilda privatpersoner ekonomiskt, vilka har mindre verksamheter och mindre ekonomiska möjligheter att bekosta åtgärder på egen hand. Hur detta kommer påverka samarbetet mellan kulturmiljöenheterna och tillsynsenheterna är oklart. Förutsättningarna vore bättre om de centrala verken, Naturvårdsverket och Havs- och vattenmyndigheten även fördelade pengar till kulturmiljö som integrerad del i tillsynsarbetet.

Halland. Uppfattningen i Halland är att det under det senaste året i högre grad än tidigare är möjligt att hävda kulturmiljöernas värden vid planerade vattenvårdsåtgärder. Det beror framför allt på att mycket tid har lagts på att få till ett formaliserat och av länsledningen sanktionerat forum där företrädare på chefsnivå med mandat att besluta för olika enheter och funktioner diskuterar ärenden och strategiska frågor, men även att handläggare på kulturmiljöfunktionen och naturvårdsenheterna lagt energi på att arrangera gemensamma fältbesök och att sätta sig ned och diskutera olika lösningar på ett konstruktivt sätt. Uppfattningen från båda sidor är att det i de allra flesta fall går att hitta lösningar som medför önskad naturvårdeseffekt utan att kulturmiljövärdena skadas, åtminstone påtagligt. Det har dock inte prövats ännu på någon anläggning där kulturmiljövärdena varit mycket höga.

Upplevelsen är dock att den konflikt som ofta målas upp mellan natur- och kulturmiljö i många fall är överdramatiserad. Det finns fall där värdena är motstående och av sådan dignitet att det inte är möjligt att på något sätt kompromissa, men uppfattningen är att dessa är få.

Västra Götaland. Kontakten mellan handläggarna har blivit bättre genom projektet och kulturmiljöfrågorna har lyfts upp på ett tydligt sätt.

Värmland. I samband med restaureringsåtgärder i vattendrag finns goda möjligheter att hävda kulturmiljövärden bland handläggare för naturvård. Sannolikt är detta ett resultat av det gemensamma forumet för vattenfrågor, vilka resulterat i ökad förståelse för dessa frågor. Genom ökade kunskapsunderlag har även kulturmiljövärden getts en möjlighet att visa på den faktiska förekomsten av skilda typer av kulturvärden på ett annat sätt än tidigare. Detta har

också ökat möjligheten till förståelse vad gäller bevarandet av höga kulturmiljövärden inom skilda vattendrag.

Örebro. Trots att det interna samverkansklimatet i stort sett är gott upplever vi att vi inte har förutsättningar för att bedriva ett framgångsrikt arbete med vattenfrågor ur kulturmiljösynpunkt. Såväl eftersläpning i kunskapsuppbyggnad, osäkerheter om tolkning av kulturmiljölagen (KML) och dess ställning i förhållande till miljöbalken. Miljöbalkens lydelse och de ojämna resursförhållandena bidrar till dessa svårigheter. Till detta bidrar det faktum att vattenfrågor ses som centrala av miljövården och stora resurser har satsats på såväl tillsynsarbetet som att genomdriva vattenarbetet ur biologiskt nyttoperspektiv med stöd av bidrag från såväl Havs- och vattenmyndighetens sökbara medel som Naturvårdsorganisationer. I sammanhanget ska dock nämnas att viss kunskapsuppbyggnad har kunnat utföras med HaV-medel som inte utgjort en del i VaKul. Det har då handlat om andra områden som ligger inom vattenavrinningsområden i Norra och Södra Östersjöns vattendistrikt. Örebro län ingår även i Norra och Södra Östersjöns vattendistrikt.

Kulturmiljövårdens inriktning blir därför defensiv och inriktas dels på att minimera skadorna på kulturmiljöer till följd av vattenvårdande åtgärder och dels på att sörja för att den kunskap som ur kulturhistoriskt perspektiv kan utvinnas i samband med de fysiska ingreppen tillvaratas. Även det senare är svårt att uppnå eftersom verksamhetsägarnas resurser ofta är begränsade och de bidrag som dessa kan få ur naturvårdssynpunkt för åtgärderna vanligen inte inkluderar kulturmiljöåtgärder. De kostnader som förenas med antikvarisk dokumentation och medverkan kommer i så fall att belasta resurssvaga dammägare.

Effektmål hela Etapp III

I samband med slutredovisningen till Havs- och vattenmyndigheten fick länen fundera över effektmålen för hela Etapp III, som har formulerats på följande sätt:

Länsstyrelserna ska ha mer detaljerade kunskaps-/planeringsunderlag för kulturmiljö och vattenförvaltning. Det innebär även bättre kunskap om kulturhistorisk värdering av vattenanknutna kulturmiljöer.

Ett förbättrat tvärsektoriellt arbete generellt, inom planering och genomförande av åtgärder, men även insatser inom information, rådgivning, kontakter med vattenråd och liknande.

Jönköping. Nästan samtliga mål har nåtts enligt de här ovan stående punkterna. Insatserna för att bättre nå ut och synliggöra underlag och GIS kommer att prioriteras så att verkamma konsulter inom länet ska använda underlagen på ett tidigt stadium för att nå bästa effekt. Det är på kommuner och konsulter som det behöver läggas mer energi och informationsinsatser för att kulturmiljö och vattenförvaltning ska bli hållbart och långsiktigt.

Halland. Delade upp svaret i två delar.

Bättre kunskapsunderlag:

Länsstyrelsen i Halland har tagit fram övergripande kunskaps- och planeringsunderlag för kulturmiljö och vattenförvaltning för samtliga avrinningsområden, vilket till vis del medfört bättre kunskap. Kompletterande fältinventeringar har delvis genomförts, men ytterligare inventeringar behövs för att fördjupa och kvalitetssäkra kunskapen om vattenanknutna kulturmiljöer.

Förbättrat tvärsektoriellt arbete m.m.:

Ett förbättrat tvärsektoriellt arbetssätt har uppnåtts, även om mycket arbete kvarstår, framför allt avseende planering och genomförande av åtgärder. Förbättringar har skett även vad det gäller information, rådgivning och andra externa kontakter, vilket främst tagit sitt uttryck i gemensamma fältbesök och kontakter med fastighetsägare samt närvaro av företrädare för kulturmiljö vid vattenrådsmöten och andra forum där man tidigare inte närvarat, och vice versa.

Västra Götaland. Arbetet med att ta fram ett bättre kunskaps- och planeringsunderlag har påbörjats. Ett bra underlag är dock en förutsättning för att överhuvudtaget få med kulturmiljöfrågorna vid bedömning av åtgärder. Mycket återstår ännu men frågan har lyfts och finns med vid handläggningen.

Värmland har ej svarat.

Örebro. Vi har ännu ett för litet kunskapsunderlag för att kunna göra fullgoda värderingar av de miljöer som berörs av vattenförvaltningen. Ett problem som blivit tydligt i sammanhanget är inriktning på enskilda objekt, medan det i flera fall, utifrån den näringsstruktur som varit rådande i Örebro län, snarare skulle vara önskvärt att bättre kunna värdera hela vattendrag, som genom bruksdriften reglerats för att optimera vattenfördelningen. Det går samtidigt inte att bortse från andra typer av kulturmiljöer om vattenfrågorna ska kunna bedömas utifrån ett helhetsperspektiv.

Uppföljning och utvärdering av gemensamma aktiviteter, workshop, fältseminarier och utbildningar m.m.

De flesta gemensamma aktiviteter som ordnats i Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVDs regi, några tillsammans VaKul, har haft uttalade syften och mål och har också utvärderats. Utvärderingarna har fungerat väl och varit ett bra stöd i planeringen av fortsatta aktiviteter. I flera fall har deltagarna fått ge ett betyg på 5–1. Uppföljning av antal medverkande personer, sakområde m.m. har också gjorts.

De tvärsektoriella workshopar som har hållits för chefer och personal inom natur-, vatten-, kulturmiljövård och tillsyn och prövning av vattenverksamhet i november 2014, *Bättre samverkan* och i november 2015 *Bättre samverkan 2.0* utvärderades genom att deltagarna fick fylla i ett formulär vid dagarnas slut. Resultaten har sedan sammanställts i Excel.

Exempel på hur projektet arbetat med utvärdering av länsgemensamma aktiviteter; utdrag ur sammanställning av utvärdering av tvärsektoriell workshop Bättre samverkan 2014.

	2. Hur fungerade det praktiska arrangemanget (tider, lokaler, mat, information etc)	Fördelning svar	3. Vad tyckte Du om workshopen (dagen) i sin helhet vad gäller innehåll, föredrag, grupparbeten etc?	Fördelning svar	4. Tycker Du att målet med dagen nåddes (se de två målen enl program och inbjudan)?	Fördelning svar	
1							
2	Mycket bra	25	Mycket bra	14	Ja	24	
3	Bra	6	Bra	17	Nej	0	
4	Mindre bra	0	Mindre bra	0	Vet ej	5	
5							
6	Dåligt	0	Dåligt	0			
7	Vet ej	0	Vet ej	0	Nja	1	
8					Ja, delvis	1	
9							
10		31		31		31	
11							

Resultaten av utvärderingarna visar att fältseminarier, utbildningar och workshopar varit mycket uppskattade och värdefulla. Den tid och ekonomi som investerats ger ett mycket stort utbyte både vad gäller kostnadseffektivitet, erfarenhetsutbyte och kunskapsinhämtning. Det bidrar också till länens synkronisering kring frågorna som rör kulturmiljö och vattenförvaltning.

Uppföljning beslutade åtgärder för bättre samverkan

Uppföljning av de åtgärder som respektive länsstyrelse beslutade om för att förbättra tvärsektoriella arbetssätt vid workshoparna 2014 och 2015 har gjorts enligt följande: projektledningen bad länen via mail återrapportera vad som genomförts av det som beslutades 20 november 2014. Vid workshopen *Bättre samverkan 2.0* fick samtliga muntligen redovisa vad de gjort på den egna länsstyrelsen.

I samband med slutrapporteringen till Havs- och vattenmyndigheten i januari 2017 har länen återrapporterat vad som genomförts av det som beslutades både 2014 och 2015. Några län hade kommit långt och har ett väl utvecklade rutiner för samverkan medan och andra län har mer arbete göra. En sammanställning av redovisningen finns med som bilaga i slutrapporten till Havs- och vattenmyndigheten och framgår även av redovisningen under tvärsektoriellt arbete se sid. 61–63.

Uppföljning genom återrapportering åtgärd 20 i VM:s åtgärdsprogram

Som bakgrund till projekten finns också Åtgärd 20 som fanns i Vattenmyndigheternas åtgärdsprogram för 2009–2015. ”Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna behöver ta fram underlag för vilka vattenmiljöer och vattenanläggningar som har särskilt stort kulturmiljövärde i, eller i anslutning till, befintliga vattenförekomster där det behöver vidtas åtgärder i syfte att uppnå god ekologisk status eller god kemisk status.”

Länsstyrelsernas har i sina årliga återrapporteringar till Vattenmyndigheterna för Södra Östersjöns och Västerhavets vattendistrikt avseende denna åtgärd även exempelvis redovisat hur samverkan med Riksantikvarieämbetet har sett ut.

Erfarenheter och resultat från projekten har också sammanställts och redovisats inför de nationella möten som vattenmyndigheten och Riksantikvarieämbetet ordnat för länsstyrelserna om åtgärd 20, år 2011 och 2013.

Länsstyrelsernas regleringsbrevsuppdrag nr 20 år 2016

Resultat och erfarenheten från projekten har också kommit till användning i RUS underlag till länsstyrelsernas återrapportering av uppdrag 20, regleringsbrevet, som bland annat handlar om hur kulturmiljöperspektivet i miljömålen omhändertas och hur länsstyrelserna arbetar med att överbrygga intressekonflikter mellan natur- och kulturmiljövård vad gäller småskalig vattenverksamhet. (RUS=*Regional samverkan och samordning i miljömålssystemet.*)

7. Spridning av projektinformation och resultat

Extern information och kommunikation

Under 2010 till och med våren 2015 har paraplyprojekten VaKul och Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD presenterat sig i olika sammanhang, internt (inom länsstyrelsen) men också i flera externa sammanhang.

Inom paraplyprojektens ramar har under åren 2011–2015 information om projekten nått ut till flera av de intressenter och berörda parter som identifierats i projektplanen. De har informerats på olika sätt genom deltagande i konferenser, möten m.m. Medverkande länsstyrelser har i sina egna län informerat i olika forum och på olika sätt spridit informationsmaterial, rapporter, träffat många fastighetsägare och föreningar, deltagit i vattendragsvandringar m.m.

I samband med fältinventeringarna har länsstyrelserna ofta kontakter med enskilda fastighetsägare, hembygdsföreningar med flera. Att tillvarata den lokala kunskapen har varit betydelsefull i arbetet, samtidigt som det är ett naturligt tillfälle för information och kommunikation.

Projektet har bland annat presenterats för Vattendelegationen 2011, deltagarna vid konferensen *Kulturarv vid vatten* i Jönköpings län i augusti 2011 och vid Riksantikvarieämbetets nationella möte om Åtgärd 20 den 20 oktober 2011.

I november 2013 samordnades en för projekten i SÖVD och VHVD gemensam resultatredovisning avseende både 2012 och 2013 års arbete, som presenterades av alla länsstyrelser vid Riksantikvarieämbetet och Vattenmyndigheternas möte om åtgärd 20. Alla länsstyrelser lämnade underlag till denna gemensamma presentation och medverkade som föreläsare under dagen och berättade vad som gjorts i respektive län.

För verksamhetsåren 2014–2015 har kommunikationsplaner för insatser inom projekten tagits fram vilket bland annat har sin bakgrund i ambitioner om intensifierade satsningar på extern information och kommunikation samt krav från Havs- och vattenmyndigheten i samband med de beviljade bidragen. Kraven var en god hjälp för att strukturera, synliggöra och följa upp insatserna.

Under 2014 medverkade Värmlands län tillsammans projektledningen för SÖVD med inspel i *Dialog om vattenkrafts* konferens i Gävle, som arrangerades av Havs- och vattenmyndigheten tillsammans med Energimyndigheten.

I november samma år ordnades även en öppen Lync-föreläsning om projekten vilken bevistades av ett fyrtiotal personer från länsstyrelserna runt om i landet, de flesta från andra sakområden än kulturmiljö. Även representanter från Havs- och vattenmyndigheten deltog.

Våren 2015 presenterades paraplyprojekten på Svensk vattenkraftsförenings årsstämma i Linköping och på Arbetets museums och ArbetsSams konferens *Vattenkraftmaskiner V* för arbetslivsmuseerna. Projektledningen för SÖVD medverkade även aktivt i konferensen *Industrisamhällets landskap – kulturarv, miljö och hållbarhet Tema förorenade områden och Vattenverksamheter* som arrangeras hösten 2015 av Regionmuseet Kristianstad, Svenska industriminnesföreningen, Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd och Arbetets museum.

Kommunikationsplan för paraplyprojektet VaKul 2014							
februari 2014-mars 2015							
						PL=projektledning /delad Ist Halland	
Observera: länsspecifika kommunikationsinsatser presenteras i särskild flik, i denna flik endast det som är gemensamt Ist Vg							
När	Aktivitet	Målgrupp - vilka behöver informationen	Vårt budskap - Vad behöver de veta?	Genom vilken kanal	Resurser inom projektet	Ansvarig	Uppföljning
2014 februari	Beslut om att projektet kommer att beviljas medel från HaV. Sökande för VaKul Länsstyrelsen i Hallands län	Berörda lsters kulturmiljöchefer och vattensamordnande chefer	Finansiering	Lync-möte, e-post	Tid	PL Ist Halland	Genomfört
2014 februari	Finansiering från RAÄ	Berörda lsters kulturmiljöchefer och vattensamordnande chefer	Konsekvenser av förändring i RAÄ:s regleringsbrev, att Länsstyrelserna själva får avsätta	e-post	tid	PL Ist Halland, styrgrupp	Genomfört
2014 feb-mars-april-maj	Samordning kring personal	Berörda Ist kulturmiljöchefer	Diskutera länsstyrelsernas möjligheter kring samordning kring personal	Lyncmöten	Tid	PL (SÖVD) - VaKul deltagit	3 möten har hållits
2014 feb-mars-april-maj	Kommunikation med HaV	HaV och projektet	HaV:s önskemål och "krav" på projektet	Telefon och e-post	Tid	PL (SÖVD), HaV (PL Ist Halland)	Genomfört

En enkel men kommunikationsplan styrde upp arbetet med extern information för verksamhetsåren 2014-2016.

Knytkonferensen Havs- och vattenforum 2016

En större insats för att sprida resultat och slutsatser från projekten ägde också rum i samband med Havs- och vattenmyndighetens årliga konferens *Havs- och vattenforum* den 24–25 maj 2016 i Göteborg med cirka 450 deltagare. Projekten medverkade där som en av ett trettiotal utställare i Knytkonferensen med en mindre utställning. Cirka 40 personer besökte vår ”knytis” under de sammanlagt tre korta muntliga föredragen, men fler tog del av själva utställningen och informationsmaterialet.

Eftersom Havs- och vattenforum framför allt lockar personer verksamma inom vatten- och naturvård var det ett viktigt tillfälle för att nå ut med våra resultat till den målgruppen.



3

Krock och kompromiss!
Kulturmiljö och vattenförvaltning,
två projekt i södra Sverige

Coco Dederig, Länsstyrelsen Kalmar län
Ann-Katrin Larsson, Länsstyrelsen Västra Götaland

Många miljöåtgärder i vattendragen riskerar att påverka viktiga kulturmiljövärden på ett negativt sätt. Hur når vi målen för en bättre vattenmiljö och målen om bevarade och brukade kulturmiljöer? Vi visar resultat och delar med oss av våra erfarenheter från två mångåriga projekt i södra Sverige där elva länsstyrelser ingår och där nya kunskapsunderlag och tvärssektoriella arbetssätt tas fram.

Ann-Katrin Larsson vid projektets ”knytis” (vänster) och presentation i programmet (höger).

Se även <http://www.vattenmyndigheterna.se/Sv/nyheter/2016/Pages/vattenforvaltning-havs-vattenforum.aspx>

Underlag till Vattenmyndigheterna: åtgärd 20 och åtgärdsprogrammen

Som framgår av ovan har projekten spridit resultat och erfarenheter i samband med ordinarie återrapportering av åtgärder inom vattenförvaltningens åtgärdsprogram samt i samband med nationella möten arrangerade av vattenmyndigheterna och Riksantikvarieämbetet 2011 och 2013; vid mötet 2013 medverkade samtliga län i kulturmiljö-vattenförvaltningsprojekten i Sverige.

Underlag till HaV: Dialog om vattenkraft

Spridning av kunskap, resultat och erfarenheter har även gjorts inom Havs- och vattenmyndighetens nationella projekt *Dialog om vattenkraft* där projekten medverkat via projektledarna sedan hösten 2014. Dialogen handlade om fördjupning av vattenkraftstrategin. Tack vare detta har även kulturmiljöfrågorna kommit in i diskussionerna kring avvägningar mellan olika intressen, energi-natur-kultur.

Vid det nationella dialogmötet i Gävle 2014 deltog projekten med en presentation av målbilder för kulturmiljön med koppling till vattenkraft och med information om pågående arbete med kulturhistorisk inventering och värdering av bland annat vattenkraftsmiljöer.

Vid nationella mötet i Växjö 2015 deltog flera länsstyrelser från projekten även med kulturmiljöpersonal. Detsamma gäller det nationella mötet i Tällberg i december 2016.

Medverkan från kulturmiljösektorn var mycket uppskattad vilket framgår av nedanstående citat.

Er medverkan har varit avgörande för att belysa kulturmiljöintressena ur ett regionalt perspektiv, dvs. länsstyrelseperspektiv, och era synpunkter och kommentarer i olika sammanhang har varit ett nödvändigt komplement till det nationella arbetet med dessa frågor.

Niklas Egriell, Havs- och vattenmyndigheten, projektledare för Dialog om vattenkraft och Cissela Genetay, Riksantikvarieämbetets representant i projektgruppen (mail 2017-01-15)

Underlag till RAÄ: utvärdering hantering kulturmiljöer vattendrag

Projekten har också bidragit med underlag och synpunkter till Riksantikvarieämbetets utvärderingsprojekt 2015–2016 om hur kulturmiljövärden beaktas i samband med åtgärder i och vid vattendrag. Projektledarna för paraplyprojekten i SÖVD och VHVD deltog i en extern referensgrupp och hade i det arbetet även dialog med arbetsgruppen. Riksantikvarieämbetets projekt är slutredovisat i rapporten *Kulturmiljöer vid vattendrag - Framgångsfaktorer och problem för att beakta kulturmiljöer i anslutning till vattenvårdsåtgärder* (2016).

Länsstyrelserna i Jönköpings och Västra Götalands län bidrog med varsitt exempel till utvärderingen, Ryfors i Mullsjö kommun respektive Sätra i Karlborgs kommun.

Hemsida, Informationsblad, rapporter med mera

Information om projekten har spridits på webben via vattenmyndigheternas samt länsstyrelsernas webbsidor. Projektets webbplats har inte varit uppdaterat.

Resultat- och uppföljningsrapporterna har även spridits via mail till medverkande länsstyrelser, Vattenmyndigheten Västerhavets vattendistrikt och Havs- och vattenmyndigheten och Riksantikvarieämbetet. Reklam för rapporter m.m. har gjorts vid medverkan i konferenser och seminarier där även blädderexemplar lagts fram och informationsblad delats ut.

Under våren 2016 togs ett informationsblad fram om projektet och resultat ditintills, vilket har använts i externa sammanhang sedan dess.

Vid några tillfällen under projekttiden har information om projektet spridits via Vattenmyndigheternas nyhetsbrev *Vattenblänk* och Naturvårdsverket spred information om slutkonferensen via sitt nyhetsbrev för miljömålen.

Information och kommunikation vid seminarier och konferenser

Projektet har medverkat med föredrag i ett stort antal möten, seminarier och konferenser under projekttiden, varav flertalet listas nedan. Vid dessa tillfällen har information om projekten, om de frågeställningar projekten behandlar samt i flera fall mer specifikt om dess resultat.

Nedan listas flertalet sammanhang där detta har kommunicerats. Från och med 2014 har projektinformation och resultat redovisats gemensamt för projekten i SÖVD och VHVD. Bara genom dessa insatser har information nått ut till över drygt 1000 personer och en stor mängd aktörer av olika slag. Det har bidragit till att frågor som rör kulturmiljö och vattenförvaltning har fått ökad uppmärksamhet.

- 2011: Vattendelegationen i SÖVD (Kalmar) 9 mars (*15 personer*).
- 2011: Nationell konferens Kulturarv vid vatten 31 aug – 2 sept. (Jönköping) (95 deltagare).
- 2011: Nätverket för kommunala vattenförvaltningsfrågor i SÖVD (Kristianstad) 21 januari (*ca 15 deltagare*.)
- 2011–2013: RAÄ:s och VM:s nationella möten om Åtgärd 20, 20 oktober 2011 och 28 november Stockholm.
- 2014: Vattenrådets dag SÖVD i Alvesta 26 maj (*cirka 40 deltagare*).
- 2014: Sydlänsträff länsstyrelsernas kulturmiljöenheter Karlskrona, 3 april.
- 2014: HaV:s: Dialog om vattenkraft (nationellt möte i Gävle) 9–10 september.
- 2014: Öppen föreläsning för alla 21 länsstyrelser cirka 7 november (*40 deltagare*).
- 2015: Svensk Vattenkraftförening årsstämma (Linköping).
- 2015: ArbetsSAM:s och Arbetets museum konferens Vattenkraftmaskiner V, för arbetslivsmuseerna i Tollared 24–25 april (*cirka 20 deltagare*).
- 2015: Svenska industriminnesföreningen m.fl. konferens Industrisamhällets landskap – kulturarv, miljö och hållbarhet Tema förorenade områden och Vattenverksamheter 14–15 oktober (*cirka 70 personer enligt rapporten*).

- 2015: SLU, UVC: Temaseminarium Kulturmiljö och vattenvård – hur undviker man en målkonflikt (Uppsala) 25 november.
- 2016: Vattenrådets dag i Västerhavens vattendistrikt, (Göteborg mars 2016) (*ca 100 deltagare*).
- 2016: Tvärsektoriell workshop för länsstyrelserna i NÖVD, BHVD och BHVD (Stockholm).
- 2016: Sol, vid och bio – kraftsamling sydost (Växjö, Karl-Oskar Erlandsson, Länsstyrelsen Blekinge företrädde projekten vid detta tillfälle).
- 2016: HaV:s Havs- och vattenforum/Knytkonferensen (Göteborg).
24–25 maj (cirka 450 deltagare men inte mer än *max 40* besökte vår knytis).
- 2016: Slutkonferens för projekten i Stockholm 18 november (*cirka 130 personer*).

Utöver ovanstående har projekten även medverkat vid möten och konferenser och spridit erfarenheter och resultat från projekten (exempelvis *Dialog om vattenkraft*, *Svenska Källakademien* 2015, *möten om tillsyn/prövning* 2014 Kalmar, Växjö 2015 etc.).

Utöver information- och resultatspridning har insatserna haft stor betydelse för nätverksbyggande och för att uppmärksamma olika frågor som rör kulturmiljö och vattenförvaltning.

Länens informationsinsatser

Jönköping. Under hela projekttiden (för Jönköpings län 2010–2016) har Kulturmiljöenheten gjort utskick av publicerade alster, d.v.s. *Minnen vid vatten*. Information till kommuner, konsulter och andra berörda har gått ut om var länsstyrelsens underlag (även GIS) kan hämtas.

Någon form av föreläsning har skett under hela perioden, såväl internt som externt, se även punkter nedan om vad som gjorts.

Under projektperioden 2010–2016 har Länsstyrelsen i Jönköpings län:

- Orienterat hela personalen om projektet på Länsstyrelsen i Jönköping län, muntlig dragning och powerpointpresentation av Anders Kraft (personalinfomöte juni år 2012).
- Deltagit på Naturavdelningens avdelningsmöten vid två tillfällen och orienterat om vattenprojektet samt fornlämningsbegreppet (2011 och 2013).
- Flertalet vattendragsvandringar med kollegor på Fiske-/vattenenheterna. Stor kontaktyta med allmänhet och berörda markägare inför åtgärder. Även utfört detta tillsammans med Emåförbundet och Fiskeri-biologi i Jönköping (konsulter).
- Författat artikel i tidskriften *Förvetet* om projektet (nr: 1/ 2011).
- Deltagit i Sveriges Radio om aktuellt projekt (2010).
- Medverkat i olika dagstidningar om projektet (2010).
- Deltagit på flera temadagar 2010–2016; Länsvattendagen, Besöksmål Vätterbäckar etc.
- Föredrag på Vätternvårdsförbundets årliga möte (Motala hösten 2015).
- Hemsida med beskrivning av projekten (med resultat att allmänheten hamnar rätt med sina frågor).

- Intern utbildning av personal på Länsstyrelsen i Jönköpings län men även av personal på andra länsstyrelser med inriktning på kulturmiljöer vid vatten och inventeringsmetodik, värdering m.m.
- Interna dialogmöten kring vardaglig handläggning med Fiske/Vatten i fält (2010–2015).
- Föredrag och möte arrangerat tillsammans med Riksantikvarieämbetet och Jönköpings läns museum, Science Park i Jönköping 2011, seminariet Kulturarv vid vatten i Jönköping 31 augusti – 2 september 2011, för myndigheter inom landet, forskare etc.

Samverkan övrigt:

- 1) Anton Halldén och Per Säverot Länsstyrelsens fiskeenhet: Dammar åtgärder, utrivning, omlöp för Nissan och Lagan.
- 2) Samverkansrutiner/avtal dokument Fiske-Kultur, Per Hallerstig, Emma Willaredt.
- 3) Vattendragsvandringar Anders Kraft.
- 4) Fältseminarier med Per Säverot och Anders Kraft (4–5 ggr).
- 5) Tvärsektoriellt seminarium 2012. Jönköpings länsstyrelse Kulturmiljö (Anders Kraft) var arrangör i samarbete med Jönköpings läns museum.
- 6) Projektseminarium intern utbildning i Eksjö.
- 7) Föredragsserie, konferenser Kristianstad, Motala, Alvesta.
- 8) Föredrag internt vid avdelningsmöten.
- 9) Informationsinsatser med Vätternvårdsförbundet (Måns Lindell).
- 10) Publikationer och tidskrifter (*Förvetet* m. fl.) Seminariepublikation från Kristianstadsseminariet; Industrisamhällets landskap - kulturarv, miljö och hållbarhet.
- 11) Planerare, kommunernas olika representanter (planerare, kultur, räddningstjänst m. fl.) samt hembygdsföreningar, Naturum och museirepresentanter.
- 12) Länsstyrelsens plan för hantering av översvåmningsrisker i Jönköping enligt förordningen om översvåmningsrisker (2009:956) samt MSB:s föreskrift om riskhanteringsplaner (MSBFS 2013:1) bl. a med påverkan på kulturmiljöer och fornlämningar år 2013–2016 med fortsättning.

Samt ett stort antal andra aktiviteter som beskrivs i slutredovisningen av Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD.

Halland har genomfört följande informationsinsatser:

Interna kommunikationsinsatser:

Under 2014 hölls dialogmöten internt på Länsstyrelsen för de som arbetar med vattenfrågor på olika enheter (Naturvård, Miljövård, Samhällsbyggnad och Landsbygd) i syfte att förbättra det tvärsektoriella arbetet. Där har Kulturmiljö informerat om det kunskapsunderlag som tagits fram inom *VaKul*.

- Föredrag om projektet för företrädare för natur- och miljövårdsenheterna på länsstyrelsen mars 2015.
- Föredrag om projektet för ledningsgrupp och riksantikvarie Lars Amréus 26 april 2016.
- Föredrag om projektet på arbetsplatsträff 23 maj 2016.

Externa kommunikationsinsatser:

- 2014 har det dittills framtagna kunskapsunderlaget presenterats vid ett externt seminarium där vattenråd och kommuner deltog.

- Informationsträffar med hembygdsföreningar i Abild, Stamnared, Sällstorp, Köinge och i Vessige har under 2016 genomförts för att informera om projektet.

Kontakter med externa fastighetsägare, medverkande m.fl.

Hembygdsföreningar: ca 100 personer.

Fastighetsägare och övriga i fält: ca 50 personer

Skogsstyrelsens arbetslag: ca 20 personer.

Västra Götaland. Vad gäller spridning av resultat har ännu ingen aktiv kunskapsspridning skett. Projektet har redovisats på interna enhetsmöten och i den så kallade *Sötvattensgruppen* som även är referensgrupp till projektet. Arbetet har även redovisats i samband med regionala ämnesgruppsmöten för länets byggnadsantikvarier samt vid några av de årliga träffarna med Vattenråden.

Sammanställning av befintligt kunskapsunderlag finns tillgängligt via GIS. Vad gäller fornlämningar och flottningslämningar läggs dessa in kontinuerligt i Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem (FMIS) i samband med inventering i fält och blir på så sätt direkt tillgängligt också via GIS. Rapporter publiceras löpande allteftersom de färdigställs.

I samband med fältinventeringar och vid kontakt med allmänhet, föreningar m.m. har omkring 400 personer berörts. Det är fastighetsägare, verksamhetsutövare, representanter för hembygdsföreningar och andra grupper av olika slag.

Media har intresserat sig för flottningslämningar när de inventerades i Bohuslän och Dalsland och flera artiklar publicerades i dagspressen. I samarbete med Västarvet genomfördes också vattendragsvandring vid Örekilsälven och då deltog ett 50-tal personer.

Intresset för projektet har varit stort och kontakten med allmänhet och verksamhetsutövare värdefullt. Framför allt har under projektiden många verksamhetsutövare hört av sig med frågor avseende tillstånd och prövning.

Värmland. Internt har projektet diskuterats inom det tvärspektoriella forumet för vattenfrågor inom Länsstyrelsen. En föredragning kring projektet genomfördes för handläggare på vattenvård under november 2016. En allmän visning inom Länsstyrelsen av den framtagna skärmutställningen är planerad.

Externt kommunicerades resultaten från inventeringarna vid ett möte kring flottningshistorik vid Torsby Finnskogscentrum i september 2016.

I december 2016 presenterades resultaten från projektet i två inslag i Sveriges Radio P4 Värmland.

Under projektiden har representanter från hembygdsföreningar och fastighetsägare kontaktats i samband med fältinventeringarna, totalt rör det sig om cirka 100 privatpersoner.

Örebro. I Örebro bildades en vattengrupp under 2014 med deltagare från både kultur- miljö- och vattenvård. Gruppens syfte är att förbättra samverkan genom diskussion kring

principiella och tvärsektoriella frågor, till exempel fornlämningsstatus och processfrågor. Gruppen har ordnat årliga exkursioner med tillfälle att diskutera åtgärder i fält. Vid några tillfällen har gruppen också träffat personer som äger dammrätter. Deltagandet i dessa resor har inkluderat alla som på olika sätt berörs av det interna arbetet med vattenåtgärder. Utöver vatten och kulturmiljövårdens representanter har personal från t.ex. naturvård, samhällsplanering och jurister deltagit. Vid 2016 års vattenresa deltog också samtliga avdelningschefer och landshövdingen.

Vattengruppen har också tagit fram en informationsbroschyr som riktar sig till dammägare. Broschyren informerar på ett enkelt sätt om syftet med vattenåtgärder och de legala regleringar som gäller såväl för miljö- som kulturmiljöområdet. Den skickas löpande ut till personer som kontaktas i dammfrågan av vattenvårdens handläggare.

För att förbättra förutsättningarna för det tvärsektoriella arbetet och öka kunskapen om kulturmiljövården och målen för kulturmiljöarbetet har kulturmiljövården anordnat tvärsektoriella workshops med de arbetsgrupper som närmast kommer i kontakt med kulturmiljöfrågor. En workshop genomfördes med enheten för vattenmiljö. Kulturmiljövården har också varit inbjuden till enheten för att särskilt presentera frågor kring kulturmiljövården i och i anslutning till vatten.

Vattenfrågor har blivit omdiskuterade i pressen och i till exempel Tiveden finns en grupp som aktivt arbetar för att bevara dammar som ingår i åtgärdsplaner för utrivning. Våren 2016 bjöd gruppen in landshövdingen som tillsammans med representanter för vattenvården och kulturmiljövården besökte representanter för gruppen och de platser som är omdiskuterade. Ett möte hade också arrangerats där förhållandet mellan natur, kultur och friluftssintressen diskuterades.

Det arbete som genomförts med att förbättra kunskapsunderlag har resulterat i ett antal rapporter. Dessa har publicerats digitalt och skickats ut till de som varit informanter eller på annat sätt nära berörts av inventeringarna och deras resultat.

Länsstyrelsen i Örebro har deltagit i flera av de gemensamma aktiviteter som anordnats under projektet, t.ex. i Alvesta, Göteborg, Stockholm och vid slutkonferensen i november 2016.

Följande aktiviteter har genomförts:

Vattengruppen, löpande möten 2014–2016.

Vattenexkursion 2014–06–XX (hittar inte info om datum), ca 15 personer.

Vattenexkursion 2015-06-10, ca 15 personer.

Vattenexkursion 2016-06-16, ca 25 personer.

Landshövding Maria Larssons möte i Tiveden, 2016-03-03, ca 20 personer.

Deltagande i vattenvårdens enhetsmöte 2016-04-12.

Workshop tvärsektoriellt ang. uppdrag i regleringsbrev, 2016-10-12.

Möte ang. bedömning, utökad grupp, 2016-12-13, ca 14 personer, internt.

Damm-broschyr, våren 2016. Löpande utskick.

Utskick av rapporter. Ca 20 intressenter. Rapporterna är tillgängliga digitalt.

Deltagande i bättre vattensamverkan Alvesta 2015-11-17.

Deltagande i bättre vattensamverkan i Stockholm 2016-03-17.

Deltagande i vattenkonferens i Göteborg 2016-09-13—14.

Deltagande i slutkonferens 2016-11-18.

8. Samhällsnytta

Nedan följer en redovisning av den samhällsnytta projekten kan sägas ha. Den utgår från den slutredovisning som lämnats till Havs- och vattenmyndigheten i februari 2017.

Process- och kunskapsbaserad samhällsnytta

Kompetenshöjning hos projektdeltagarna – ex Nya kunskaper och/eller färdigheter hos individer eller grupper som medverkat i projektet

Flera insatser har lett till kompetenshöjning om frågor som rör kulturmiljö och vattenförvaltning dels för projektmedarbetare och dels för länsstyrelserna som helhet. Om alla läggs samman så bedöms i stort sett all personal inom kulturmiljövård och vattenvård på de elva länsstyrelserna ha stärkt sin kompetens på området i något mån. Det innebär att flera hundra personer på länsstyrelserna fått nya kunskaper eller färdigheter.

Kompetenshöjning genom själva fältarbetet

De som inventerat har förvärvat kompetens och erfarenheter genom själva fältarbetet. De flesta som arbetat med att ta fram de nya kunskapsunderlagen hade inte tidigare någon specifik erfarenhet av att inventera just den här typen av kulturmiljöer, anläggningar och lämningar. Projektet har därför inneburit en mycket stor kompetenshöjning hos projektmedarbetarna i samtliga elva län. Ett 40-tal personer som inventerat, forskat, sammanställt och medverkat i projekten på olika sätt. Nu har flera personer förvärvat flerårig erfarenhet av att inventera och värdera kulturmiljöer vid vattendrag, företrädesvis relaterade till dammar, flottning etc.

Kompetenshöjning via länsgemensamma utbildningar

Kompetensen hos projektmedarbetarna i samtliga elva län har höjts genom att projekten ordnat tre regelrätta länsgemensamma utbildningar via det webbaserade kommunikations-verktyget Lync om elektriska vattenkraftverk 2014 (28 deltagare i 14 län), dammar och stampar 2015 (27 deltagare i 14 län), vattenkvarnar och vattensågar 2015 (40 deltagare i 16 län). Temana för utbildningarna valdes enligt önskemål från projektmedarbetarna och professionella lärare anlätades (Bengt Spade, Ida Dicksson, Lotta Lamke). Tack vare att utbildningarna hölls via Lync kunde projekten bjuda in andra länsstyrelser varvid kompetensen även stärkts på länsstyrelser utanför projekten.

De tre utbildningarna har sammantaget nått ut till personal på sammanlagt 17 olika länsstyrelser och med mellan 27–40 deltagare vid varje tillfälle. I realiteten har ännu fler tagit del av utbildningen eftersom de spelats in och gått att ta del av i efterhand, vilket verkar ha förekommit ganska frekvent. Att projektet utan merkostnader kunnat erbjuda så många län och personer utbildning har sparat mycket pengar för staten samtidigt som gemensamma utbildningar synkroniserar länen bättre (samma kunskapsbas). Utvärderingarna visar att insatserna haft mycket stor betydelse.

Kompetenshöjning, erfarenhetsutbyte och synkronisering via länsgemensamma fältseminarier

Kompetensen hos projektmedarbetarna har även stärkts genom länsgemensamma fältseminarier. Vid dessa har länsstyrelserna testat och ”utvärderat” varandras metoder för inventering och

värdering av kulturmiljöer och utbytt erfarenheter om natur- och kulturmiljöhänsyn vid åtgärder i vattendrag, diskuterat konkreta ärenden och även fått mer regelrätt utbildning genom studiebesök i välbevarade garverier, färgerier, vattenkvarnar etc.

Fältseminarierna har haft stor betydelse för metodutvecklingen och för synkronisering kring bedömningar av kulturhistoriskt värde, samt erfarenhetsutbytet hur olika län samarbetar tvärsektoriellt. Fältseminarierna har varit oerhört uppskattade och efterfrågade enligt utvärderingarna. Flottningsseminariet blev också mycket värdefullt; när alla län hade presenterat det lilla de visste i sina län, blev summan en betydligt större referens-/kunskapsbas om flottningslämningar i södra Sverige.

Samtliga elva län har deltagit i fältseminarierna. Samtliga fältseminarier är dokumenterade i förhållandevis detaljerade interna rapporter, vilka fått spridning även bland andra än projektmedarbetarna.

Kompetenshöjning hos deltagande institutioner, allmänhet m fl

Kompetenshöjning tvärsektoriell samverkan genom erfarenhetsutbyte och goda exempel

Kompetensen och kunskapen om metoder för tvärsektoriell samverkan kring åtgärder i vattendrag har också stärkts i de elva länen tack vare de tvärsektoriella workshoparna *Bättre samverkan! En workshop om tvärsektoriella syn-/arbetssätt vid åtgärder i och vid vattendrag* 2014-11-20 i Alvesta och *Bättre samverkan 2.0. En uppföljande workshop om tvärsektoriella syn-/arbetssätt vid åtgärder i vattendrag* 2015-11-17 i Alvesta. Detta har skett genom att lyfta fram goda exempel på arbetssätt, erfarenhetsutbyte mellan länen och att respektive län sedan på egen hand beslutat om åtgärder för att förbättra samverkan på sin egen länsstyrelse.

Kompetensutvecklingen vid själva workshoparna omfattade handläggare och chefer inom kulturmiljövård, vattenförvaltning, prövning och tillsyn, samt natur-, fiske- och biotopvård med 45 respektive 40 deltagare från 9 respektive 10 av de elva länen.

Insatserna har verkligen inneburit en process eftersom deltagande länsstyrelser fick i uppgift att ta fram åtgärder för bättre intern samverkan på sina respektive länsstyrelser vilka följts upp. I nästan alla län har workshoparna således initierat en process som inneburit delvis ändrade syn- och arbetssätt och som kommit att beröra många fler ute på länen än de som deltog på själva workshoparna.

Kunskapsöverföring inom och mellan verksamhetsområden

Projektets genomförande har i samtliga elva län, dock i olika grad, stärkt utbytet mellan kulturmiljö och andra verksamhetsområden som rör vatten. Kulturmiljövårdare har lärt sig mer om vattenförvaltning, deras underlag, arbetssätt, lagstiftning med mera och vatten-/naturvården har lärt sig mer om kulturmiljövården och kulturmiljövårdens förutsättningar. I många län har tvärsektoriella grupper formerats och man har haft utbildningar eller andra kompetenshöjande insatser för varandra.

I alla län har kulturmiljöenheterna haft presentationer om projekten och deras resultat för kollegor inom vatten-, naturvård etc. I flera län har hela fältdagar genomförts med personal från flera verksamhetsområden. I något län har länsledningen fått särskild information. I ett annat

län har hela kulturmiljöenheten utbildats i projektets inventerings- och värderingsmetod och hur underlagen kan användas i handläggningen.

Förhöjd allmän medvetenhet om vattenmiljön – ex bredare och djupare kunskap om vattenmiljöfrågor bland allmänheten

Projektet har deltagit i ett stort antal seminarier, konferenser, möten och liknande varvid projektet och dess resultat presenterats och frågor om kulturmiljö och vattenförvaltning diskuterats, med en stor mängd aktörer. Insatserna har i hög grad bidragit till en större medvetenhet och kunskap om kulturmiljövärden vid vatten och om problem och möjligheter i relationen mellan kulturmiljö och vattenförvaltning.

Via föredrag i olika sammanhang har paraplyprojektets insatser nått över 1000 personer från olika delar av samhället. Lägger man till länens egna insatser inom kommunikation och dialog samt uppmärksamhet i media blir det många tusen personer som nåtts av information; som vattenråd, kommuner, politiker, konsulter, företag, museer, regionala och nationella myndigheter, departement, intresseorganisationer, föreningar, fastighetsägare, och så vidare. I samtliga län har själva *projektet* någon gång under projekttiden uppmärksamats i lokala tidningar vilket också bidragit till kunskapsspridningen.

Medvetenheten om kulturhistoriska värden hos fastighetsägare som förvaltar miljöerna har stärkts tack vare projektet. Inventerarna har ofta träffat ägarna varvid ömsesidig information utbytt och kulturhistoriska värden lyfts fram och diskuterats.

Sammantaget bedöms att projektet lett till en bredare och djupare kunskap om kulturmiljö och vattenförvaltning hos en stor mängd aktörer som berörs och hos allmänheten. Under projekttiden har också kulturmiljöer och dess värden och historiska betydelse i anslutning till vattendrag lyfts fram i många olika sammanhang som inte varit möjligt inom ordinarie verksamhet och resurser.

Ökad delaktighet – allmänheten deltar mer aktivt i debatter, initiativ och åtgärder som rör vattenmiljön

Som framgår av ovan har projektledare och projektmedarbetarna träffat många aktörer och fått många inbjudningar att komma tala i olika sammanhang. Det tyder på ett visst intresse efter information och diskussion. Projektet har erbjudit en plattform eller kontaktyta kring frågorna, men det är svårt att säga i vilken utsträckning själva projektet bidragit till behovet, det vill säga om det hade funnits ändå, eller bara det att nu fanns det några att fråga, kommunicera med.

I övrigt har det särskilt under 2014–2016 varit mycket uppmärksamhet i media kring att kostsamma tillstånd behöver sökas av ägare till dammar och små kraftverk och dess konsekvenser. I flera artiklar och inslag uppmärksammas kulturmiljövärdena i det sammanhanget, bland annat den småskaliga vattenkraftens betydelse för förvaltningen av kulturmiljövärden.

Att projektet genom inventeringarna träffat så många fastighetsägare, föreningar och vattenråd har troligen inte bara stärkt medvetenheten. Utan leder förhoppningsvis till ökad kunskap om kulturmiljövärdena och också till en stolthet som förvaltare och till faktiska åtgärder. ”Att man visar kulturhistoriska värden mer hänsyn”. Det finns flera tecken på det.

Inom projektet *Vårda vattendragens kulturarv*, som är en avknoppning av kulturmiljö- vattenförvaltningsprojekten, har flera direkta kulturmiljövårdande åtgärder genomförts i värdefulla kulturmiljöer. Fastighetsägarna har här fått bidrag från staten och flera objekt ”hittades” tack vare projekten.

Sammantaget har projekten lett till en ökad delaktighet vad gäller kulturmiljöer och frågor som rör kulturmiljö och vattenförvaltning.

Annan typ av beteendeförändring vad gäller vattenmiljön – ex övrig förändring i beteende vad gäller användning eller skydd av vattenmiljön

Projekten har i hög utsträckning bidragit till att lyfta och betona behoven av tvärsektoriella arbetssätt vad gäller bevarande och förvaltning av olika intressen i och vid vattenmiljön, samt att det är ett gemensamt ansvar att ta fram erforderliga kunskapsunderlag även för kulturmiljön och för att se till att samhället når målen om både bättre vattenkvalitet, biologisk mångfald, och bevarade och levande kulturmiljöer.

I detta sammanhang har projekten skapat kontakt mellan ansvariga sektorsmyndigheter som Havs- och vattenmyndigheten och Riksantikvarieämbetet. Kulturmiljövårderna är sedan 2014 med i *Dialog om vattenkraft*. Nu diskuteras även kulturmiljöaspekterna på vattenkraften i det nationella projektet och Riksantikvarieämbetet är en aktiv part.

Rent konkret så har projektens resultat bidragit till väsentligt bättre möjligheter att arbeta med avvägningar mellan intressen vad gäller åtgärder i och vid vattendrag, tack vare mer likvärda underlag och bättre tvärsektoriella arbetssätt. Det är befogat att tala om en beteendeförändring på flera länsstyrelser.

Projekten har lyft betydelsen av att det finns en aktiv verksamhet för att kulturmiljöerna vid vattendragen ska bevaras och brukas. Annars förfaller de och försvinner.

Ny eller förstärkt samverkan om vattenmiljö

Nya samarbetsformer uppstår individer emellan och befintliga samarbeten förstärks eller utvidgas som en följd av och utöver själva projektet

Samverksmodellen över länsdistrikts- och sektorsgränser

Projektet har resulterat i en ny och viktig samverkan och nya samarbetsformer kring ett komplext ämne. Projektet har resulterat i en ny samverkansmodell över vattendistrikts-, läns- och sektorsgränser. Elva länsstyrelser i två vattendistrikt har utvecklat ett gott samarbete under gemensamt paraply och med gemensam finansiering kring frågor som rör kulturmiljö och vattenförvaltning. Detta har varit mycket uppskattat, nödvändigt och resurseffektivt.

Samverkansmodellen har skapat ovärderliga nätverk och erfarenhetsutbyte, utgjort ett viktigt stöd, gynnat ett samlat utåtriktat arbete och underlättat omvärldsbevakning samt bidragit till ett samlat och länsgemensamt utåtriktat arbete vid bland annat konferenser och seminarier. Samverkan kring de gemensamma aktiviteterna har gett stort utbyte, liksom utbytet kring metoder för värdering och synkroniseringen länen emellan på det området. Samverkan om personal är ett exempel. En arkivarie anställdes på en länsstyrelse och genom avtal kunde arbete utföras i flera län som därigenom fick tillgång till specialkompetens.

Att etablera det här omfattande samarbetet har inte varit något uttalat mål i projektet, men i målen framhölls samverkan och nätverk.

Att de båda paraplyprojekten i SÖVD och VHVD, som ända från början 2010 haft ett nära samarbete, blev ”ett enda stort” från och med 2014 är i hög grad tack vare Havs- och vattenmyndigheten bidrag, vilket har bidragit till ett samarbete mellan elva län och länsstyrelser i södra Sverige.

Inom projektet har nya samarbetsformer utvecklats internt och paraplyprojekten har kommit att fungera som en ingång och kontaktyta för många aktörer kring frågor om kulturmiljö och vattenförvaltning. Ett av många exempel är att personal på Kammarkollegiet deltagit i ett fältseminarium 2016 för att förkovra sig i kulturmiljöperspektiven på vattenverksamhet – vilket också ledde till att seminariedeltagarna fick kompetensutveckling om Kammarkollegiets arbete och uppdrag.

Samverkan mellan vattendistriktet

Förutom samarbetet mellan SÖVD och VHVD har samverkan etablerats med de tre nordligare vattendistriktet. NÖVD var också inledningsvis med i referensgruppen för SÖVD, och i fältseminarierna 2012 deltog personal från alla tre distrikten.

Alla fem vattendistrikten samverkade kring underlag och inspel till Riksantikvarieämbetet och Vattenmyndigheten inför möten om Åtgärd 20 och nya åtgärdsprogrammen, samt behov av stöd från ämbetet kring frågor som rör kulturmiljö-vattenförvaltning.

Konceptet *WORKSHOP bättre samverkan* användes av de tre nordliga vattendistrikten 2016 och nu har alla 21 länsstyrelser gjort workshopen enligt samma modell.

Samarbeten med Havs- och vattenmyndighetens Dialog om vattenkraft och Riksantikvarieämbetets projekt Värdering och urval

Dialog om vattenkraft

Samverkan med Havs- och vattenmyndigheten har stärkts tack vare *Dialog om vattenkraft* där projekten deltagit via projektledare och flera inom arbetsgruppen har dessutom deltagit i de dialogmöten som anordnats. Viktiga kunskaper och erfarenheter har också spelats in till HaV inom *Dialog om vattenkraft* och i samband med deras tillsyn-prövning-träffar med länen där bland annat behov av tvärsektoriella vägledningar, strategier och styrmedel lyfts fram. Detta har också lyfts fram i Riksantikvarieämbetets utvärderingsprojekt om hur kulturmiljövärden beaktas vid vattenåtgärder.

Värdering och urval

Under 2016 etablerades ett värdefullt samarbete med Riksantikvarieämbetets projekt *Värdering och urval*. RAÄ ordnade 2016-04-08 en utbildning/workshop för länsstyrelsernas kulturmiljöpersonal i de elva länen inom projekten med fokus på just de vattenanknutna kulturmiljöerna. Länen gavs feedback på de underlag som tagits fram samt tips inför framtiden utifrån ämbetets *Värdering och urval*. Dessutom medverkade RAÄ med information om *Värdering och urval* vid fältseminarium, varvid diskussionerna fördjupades och ämbetet också gavs viktig input i sitt fortsatta arbete.

Helt nytt projekt föddes ur kulturmiljö-vattenförvaltningsprojekten Vårda vattendragens kulturarv

Tack vare de nätverk och den samverkan som länsstyrelserna byggt upp i och med Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD och VaKul i VHVD har ytterligare ett projekt sett dagens ljus. Hösten 2012 gick nio av de elva länsstyrelserna i södra Sverige samman om en projektansökan till Riksantikvarieämbetet för en treårig satsning på vård- och informationsåtgärder för kulturmiljöer vid sjöar och vattendrag, *Vårda vattendragens kulturarv* 2013–2015. Se www.vardavattendragen.se

Inrättande av innovativa verktyg, produkter eller processer

Projektmedarbetarna/medverkande länsstyrelser har upplevt projektets upplägg och genomförande som innovativt; ”något liknande har inte gjorts tidigare, åtminstone inte inom kulturmiljö på länsstyrelsen”. Det sätt som projektet bedrivits på med bland annat:

- Samverkansmodellen, med många länsstyrelser som arbetar utifrån samma syfte och mål under gemensamt paraply och med flera finansierande parter.
- Och där samverkan även sker genom gemensam personal och utifrån gemensamma metoder.
- Och med många målinriktade läns- och sektorsgemensamma aktiviteter som leder till gemensam kompetensutveckling och utbildning, erfarenhetsutbyte över läns- och sektorsgränser, delad metodutveckling, spridande av goda exempel och synkronisering i själva arbetet för de frågor som berörs.

Dessa kan och bör med stor fördel användas i andra sammanhang, såväl sektorsvisa som tvärsektoriella projekt eller till och med i viss ordinarie verksamhet som är av övergripande och/eller strategisk karaktär. Det har stora fördelar för länens egna arbeten.

Arbetsättet sparar såväl tid som ekonomi och gynnar kvaliteten på arbetet, samt samordningen och synkroniseringen mellan de olika länsstyrelserna. Det har erbjudit externa aktörer en kontaktyta, och länsstyrelserna har fått nya kontakter via projektet. En projektledare har i olika sammanhang kunnat representera många länsstyrelser. Omvärldsbevakningen har gynnats. Tid har sparats när ansökningar om finansiering kan samordnas, och så vidare. Att samverka om personal med särskild kompetens, som varit fallet med den arkivarie som jobbat för fem län, men hade anställning i ett, är ett innovativt grepp som borde ha relevans i andra sammanhang. Halland och Västra Götalands län har i vissa delar anlitat samma antikvarie för olika delar av projektet. Att projektet pågått så pass länge har inneburit en process som möjliggjort fördjupat samarbete.

Länsgemensamma utbildningar via Lync/Skype, som ordnats inom projektet, bör utvecklas till fler områden inom länsstyrelserna. Till en mycket ringa kostnad och tidsinsats kan *alla* länsstyrelser få del av sådana insatser, med kvalificerade lärare. Nationella myndigheter skulle också kunna ordna sådana för länsstyrelserna i större utsträckning.

Metodiken för resultatorienterad tvärsektoriell workshop (*Bättre samverkan*) vid vattendragen har redan använts i andra sammanhang: Norra Östersjöns vattendistrikt tog konceptet och upplägget rakt av och bjöd in länsstyrelserna i Norra Östersjöns vattendistrikt, Bottenhavets vattendistrikt och Bottenvikens vattendistrikt till workshop med samma namn, målgrupp, syfte etc. *Bättre samverkan i mars 2016*, med knappt femtio deltagare från kulturmiljö, vattenförvaltning, tillsyn/prövning och natur-, fiske- och biotopvård.

Konceptet som bygger på att sprida goda exempel som inspiration och på erfarenhetsutbyte mellan län, i kombination med ”kravet/målet” på att utveckla arbetet hemma i sitt eget län och få tid för att diskutera detta gemensamt, kan med fördel användas i andra sammanhang, gärna tvärsektoriella.

Här ska också framhållas fördelarna och besparingarna med den typ av gemensam digital lagringsplats/bibliotek, som utvecklats och använts inom projektet, på en för länsstyrelsen gemensam lagringsplats, tillgänglig för alla som medverkat i projekten.

Samarbete kring metodutveckling för inventering och värdering av vattenanaktutna kulturmiljöer och det erfarenhetsutbyte och de insatser som gjorts för att synkronisera länen vad gäller värdering, kan absolut föras över till fler områden inom länsstyrelsen.

Kulturhistorisk värdering är i stor utsträckning subjektiv. Det ställer krav på samordning. Det är tydligt att bedömningar skiljer sig mellan personer/län bland annat utifrån den referensbas som finns att tillgå i det egna länet. Under projektet har det vid flera tillfällen blivit uppenbart att tack vare besöken i andra län, har deltagarna fått nya perspektiv på kulturmiljövärdena och kulturmiljöinnehållet vid vattendragen i sitt eget län. Det som är vanligt/typiskt i ett län behöver inte vara det i ett annat. Länsutbytet har bidragit till vidgade referenser som i sin tur bidrar till att länet sätts i ett större sammanhang.

Resultatorienterad samhällsnytta

I slutredovisningen till Havs- och vattenmyndigheten skulle också den resultatorienterade samhällsnyttan beskrivas, vilket kan vara av intresse återges därför de även här.

Bevarande av kulturarv

Resultaten av projektet är en förutsättning för bevarande och utveckling av kulturmiljöerna. På de platser där kunskapsunderlag nu tagits fram finns, åtminstone teoretiska möjligheter att tillvarata värdena i och med att de är kända och identifierade och kommunicerade. Förhoppningsvis leder detta till bevarande av kulturarvet.

Förhöjda rekreationsvärden, estetiska värden, inspirationsvärden

Rent allmänt så bidrar bevarade och levande kulturmiljöer till värden som rekreation, estetik och inspiration i landskapet. Gamla kvarnmiljöer, industribyggnader och dammar är ofta spännande att se och besöka. Många anläggningar har höga estetiska värden genom en säregen och konstnärlig arkitektur; det gäller inte minst äldre elektriska vattenkraftverk och äldre industribyggnader. Den fysiska miljön utgör även en källa till inspiration att lära sig mer om historien, vilket ger perspektiv på samtiden.

Bevarande av miljöer för vetenskap och utbildning

Inom projektet har många kulturhistoriskt värdefulla miljöer identifierats vilket leder till att värdena kan bevaras bättre för framtiden. Bevarande av kulturmiljöer har stor betydelse för vetenskap och utbildning. Kulturmiljön är en fysisk lärobok, ett dokument, som förmedlar kunskap framför allt genom sina så kallade dokumentvärden vilket handlar om historiska egenskaper av olika slag; teknikhistoria, socialhistoria, personhistoria, arkitekturhistoria, samhällshistoria, och så vidare. Flera har stora potentialer att utvecklas till arbetslivsmuseer där vetenskap och utbildning kan förmedlas.

Mycket av den kunskap som tagits fram i projekten skulle kunna användas i forskning inom exempelvis kulturmiljövård, industrihistoria och offentlig förvaltning. Här kan också nämnas att en student från Göteborg universitet tagit del av länens arbete i projektet och att konferensen i Kristianstad 2015 om hantering av intressekonflikter vid vattendragen, där projekten medverkade, hade ett FoU-perspektiv; bland annat att kritiskt granska såväl kulturarvssektorns som naturvårdens praktik för att belysa betydelsen av tvärsektoriellt samarbete och vägar till konstruktiva lösningar, se Jan af Geijerstam red 2015 *Industrisamhällets landskap – kulturarv, miljö och hållbarhet*.

Övriga nyttor för samhället

Att medborgare idag och i framtiden har tillgång till både en bra vattenkvalitet, en rik biologisk mångfald och bevarade kulturmiljöer är en samhällseffekt av stor betydelse för människors livskvalitet, hälsa, upplevelse och kunskapsinhämtning.

Projekten har dessutom **bidragit till arbetstillfällen** i form av projektfinansierad och projektanställd personal samt också finansiering av konsulter som medverkat i arbetet på olika sätt.

9. Fortsättning efter paraplyprojektens slut

Internt slutseminarium

Den 9 februari 2017 genomfördes ett länsstyrelseinternt slutseminarium via Skype för projekten, där förhoppningen var att både chefer och handläggare inom olika sakområden skulle delta. Syftet var bland annat att diskutera och hitta former för hur länsstyrelserna på ett bra sätt implementerar resultat och erfarenheter av projekten i den ordinarie länsstyrelseverksamheten efter projektslut. På dagordningen fanns också frågan om och i så fall hur etablerade nätverk och samverkan kring frågor som rör kulturmiljöer vid vattendrag och kulturmiljö-vattenförvaltning kan fortsätta efter projektslut

Redan framtagna underlag och förbättrade tvärsektoriella arbetssätt kommer att användas och vara till stor nytta i den löpande verksamheten och i handläggningen vad gäller åtgärder i och vid vattendragen. Men det finns också ett fortsatt stort behov av att arbetet med att ta fram nya kunskapsunderlag fortsätter.

Sammanfattningsvis kan sägas att de flesta län fortsätter med kunskapsunderlagen, och alla län har ambitionen att fortsätta arbeta med den interna tvärsektoriella samverkan. Här framfördes också att kunskapsunderlagen kan användas inom andra användningsområden och i andra sammanhang som klimatanpassningsarbete, kulturmiljöprogram och dylikt.

Vad gäller ett fortsatt nätverk, var alla positiva till detta av något slag. Antalet möten, former etcetera behöver diskuteras mer.

Länens fortsatta arbete

Vid det uppföljande interna slutseminariet framkom att de flesta län kommer att fortsätta arbetet med att ta fram kunskapsunderlag med finansiering ur kulturmiljövårdsanslaget om inte annan finansiering finns. Behovet av kunskapsunderlag är fortsatt stor. I några av länen kommer vattenenhet eller motsvarande att medfinansiera arbetet till viss del. Alla län anger också att de kommer fortsätta arbetet med att utveckla sin tvärsektoriella samverkan.

I **Jönköping** kommer inventeringsarbetet från och med 2017 att ske med medel från kulturmiljövårdsanslaget 7:2. Länsstyrelsen kommer att få vissa medel från Havs- och vattenmyndigheten och Riksantikvarieämbetet för att jobba med pilotvattendragen Nissan och Emån. Medel anslås även från HaV kopplat till åtgärder vid dammar utan småskalig vattenkraft, men med andra kulturmiljöer av värde.

Halland kommer sannolikt att fortsätta arbetet i begränsad utsträckning under 2017 och koncentreras kring de objekt och miljöer där vattenvårdsåtgärder planeras. Arbetet kommer troligen bekostas av medel från Riksantikvarieämbetet genom kulturmiljövårdsanslaget, 7:2.

Västra Götaland kommer att fortsätta arbetet med att ta fram nya kunskapsunderlag under 2017 med bland annat medel från Riksantikvarieämbetet genom kulturmiljövårdsanslaget 7:2.

Värmland håller på lista behovet av nya kunskapsunderlag; inventering av vattendrag med anledning av biotopvårdande åtgärder, och inventering av kraftverk, dammar på grund av ökad tillsyn.

Örebro län kommer att fortsätta att arbeta med kunskapsuppbyggnad kring vatten. Behov finns av fortsatt arkivsökningar och kompletterande digitalisering. Dessutom finns behov av fysiska inventeringar och avser därför att avsätta medel från Riksantikvarieämbetets kulturmiljö-vårdsanslag 7:2, i ungefär samma utsträckning som tidigare och om möjligt söka andra finansieringsmöjligheter.

Öppen föreläsning för länsstyrelserna

I november 2014 ordnades en öppen Lync-föreläsning om projekten vilken bevistades av ett fyrtiotal personer från länsstyrelserna runt om i landet, de flesta från andra sakområden än kulturmiljö. Även representanter från Havs- och vattenmyndigheten deltog.

Eftersom många länsstyrelsemedarbetare inte hade möjlighet att delta på slutkonferensen i Stockholm och platsantalet där också var begränsat genomfördes en öppen Skype-föreläsning på samma sätt som tidigare, den 13 mars 2017. Syfte och mål var detsamma som för slutkonferensen det vill säga att presentera projektresultaten samlat för de elva länen och att diskutera vägar framåt i frågor som rör kulturmiljö och vattenförvaltning. Presentationen visade ett smakprov av de kulturmiljöer som finns vid våra vattendrag.

Slutrapport för projekten

Under 2017 sker den sista och slutliga insatsen inom uppföljning och utvärdering av projektet genom denna slutrapport för VaKul i VHVD. Motsvarande slutrapport tas fram för Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD.

Båda projekten är även avrapporterade till Havs- och vattenmyndighetens enligt deras mall för ”Särskilda åtgärdsprojekt (SÅP)” som huvudsakligen fokuserar på verksamhetsåren 2014–2016 och som innehåller många bilagor (Diarienummer hos Havs- och vattenmyndigheten: 4882–13 för VaKul i Västerhavets vattendistrikt, och 4958–13 för Kulturmiljö och vattenförvaltning i Södra Östersjöns vattendistrikt). Här redogörs bland annat för projektens betydelse för att nå miljömålen och här listas de många samhällsnyttor som projekten resulterat i.

En sammanfattande publik skrift har tagits fram för båda projekten *Kulturmiljö och vattenförvaltning i södra Sverige 2010–2016. Elva länsstyrelser i samverkan*. Den finns som rapport på länsstyrelsernas hemsidor, Länsstyrelsen Kalmar län, meddelande nr 2017:07 och Länsstyrelsen i Västra Götalands län, rapport nr 2017:38.

Rapporterna kommer att skickas digitalt till alla intressenter enligt projektplanen och till deltagarna på slutkonferensen i Stockholm. En begränsat tryckt upplaga finns av den publika skriften.

Återstående behov av kunskapsunderlag

Samtliga län har i samband med projektens avslutning också försökt att uppskatta hur stort behovet är av fortsatt arbete med att ta fram kunskapsunderlag. En av deltagarna vid slutkonferensen i Stockholm framförde i anslutning till utvärderingen att konferensen *känns inte som en avslutning, det är bara början*. Nedan har länen kortfattat uppskattat och beskrivet återstående behov av kunskapsunderlag.

I **Jönköpings** finns i vattenvårdsplanen många åtgärder för återställning i utpekade vattendrag. En uppskattning utifrån de erfarenheter om tidsåtgång som gjorts under åren 2010–2016 (även 2004–2006) är svår att avgöra i mer precis omfattning. Under en period på totalt 10 år har en täckningsgrad av ca 35–40 % av utpekade vattendrag för åtgärder (inte alla vattendrag inom länet), inventerats ur kulturmiljösynpunkt och underlag framtagits. Under denna period har 1–2 personer jobbat med fokus på inventering.

En ungefärlig uppskattning på återstående arbete för en årsarbetskraft/en person, kan motsvara omkring 15 år för att ligga i nivå med nuvarande åtgärdsprogram. Om punktinsatser genomförs kommer ett tidsspänn på 10 år krävas för att svara upp mot vattenförvaltningens behov.

Fler tillsynsärenden med småskalig vattenkraft kommer att anstränga Länsstyrelsens resurser samt ställa krav på fler punktinsatser. Behovet av att anpassa metod Kultur Aqua kommer att bli aktuell och kulturmiljövården kommer endast att kunna ta fram fakta för själva åtgärdsplatsen och dess absoluta närmiljö.

I **Halland** är de återstående behoven stora, framför allt var gäller ytterligare fältinventering i syfte att skapa ett bättre och mer komplett underlag. I dagsläget har 10 av totalt 146 primäravrinningsområden inventerats av en person, under en total period av tre år. De kulturmiljöer som berör av vattenförvaltningens åtgärdsplaner är dock inte limiterade till dessa områden, utan återfinnas över hela länet i varierande utsträckning. För att uppnå en tillfredställande nivå på kunskapsunderlaget skulle därför en stor del av länet behöva inventeras, något som sannolikt skulle kräva många års arbete.

Vad gäller **Västra Götaland** kommer tillsynen av vattenverksamhet att fortsätta och i vilken omfattning denna berör miljöer och anläggningar med kulturhistoriska värden är ännu oklart. Cirka 1/3 av länets kraftverk är inventerade, troligen de som är kulturhistoriskt mest värdefulla. Men bara en bråkdel av vattendragen är inventerade och i stort sett kvarstår merparten av alla dammar. Det finns således ett fortsatt stort behov av nya kunskapsunderlag och en uppskattning av årsarbetskraft är i dagsläget inte möjlig att göra.

Arbetet med att inventera i fält är tidskrävande, men är nödvändigt om det ska finnas ett någorlunda detaljerat kunskapsunderlag. I första hand bör därför de nationellt värdefulla kulturvattendragen prioriteras. Men det finns också vattendrag som bör inventeras vad gäller dammar och eventuellt planerade biotopvårdande åtgärder. Den genomgång av vattenförekomster som genomförts kan ge ett bra underlag för prioritering och urval. Om alla nationellt särskilt värdefulla kulturvattendrag ska inventeras i fält så återstår grovt räknat cirka 11 åtgärdsområden av varierande storlek, och om alla 23 åtgärdsområden ska inventeras återstår 20 områden av olika storlek och karaktär.

Länsstyrelsen i **Värmland** arbetar för närvarande med att ta fram en prioriteringslista över vattendrag där biotopvårdsåtgärder kommer att föreslås. Det är därför svårt att avgöra behovet av nya kunskapsunderlag men de inventeringar som genomförts kommer att ligga till grund för värderingar i samband med eventuella nyinventeringar av berörda vattendrag. Ökad tillsyn av kraftverk och dammar kommer att leda till ett ökat behov av kunskapsunderlag för att på ett bra sätt kunna värdera dessa ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Värmlands Museum har gjort en inventering av 33 kraftverk men i övrigt saknas ett underlag kring kulturhistoriska värden vid kraftstationer och dammar i Värmland.

I **Örebro** finns ett stort behov av fortsatt inventeringsarbete över hela länet. De inventeringar som hittills utförts och som har gjorts inom projektet berör bara en bråkdel av de vattendrag där åtgärder är aktuella. Trycket är stort på grund av länets historiska näringsstruktur. Det går inte att annat än grovt uppskatta årsarbetsverk för att få en heltäckande överblick. Sannolikt rör det sig om minst 5 år.

10. Vägen framåt! För att klara målen behövs...

För att klara målen om såväl bättre vattenkvalitet och högre biologisk mångfald i sjöar och vattendrag samtidigt som kulturmiljöerna bevaras och utvecklas behövs för att nå framgång bland annat följande insatser:

- **Kunskapsunderlag och resurser**

Fortfarande kvarstår en stor mängd vattendrag och platser att inventera och värdera ur kulturhistorisk synvinkel för att kunna ”matcha” vattenförvaltningens, fiske- och naturvårdens underlag och för att möjliggöra avvägningar mellan intressen i samband med åtgärder vid vattendragen. Det handlar om många årsarbetskrafter per län. Under 2017 kommer några av länen att i någon mån själva fortsätta att inventera vattenanknutna kulturmiljöer.

Arbetet med kunskapsunderlag behöver slutföras och resurser tillföras kulturmiljön. Utökade resurser behövs även för att täcka kostnader för kulturmiljövården i genomförandet, för fysiska åtgärder, handläggning och dokumentation som uppstår i och med en ökad takt i vatten- och naturvårdsarbetet vid vattendragen.

Det har varit svårt och tidsödande att hitta finansiering till kulturmiljö och vattenförvaltningsprojekten i södra Sverige. Det skulle underlätta om särskilda uppdrag formulerades till länsstyrelserna, och att tvärsektoriell finansiering ordnades på nationell nivå.

- **God samverkan på alla nivåer**

Det kvarstår arbete med att utveckla en god samverkan mellan olika intressen vid vattendragen. Det är inte bara länsstyrelserna som behöver förbättra sina tvärsektoriella arbetssätt. En god tvärsektoriell samverkan och ömsesidig respekt för varandras intressen behövs på alla nivåer i samhället, från departement och nationella myndigheter, till kommunal förvaltning och till lokalsamhället.

- **Tidigt samråd och kompromissvilja**

Det är viktigt att samråd och tidig dialog med kulturmiljövården sker, och att det finns en kompromissvilja i åtgärdsarbetet vid vattendragen. Alla måste vara beredda att både ge och ta.

- **Juridiska och ekonomiska styrmedel**

En fråga som behöver en snar lösning rör kraven på moderna tillstånd för vattenverksamhet enligt miljöbalken för små vattenkraftverk och/eller dammar. Såväl tillståndsprocess som de naturvårdsåtgärder ett modernt tillstånd är förknippade med, kostar mycket pengar. Många fastighetsägare i södra Sverige har inte råd och tvingas då i förlängningen istället att riva ut dammarna. Vilket i många fall förstör kulturmiljön. Det här är en situation som uppstått under projektiden och som sätter krokben för statens möjligheter att hitta bra kompromisslösningar så att både kulturmiljövården bevaras och biologi och vattenkvalitet förbättras. Det blir enskilda personers privatekonomi eller andra möjligheter att gå in i en juridisk tillståndsprocess som avgör

om kulturmiljövärden får finnas kvar, eller inte. Den här situationen slår också hårt mot brukandet av många kulturmiljöer, och brukandet är viktigt för kulturmiljöns bevarande. Det behövs såväl ändrade juridiska som ekonomiska styrmedel för att komma till rätta med situationen.

- **Lokalt engagemang och eldsjälar!**

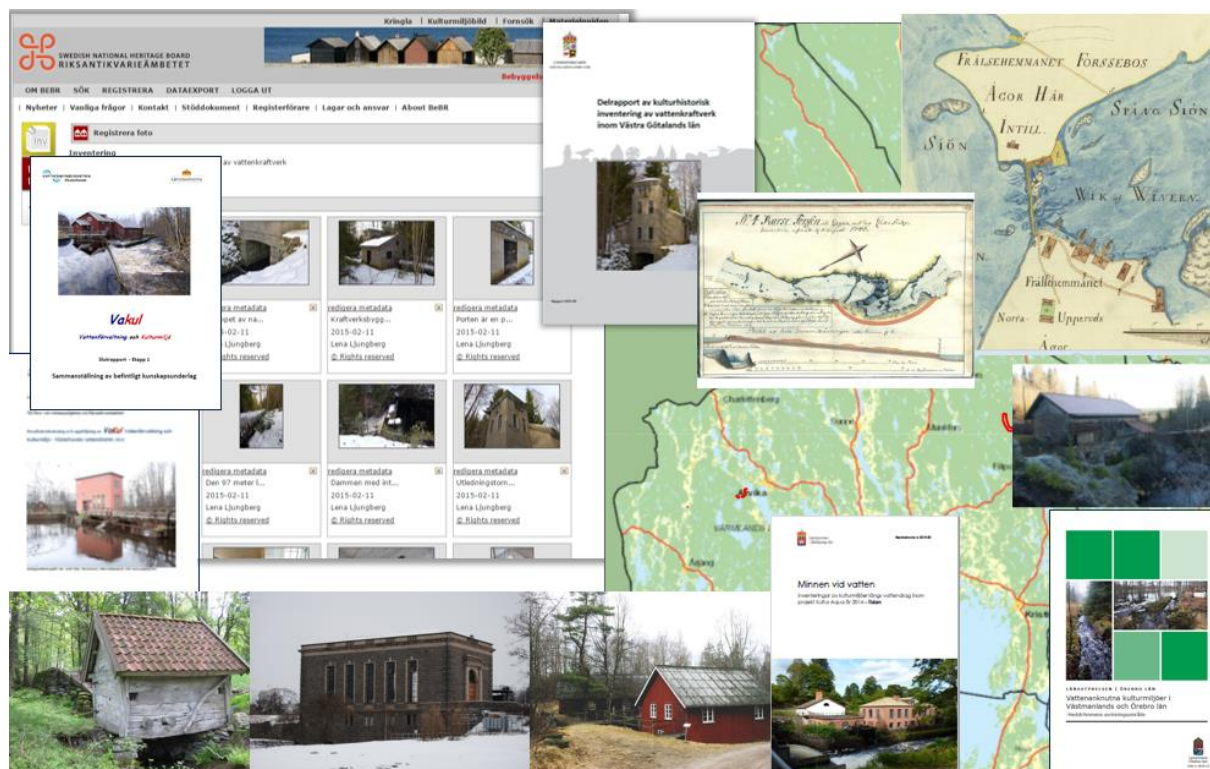
En annan viktig slutsats är betydelsen av att staten tar tillvara det lokala engagemanget för kultur- och naturmiljön, genom att stötta, stödja och ge förutsättningar för enskilda att bruka, vårda och bevara sin lokala miljö.

- **Tvärsektoriellt arbete och synsätt**

Samverkan vid vattendragen är inget ”fritt valt arbete” utan ett måste. Genom att arbeta på bredden, med både kulturmiljö, fiske- och vattenvård och andra intressen som berörs, kan stat, kommun och föreningar få mer gehör för åtgärdsarbetet vid sjöar och vattendrag ute i bygderna. Kulturmiljö- och naturvärdena är viktiga för landsbygdsutveckling, både för boende, besökare och företagande.

Bilaga 1

Förteckning över rapporter och andra produkter



Övergripande om projektet

(Inga av nedanstående rapporter har tryckts, samtliga finns endast digitalt)

Paraplyprojektets hemsida: <http://www.vattenmyndigheterna.se/Sv/vattendistrikt-sverige/vasterhavet/projekt/Sidor/vattenanknuten-kulturmiljo.aspx>

Magnusson, J, VaKul, Vattenförvaltning och kulturmiljö. Slutrapport – Etapp I. 2011-04-04. Länsstyrelsen i Västra Götaland. Rapport nr 2017: 04.

Informationsblad VaKul, Vattenförvaltning och Kulturmiljö-Västerhavets vattendistrikt 2010–2016. Finns på gemensam lagringsyta att skriva ut kan användas på konferenser och informationsträffar.

Larsson, A-K. Resultatredovisning och uppföljning av VaKul -Vattenförvaltning och kulturmiljö – Västerhavets vattendistrikt 2014. Redovisning till Havs- och vattenmyndigheten samt till Riksantikvarieämbetet. Januari 2015. Finns hos Länsstyrelsen i Västra Götaland och Havs- och Vattenmyndigheten.

Dedering, C och Larsson, A-K. Dokumentation från konferensen 2016-11-18 Så gick det! Vägen framåt? Kulturmiljö och vattenförvaltning i södra Sverige. Dokumentation av slutkonferens 2016-11-18 för två projekt i södra Sverige. Länsstyrelsen Kalmar län, meddelande 2017:08, Länsstyrelsen i Västra Götalands län, rapport 2017:40. Tre delar.

Dedering, C och Larsson, A-K. Kulturmiljö och vattenförvaltning i södra Sverige 2010–2016. Elva län i samverkan. Länsstyrelsen Kalmar län, meddelande 2017:07, Länsstyrelsen i Västra Götalands län, rapport 2017:38. (Finns tillgänglig digitalt på länsstyrelsernas webb, men är också tryckt i en mindre upplaga.)

Larsson, A-K. VaKul, Vattenförvaltning och Kulturmiljö – Västerhavets vattendistrikt. Slutrapport. Länsstyrelsen i Västra Götalands län, rapport nr 2017:48.

Projektpresentationer - finns sparade på projektets gemensamma lagringsplats på länsstyrelsen.

Rapporter o dyl. gemensamma aktiviteter

("interna rapporter" som ej spridits utanför länsstyrelserna, rapporterna nedan finns hos bland annat Länsstyrelsen Kalmar)

Dedering, Coco. Dokumentation. Internt slutseminarium för kulturmiljö-vattenförvaltningsprojekten i södra Sverige. Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD och VaKul i VHVD. Torsdag 9 februari 2017

Fältseminarier

Dedering, C. 2012. *Dokumentation Seminarium om inventering och värdering av vattenanknutna kulturmiljöer Eksjö med omnejd 4–5 september 2012.*

Dedering, C, Magnusson, J, Claesson, E, Rodin, A. 2013. *Dokumentation Seminarium om flottningslämningar – och prioritering och planering av återställningsåtgärder Alvesta 21 november 2012.*

Dedering, C. 2013. *Dokumentation från studiebesök och arbetsmöte Mörrum Kungs forsen/Laxens hus, Mörrumsån, Blekinge 2013-09-25.*
(kompetensutveckling fiskets historia, fasta fisken m.m.)

Dedering, C. 2014. *Dokumentation av fältseminarium i Kalmar län 2014. Inventering och värdering av kulturmiljöer vid dammar och andra vandringshinder.* Inkl. flera bilagor.

Dedering, C, Claesson, A. och Svarvar M. 2016. *Dokumentation av fältseminarium i Östergötlands län 2015. Kulturmiljöer vid vattendrag i Östergötlands län 18–19 maj 2015. En gemensam aktivitet inom projekten Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD och VaKul i VHVD.* (Dokumentation innehåller även workshop om bedömning 2 kap KML dammar). Inkl. flera bilagor.

Larsson, A-K. 2016. *Dokumentation av fältseminarium. Kulturmiljöer vid vattendrag den 15–16 september 2015 Västra Götalands län. En gemensam aktivitet inom projekten Kulturmiljö och vattenförvaltning i Södra Östersjöns vattendistrikt och VaKul i Västerhavets vattendistrikt.* Minnesanteckningar.

Dedering, C m fl. 2016. *Dokumentation av fältseminarium Kulturmiljöer vid vattendrag i Skåne, Blekinge och Kronobergs län. 16–17 maj 2016. En gemensam aktivitet inom projekten Kulturmiljö och vattenförvaltning i Södra Östersjöns vattendistrikt och VaKul i Västerhavets vattendistrikt.* Minnesanteckningar.

Tvärsektoriella workshopar 2014–2015

Tvärsektoriella workshoparna Bättre samverkan! En workshop om tvärsektoriella syn-/arbetssätt vid åtgärder i och vid vattendrag (2014) och Bättre samverkan 2.0 En uppföljande workshop om tvärsektoriella syn-/arbetssätt vid åtgärder i och vid vattendrag (2015) för länsstyrelserna i SÖVD och VHVD.

Konferenshäften, deltagarförteckningar, PowerPoints, minnesanteckningar från gruppdiskussioner etc. finns internt tillgängligt för länsstyrelserna (alla 21 län).

Dessutom finns Uppföljning av beslut för bättre samverkan 2014–2015 som en intern rapport.

Utbildningar

2014. Dokumentation Kompetensutveckling Elektriska vattenkraftverk 17–18 september 2014 Teknik, kulturmiljöer, metoder inventering och värdering m.m. med Bengt Spade/industriarvsgruppen och Lotta Lamke/Länsstyrelsen Kalmar.

(Utbildning via Lync, dag 1 finns inspelad)

Totalt deltog 30 personer från 12 länsstyrelser och fyra vattendistrikt.

2015. Dokumentation Utbildning/kompetensutveckling Dammar respektive Stampar 15 april 2015 i Lync - Med industriarvsantikvarie Ida Dicksson.

(Utbildning via Lync, finns inspelad.)

Totalt 27 personer från 13 olika länsstyrelser och 3 olika vattendistrikt deltog i utbildningen. Samtliga 11 länsstyrelser i projekten *VaKul* i VHVD samt Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD deltog. Därutöver var Västmanland och Uppsala representerade. 25 av 27 var kulturmiljövårdare.

2015. Dokumentation Utbildning/kompetensutveckling Vattenkvarnar & Vattensågar tisdag 8 december 2015 kl. 13.00 – 17.00 i Lync, med Bengt Spade, Industriminnesbyrå. (Utbildning via Lync, finns inspelad.)

Minst 40 personer deltog slutligen, vilket är det högsta deltagarantalet vi haft på Lync-utbildningarna inom projektet. 39 representerade kulturmiljö, endast en person var inte kulturmiljövårdare. Trots att inbjudan var öppen även för andra sakområdets personal (vatten, natur, miljö) blev det alltså en mycket svag uppslutning från dessa.

Personal från samtliga 11 län inom de båda projekten deltog. Därutöver deltog ytterligare 6 län/länsstyrelser; Dalarna (med 4 personer!), Stockholm, Södermanland, Västmanland, Västerbotten (med 3 personer), och Västernorrland. Totalt deltog alltså 17 av 21 länsstyrelser, från samtliga fem vattendistrikt.

2015. *Wiaholms garvaregård och garveri museum. Dokumentation av studiebesök 2015-05-19.* C Dederig, Claesson, A. (Innehåller utförlig information om process, teknik, redskap.)

(I samband med fältseminarier har studiebesök i kompetensutvecklande syfte även gjorts i Edets kvarn och benstamp, Västra Götalands län 2015, Vartorps kvarn, Kronobergs län 2016, Korrö färgeri, Kronobergs län 2016 m.m. men dessa är inte utförligt dokumenterade.)

Rapporter Etapp II

Etapp II som det beskrivs och planerades i inledningsskedet och som beskrivs i ovan nämnda slutrapport i kom inte att genomföras i den omfattning som var tänkt. Två län Hallands och Västra Götaland har tagit fram GIS skikt som innehåller sammanställning av befintligt kunskapsunderlag som kan användas vid fältinventering och prioritering av kunskapsbehov.

Rodin, A. *VaKul*- vattenanknutet kulturarv i Halland. Länsstyrelsen i Halland 2013. Meddelande 2013:4.

Granberg, E-M, Jonsson, M, Larsson, A-K, och Larsson, M. Vattenanknutet kulturarv i Västra Götaland. Sammanställning och värdering av befintligt kunskapsunderlag. Vattenförvaltning och Kulturarv i Västerhavets vattendistrikt. *VaKul* Etapp II. Rapport nr: 2017:02.

Rapporter Etapp III

Jönköping län

Inventeringsresultaten redovisas i rapportserien *Minnen vid vatten – Inventeringar av kulturmiljöer längs vattendrag inom projekt Kultur Aqua*:

Minnen vid vatten- Årån: Meddelande nr: 2011:26. (Även under SÖVD.)
(Anders Kraft)

Minnen vid vatten - Nissan: Meddelande nr 2016:30.
(Linnea Kallerskog)

Minnen vid vatten- Toftaån med biflöden: Meddelande nr 2016:05.
(Mikael Karlsson)

Minnen vid vatten- Tidan: Meddelande nr 2015:32.
(Mikael Karlsson)

Minnen vid vatten- Hjørsetån, Hylletoftaån, Vämmesån: Meddelande nr: 2015:29.
(Mikael Karlsson)

Rapporter som kommer att publiceras under år 2017–2018:

Minnen vid vatten - Älgabäcken, Västerån, Storån, Österån.
(Jan Borg)

Minnen vid vatten- Nissans biflöden (Jönköpings län).
(Linnea Kallerskog)

Minnen vid vatten- Lagans huvudfåra (Jönköpings län).
(Mikael Karlsson)

Hallands län

Områdesbeskrivningar (146 st.)

Finns i dagsläget tillgängliga på begäran, kommer laddas upp och finnas i det framtagna GIS-skiktet.

Beskrivningar för huvudavrinningsområden (11 st.)

Finns i dagsläget tillgängliga på begäran, kommer laddas upp och finnas i det framtagna GIS-skiktet. Omfattar Fylleån, Genevadsån, Himleån, Kungsbackaån, Lagan, Nissan, Rolfsån, Stensån, Suseån, Viskan och Ätran.

Fördjupade områdesbeskrivningar (11 st.)

Finns i dagsläget tillgängliga på begäran, kommer laddas upp och finnas i det framtagna GIS-skiktet.

Omfattar följande områden:

- Hishult-Oxhultasjön-Smedjeån (2015)
- Ränneslöv-Våxtorp-Smedjeån (2015)
- Söndrum-Holm-Nyrebäcken (2015)
- Köinge-Okome-Högvadsån (2015)
- Okome-Ullared-Högvadsån (2015)
- Vessige-Årstad-Sannarpsån (2015)
- Stannared-Valinge-Skuttran (2016)
- Sällstorp-Skuttran (2016)
- Svartrå-Svarten-Svartån (2016)
- Vinberg-Ljungby-Vinån (2016)
- Sennan (2016)

Västra Götalands län

Roos- Nilson, G. Flottningslämningar och andra vattenanknutna kulturlämningar. Inventering av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Örekilsälven, Munkedalsälven/Valboån och Töftedalsån. Länsstyrelsen Västra Götaland. Rapport nr: 2015:61.

Roos-Nilson, G. Kulturmiljöer vid Nossan. Inventering och värdering. Vattenförvaltning och Kulturmiljö i Västerhavets vattendistrikt. VaKul Etapp III. Länsstyrelsen Västra Götaland. Rapport nr 2017:39.

(Under arbete) Roos-Nilson, G. Kulturmiljöer vid Säveån. Inventering och värdering. Vattenförvaltning och Kulturmiljö i Västerhavets vattendistrikt. VaKul Etapp III. Länsstyrelsen Västra Götaland. Rapport nr: XX.

Ljungberg, L. Delrapport av kulturhistorisk inventering av vattenkraftverk inom Västra Götalands län. Rapport nr 2015:38.

Sandberg, M. Kraften i vattnet. Kulturhistorisk inventering av småskalig vattenkraft i Västra Götalands län 2014–2016. Två delar. Rapport nr: 2016: 67.

Därutöver ett antal mindre rapporter och besiktningar till exempel:

Roos-Nilson, G. Viskan vid Mölarps Ö. Kulturmiljöinventering. Länsstyrelsen i Västra Götalands län, dnr 436-33941-2014.

Roos Nilson, G. Besiktning dammvall i Svartåbäcken 2014-07-09. Lerums kommun.

Roos Nilson, G. Kulturmiljöinventering kring Säveån mellan Floda och Hedefors i Lerums kommun. 2014-07-02-2014-07-03 dnr 535 20641-2014.

Algotsson, Å, Magnusson, J. Fältbesiktning 2011-08-03 av kulturmiljövården inför planerade vattenvårdande åtgärder inom Viskans HARO i Borås kommun.

Värmlands län

Inventering av kulturmiljövärden längs tre värmländska vattendrag.
Norra ny socken, Ekshärands socken, Älgå socken, Torsby, Hagfors och Arvika kommuner,
Värmlands län. Kulturmiljöcentrum Värmland, rapport 2012:01.

Inventering av kulturvärden längs Nordmarksälven
Nordmark - & Färnebo socknar, Filipstads kommun, Värmlands län.
Värmlands Museum, rapport 2013:41.

Inventering av kulturvärden längs tre värmländska vattendrag
Filipstad, Säffle, och Torsby kommuner Värmlands län.
Värmlands Museum, rapport 2014:29.

Inventering av kulturvärden längs sex värmländska vattendrag
Arvika, Årjäng, Torsby och Hagfors kommuner, Värmlands län.
Värmlands Museum, rapport 2015:55.

Inventering av kulturvärden längs två värmländska vattendrag
Ekshärads- & Hagfors socken, Hagfors kommun Värmlands län.
Värmlands Museum, rapport 2016:26.

Digital sammanställning och analys:
Vattenanknuten kulturmiljö. Analysarbete och sammanställning av kulturmiljöinventeringar
längs värmländska vattendrag. Värmlands län.
Länsstyrelsen Värmland, publikationsnummer 2015:13.

Därutöver finns digitalt material i form av SHAPE filer över de inventerade kulturmiljöerna i
form av punkt, linje och ytelement. De olika lämningarna är beskrivna enligt
Riksantikvarieämbetets mall för dokumentation av forn- och kulturlämningar. Vidare finns
punktobjekt för den inventerade bebyggelsen längs vattendragen. Till vissa av lämningarna och
byggnaderna finns även länkade fotografier.

Örebro län

Vattenprojekt I och II i Örebro län, Bedömning av kulturhistoriska värden. (Metodstudier
utförda av Stiftelsen Kulturmiljövård, internt arbetsmaterial, ej publicerat.)

Kulturvärden vid vattendrag – Timsälven och Trösälven. Länsstyrelsen i Örebro län 2010:38.
Skagersholmsån – en kulturmiljöinventering i Finnerödja socken, Laxå kommun. Länsstyrelsen
i Örebro län 2016: 27.

Imälven - en kulturmiljöinventering i Karlskoga socken och kommun. Länsstyrelsen i Örebro
län 2016:41.

Arkivguide för vattenforskare är påbörjad och kommer att slutföras under 2018.

Därutöver finns arkivstudier för följande sjöar och vattendrag inom Södra Östersjön och Västerhavets vattenavrinningsområden.

Internt arbetsmaterial – delvis redovisat som GIS skikt:

Aspa, Svartån, Ladån, Ången, Gryten, Braxensjön, Bosjön, Bergvattnet, Unden, Sågkvarnsbäcken, Norra Asplången, Vättern, Sundsjön, Viboll, Bäckasjön, Igelbäcken, Baggetårnsdammen, Bäckasjödammen, Fisklösen, Fabrikskanalen i Laxå, Fisklösen, Holmsjön, Movattnet, Röfors och Tullsjön.

Bilaga 2

Ekonomisk redovisning till Havs- och vattenmyndigheten jan 2017

Total förbrukning av medel 2014-2016 (sammanställning av inkomna uppgifter)

Län	Kronor	Kommentar
Projektledning VaKul	1 159 840	
Halland	1 273 153	
Örebro	877 572	
Västra Götaland	5 029 400	
Värmland	771 081	
Jönköping	1 314 887	
Summa	10 425 933	

Medfinansiering RAÄ-medel, utfall per län i förhållande till Länsstyrelsen i Hallands fördelningsbeslut för 2014, 2015 och 2016

Total förväntad medfinansiering av RAÄ-medel enligt fördelningsbeslut 2014, 2015 och 2016

Total medfinansiering RAÄ-medel, justerat efter ekonomisk redovisning 2017

Län	Kronor	Kommentar	
Projektledning VaKul		Västra Götaland 2015	100 000
Halland	600 000	Uppjusterat med 50 000 kr 2016	650 000
Örebro	450 000	Uppjusterat med 50 000 kr 2015	541 090
Västra Götaland	3 000 000	Nedjusterat med 350 000 kr 2014 Uppjusterat med 200 000 kr 2015	2 750 000
Värmland	280 000	Uppjusterat med 100 000 kr 2014	380 000
Jönköping	858 000		858 000
Summa	5 188 000		5 279 090

Medfinansiering HaV-medel, utfall per län i förhållande till Länsstyrelsen i Hallands fördelningsbeslut 2014, 2015 och 2016

Erhållna bidragsmedel från HaV under 2014-2016

Län	Kronor
Projektledning	250 000
Halland	455 000
Örebro	285 000
Västra Götaland	1 185 000
Värmland	265 000
Jönköping	560 000
Summa	3 000 000

Medfinansiering egen finansiering (ramfinansierad tid)

Länsstyrelsernas uppskattade egenfinansiering 2014-2016

Län	Kronor	Kommentar
Halland	20 000	
Örebro	0	
Västra Götaland	65 000	
Värmland	104 954	
Jönköping	25 000	
Summa	214 954	

Total finansiering (enligt beslut och inkomna uppgifter)

	Kronor	Kommentar
RAÄ-medel, 7:2-anslaget	5 279 090	
HaV-medel	3 000 000	
Total uppskattad ramfinansiering	214 954	
Inrapporterade ingående balanser från 2013, samtliga län	590 270	
Västra Götaland - VÅGA	700 000	
Projektledning - VÅGA	400 000	
Intäkter arkivarie andra län - Västra Götaland	607 000	
Summa	10 791 314	

Bilaga 3

Projektdeltagare

Styrgruppsmedlemmar		
Charlotta Kabo, 2010-2011	Länsråd	Länsstyrelsen Blekinge
Jörgen Peters, börjar dec 2016	Länsråd	Länsstyrelsen Halland
Ingrid Lovén, slutade dec 2016	Länsråd	Länsstyrelsen Blekinge
Dea Carlsson, slutade 2012	Vattenvårdsdirektör SÖVD, Chef Vattenmyndigheten SÖVD	Länsstyrelsen Kalmar/VM SÖVD
Irene Bohman, började 2012	Vattenvårdsdirektör SÖVD, Enhetschef Vattenenheten	Länsstyrelsen Kalmar/VM SÖVD
Hanna Tornevall, började 2013	Vattenvårdsdirektör VHVD	Länsstyrelsen Västra Götaland/VM VHVD
Ola Broberg, tom våren 2015	Miljövårdsdirektör	Länsstyrelsen Jönköping
Thomas Romberg slutade juni 2016	Länsantikvarie	Länsstyrelsen Skåne
Lars Jacobzon, började 2013	Länsantikvarie	Länsstyrelsen Västra Götaland
Birgitta Eriksson, började juni 2016	Länsantikvarie	Länsstyrelsen Kalmar
Per Hallerstig, började våren 2015	Avdelningschef, Naturavdelningen	Länsstyrelsen Jönköping
Coco Dederling	Projektledare Kulturmiljö och vattenförvaltning i SÖVD	Länsstyrelsen Kalmar
Ann-Katrin Larsson	Projektledare VaKul i VHVD	Länsstyrelsen Västra Götaland
Jessica Jönsson, 2014-okt 2015	HaV-medel-ekonomi VaKul	Länsstyrelsen Halland
Niklas Greve, okt 2015-2016	HaV-medel-ekonomi VaKul	Länsstyrelsen Halland

Projektmedarbetare och andra kontaktpersoner arbetsgrupp			
Karl-Oskar Erlandsson	Blekinge, (Skåne, Kronoberg)	SÖVD	delprojekt 3
Lisa Sihlberg	Blekinge, Skåne, Kronoberg fr okt 201	SÖVD	delprojekt 4
Katarina Amér	Gotland	SÖVD	delprojekt 2, 3
Helena Rosenberg	Kalmar	SÖVD	delprojekt 2
Lotta Lamke	Kalmar	SÖVD	delprojekt 3
Per Lindegård	Kalmar	SÖVD	delprojekt 3
Susann Johannisson	Kalmar	SÖVD	delprojekt 3
Coco Dederling	Kalmar, PL SÖVD	SÖVD	delprojekt 2, 3
Elin Wallquist	Kronoberg	SÖVD	delprojekt 2
Markus Boxe	Kronoberg	SÖVD	delprojekt 3
Heidi Vassi	Kronoberg	SÖVD	
Moa Lorentzon	Kronoberg, vik för markus ht 2016	SÖVD	
Thomas Romborg	Skåne	SÖVD	
Britta Roos	Skåne	SÖVD	
Evelina Ericsson	Skåne, Blekinge, Kronoberg	SÖVD	delprojekt 3
Jakob marktorp	Skåne, Blekinge, Kronoberg	SÖVD	delprojekt 2, 3
Jenny Brantestad	Skåne, Blekinge, Kronoberg	SÖVD	delprojekt 3+A1
Eva Klotz	Östergötland	SÖVD	delprojekt 2
Malin Svarvar	Östergötland	SÖVD	delprojekt 2,3
Annelie Claesson	Östergötland	SÖVD	delprojekt 3
Jakob Karlsson	Skåne, praktikant	SÖVD	
Jon Almcrantz	Skåne, Blekinge, Kronoberg, tidigare J	SÖVD	delprojekt 3
Göran Svensson	Arkivarie	SÖVD och VHVD	delprojekt 3
Anders Kraft	Jönköping	SÖVD och VHVD	delprojekt
Mikael Karlsson	Jönköping	SÖVD och VHVD	delprojekt 3
Ylva Roslund-Forenus	Konsult, expert flottning	SÖVD och VHVD	delprojekt 3
Lena Berglund	Halland	VHVD	
Jessica Jönsson	Halland	VHVD	
Niklas Greve	Halland	VHVD	
Annie Johansson	Värmland	VHVD	
Björn Wallbom	Värmland	VHVD	
Emma Eriksson	Värmland, även för Kronoberg	VHVD	delprojekt 2, 3
Malin Larsson	Västra Götaland	VHVD	Etapp II
Marie Sandberg	Västra Götaland	VHVD	Etapp III
Lena Ljungberg	Västra Götaland	VHVD	Etapp III
Emm-Karolina Granberg	Västra Götaland	VHVD	Etapp II och III
Marie Jonson	Västra Götaland	VHVD	Etapp II
Anna Rodin	Västra Götaland, även för Halland	VHVD	Etapp II
Göran Svensson	Västra Götaland	VHVD	Etapp III
Henrik Zedig	Västra Götaland	VHVD	Etapp II och III
Åsa Algotsson	Västra Götaland	VHVD	Etapp II och III
Gunilla Roos Nilson	Västra Götaland, även för Halland	VHVD	Etapp III
Ann-Katrin Larsson	Västra Götaland, PL VaKul 2013- 2016	VHVD	Etapp II och III
Jan Magnusson	Västra Götaland, PL VaKul 2010-2013	VHVD	Etapp I
Mia Geijer	Örebro	VHVD	
Maria Waldenbrink	Örebro	VHVD	

